

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІЛАЙ ДМИТРО ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 377.36:64-051:687.53(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕРУКАРІВ
У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ
(ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ**

011 – освітні, педагогічні науки

01 – Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Д.В. Білай

Науковий керівник: Жданова-Неділько Олена Григорівна,
доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А. Зязюна

Полтава – 2024

АНОТАЦІЯ

Білай Д.В. «Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. МОН України. Полтава, 2024 р.

Професійна освіта в сучасній Україні є нині важливим ресурсом забезпечення суспільства фахівцями – майстрами своєї справи, вагомим складником людського капіталу, які сприяють розбудові вітчизняної економіки, успішно вдовольняють запити наших співгромадян на якісні товари та послуги. Водночас вона закладає основи для самореалізації та гідного самозабезпечення значної частини української молоді, що вибудовує сьогодні свою професійну і життєву траєкторію. На часі – розробка і впровадження заходів, що сприятимуть підвищенню її якості та суспільного престижу і в основі яких мають лежати як суспільні й економічні, так і психолого-педагогічні чинники.

Вагомим завданням є, зокрема, кадрове забезпечення сфери послуг, що в Україні як соціальній державі нероздільне з процесом підвищення життєвого рівня населення. Фахова освіта кваліфікованих робітників цієї сфери бачиться як поєднання процесу освоєння учнями ЗПТО технологічних засад професії з розвитком їхнього професійного потенціалу – особистісного ресурсу, завдяки якому людина стає відмінним фахівцем, успішно і творчо вирішує професійні завдання, досягаючи в своїй діяльності високих результатів і отримуючи відповідну винагороду, як матеріальну, так і моральну, що сприяє подальшому особистісно-професійному саморозвитку та самоактуалізації.

У роботі досліджується розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів, чия фахова діяльність відбувається у взаємодії з замовником. Вона характеризується підвищеною відповідальністю за результати праці, вимагає творчого підходу до неї, розвиненої уяви, комунікабельності, толерантності, доброзичливості та інших якостей, що повинно враховуватися в процесі визначення та розвитку професійного потенціалу майбутнього фахівця.

Актуальність поставленої проблеми підтверджується виявленими суперечностями між потребою українського суспільства у висококваліфікованих працівниках сфери послуг і недостатнім суспільним престижем відповідних професій; зростаючою орієнтацією вітчизняної системи освіти на студентоцентроване навчання і не досить мобільною перебудовою професійної (професійно-технічної) освіти на його засадах; провідним значенням професійного потенціалу майбутнього перукаря для формування його професійної майстерності й слабкою науково-методичною забезпеченістю процесу розвитку цього феномену в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Дослідницька робота була спрямована на теоретичне обґрунтування, розробку та експериментальну перевірку педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Об'єктом дослідження є процес розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а його предметом – педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в професійно-технічних навчальних закладах.

Здійснено аналіз явища розвитку як об'єктивного способу якісної зміни суб'єкта та ретроспективи розвитку поглядів на його сутність та рушійні сили. Схарактеризовано феномен професійного потенціалу особистості як такого, що зазнає перманентного розвитку впродовж професійного навчання та подальшої професійної діяльності, підпорядковуючись при цьому як об'єктивним, так і суб'єктивним чинникам і потребуючи наявності в змісті

фахової освіти відповідної педагогічної підтримки та особистісно детермінованого коригування.

Аналізуються особливості сучасного закладу професійної (професійно-технічної) освіти як середовища розвитку особистісно-професійних якостей майбутнього кваліфікованого працівника, зокрема, перукаря, та сучасні запити, яким той має відповідати і які окреслюють орієнтири розвитку його професійного потенціалу.

Обґрунтовано структуру професійного потенціалу майбутніх перукарів та визначені його складники, до яких віднесено: вмотивованість на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативну компетентність майбутнього перукаря; його технологічну компетентність; спрямованість на самоактуалізацію в професійній діяльності. Виокремлено педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (професіоналізуючий вплив освітнього середовища закладу професійної освіти; педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх перукарів; формування особистісних засад професійної самоактуалізації в процесі фахової підготовки). Розроблено студентоцентровану модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що включає блоки методологічно-цільовий; мотиваційно-діяльнісний та аналітично-прогностичний і реалізується в ході фахової підготовки перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, проаналізовано методологічні підходи до її реалізації (людиноцентричний, системний, діяльнісний, середовищний, компетентнісний, особистісний, технологічний, акмеологічний, аксіологічний), окреслено відповідні загальнопедагогічні (суспільно-ціннісної спрямованості педагогічного процесу; зв'язку теорії з практикою; поєднання управління з ініціативою; урахування індивідуальних особливостей учня; свідомості, активності й самодіяльності) та сформульовано локальні принципи.

Для експериментальної перевірки визначених умов було дібрано

критерії: діяльнісно-мотиваційний, комунікативно-компетентнісний, технологічно-компетентнісний, самоактуалізаційний, що відповідають визначеним структурним компонентам професійного потенціалу майбутнього перукаря. Кожен із критеріїв розглядається через сукупність відповідних йому показників, що узагальнено окреслені на високому, середньому, низькому та елементарному рівнях розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів. Розроблено методику впровадження авторської моделі такого розвитку, що враховує поетапність його здійснення та дозволяє реалізувати визначені педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки у закладі професійної (професійно-технічної) освіти.

Дослідження проводилося на базі Професійно-технічного училища № 31 м. Полтава, Державного навчального закладу «Електрорадіотехнічний ліцей м. Полтави», Полтавського професійного ліцею сфери послуг, Державного професійно-технічного навчального закладу «Професійний аграрний ліцей» м. Кобеляки та Регіонального центру професійно-технічної освіти м. Зіньків. Всього в експерименті було задіяно 336 учнів.

У ході дослідження було з'ясовано, що в експериментальній групі, де впроваджувалися виокремлені педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, цей процес відбувався більш інтенсивно, ніж у контрольній. Зокрема, в експериментальній групі мінімальний розрив у рівневій динаміці за різними критеріями становив 1,8 %, а максимальний – 13,3%, тоді як у контрольній, де відбувався традиційний освітній процес, відповідно, 0% і 2,9%. Таким чином, можна стверджувати, що зазначені умови є ефективними і уможливають більш результативний розвиток професійного потенціалу майбутнього перукаря у фаховій підготовці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *уперше було теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-*

технічної) освіти, а саме: посилення професіоналізуючого впливу освітнього середовища закладу професійної освіти; педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку здобувачів освіти; формування особистісних засад професійної самоактуалізації майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки;

- *розроблено* апарат діагностики розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в професійно-технічних навчальних закладах;

- *виокремлено* принципи розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в професійно-технічних навчальних закладах (пріоритетності людиноцентризму; збереження базових цілей; особистісно-формульовального сенсу фахової підготовки; середовищної релевантності; поєднання інваріантності та варіативності; трансформації цінностей; культурної місії; актуальних технологій; накопичення ресурсів; професійної ідентифікації);

- *уточнено* базовий категоріально-понятійний апарат, зокрема, поняття «особистісно-професійний розвиток», «професійний потенціал майбутнього перукаря», «структура професійного потенціалу майбутнього перукаря», «розвиток професійного потенціалу майбутнього перукаря».

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього використання при підготовці майбутніх перукарів у професійно-технічних навчальних закладах з метою створення педагогічних умов для успішного розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, а також у доцільності застосування наукових положень і висновків дослідження у процесі підготовки педагогічних кадрів для професійної (професійно-технічної) освіти.

Ключові поняття: професійний потенціал, розвиток професійного потенціалу, майбутні перукарі, заклад професійної (професійно-технічної)

освіти, педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білай Д. В. Громадське виховання в контексті навчальної діяльності. *Управління навчально-виховним процесом нової української школи в контексті національно-патріотичного виховання молоді* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 06 квітня 2021 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава : Астроя, 2021. С. 62–63.

2. Білай Д. В. Запобігання виникненню психологічних бар'єрів у процесі розвитку професійного потенціалу майбутнього працівника сфери послуг. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice*. 2022. № 11. С. 78–88.

3. Білай Д. В. Людина як суб'єкт саморозвитку в педагогічному спадку А.С. Макаренка. *Управлінський дискурс макаренківської педагогіки* : матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 10 – 13 березня 2022 р.). Полтава : Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, 2022. С. 79–81.

4. Білай Д. В. Орієнтація школярів на вибір освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник». *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXVIII Каришинські читання)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 27 – 28 травня 2021 р.). Полтава : Астроя, 2021. С. 62–63.

5. Білай Д. В. Освітній процес як середовище формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Педагогічні науки*. 2020. Вип. 75/76. С. 61–66.

6. Білай Д. В. Особистісно-професійні характеристики працівників сфери послуг у контексті сучасного побутового обслуговування. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends* : materials of III

International science and practice conf. Oxford ; Vinnytsia : P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. С. 50–52.

7. Білай Д. В. Педагогічна майстерність викладача в контексті проблеми підвищення якості професійно-технічної освіти. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали III Міжнар. наук. конф. (м. Хмельницький, 13 травня 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 440–442.

8. Білай Д. В. Педагогічна підтримка молоді в закладах професійної освіти як засіб розвитку особистісного потенціалу. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIX Каришинські читання)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26 – 27 травня 2022 р.). Полтава : Астроя, 2022. С. 26–28.

9. Білай Д. В. Педагогічні засади підготовки майбутнього перукаря до продуктивного ділового спілкування. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 27. С. 20–25.

10. Білай Д. В. Престиж як мотиваційний чинник для розвитку професійного потенціалу майбутніх працівників сфери обслуговування. *Сучасні тенденції в бізнесі та менеджменті: теорія і практика* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12 – 13 жовтня 2022 р.). Одеса : Одес. нац. морський ун-т, 2022. С. 196–198.

11. Білай Д. В. Проєктний менеджмент як перспектива професійного розвитку майбутніх працівників сфери обслуговування. *Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Глухів, 21 жовтня 2022 р.). Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. С. 93–95.

12. Білай Д. В. Професійний потенціал фахівця сфери послуг як чинник його особистісно-професійного розвитку. *The current state of development of world science: characteristics and features* materials of the II International Scientific and Theoretical Conference. Lisbon, Portuguese Republic: European Scientific Platform, 2021. С. 63–65.

13. Білай Д. В. Психоемоційний мікроклімат взаємодії як чинник професійної успішності майстра-перукаря. *Sectoral research xxi: characteristics and features: materials of the III International Scientific and Theoretical Conference*. Chicago, USA : European Scientific Platform, 2022. С. 46–48.

14. Білай Д. В. Управління професійною ідентифікацією в процесі розвитку професійного потенціалу майбутнього фахівця. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XXIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Орхус, 07 вересня 2022 р.). Орхус, Данія : ГО «ВАДНД», 2022. С. 255–259.

15. Білай Д. В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх працівників сфери послуг. *Innovations and Prospects for the Development of Science and Technology in the 21st Century* : Challenges of the Future : materials of the international scientific conference. Poland, Lodz ; Stefana Żeromskiego street, 2022. С. 45–48.

16. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Особливості професійної підготовки перукаря як фахівця соціономічної сфери. *Modern science: concepts, theories and methods of basic and applied research* : materials of the II International Scientific and Theoretical Conference. Vinnytsia ; Vienna : NGO European Scientific Platform and LLC International Centre Corporative Management, 2021 С. 427–433.

17. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Управління формуванням особистісно-розвивального середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти у сучасних вимогах. *Вісник науки та освіти. Педагогіка*. 2022. № 5. С. 257–268.

18. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Формування особистісної позиції учнів професійно-технічних закладів освіти у кризових ситуаціях. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.

конф. (м. Тернопіль, 02 – 03 червня 2022 р.). Тернопіль : Університетська думка, 2022. С. 35–37.

19. Білай Д. В., Ткаченко А. В. Діалогічна взаємодія як ознака соціально адаптованої особистості. *Wissenschaftliche ergebnisse und errungenschaften* : Materialien der Internationalen Wissenschafts- und Praxiskonferenz. München, Deutschland : Europäische Wissenschaftsplattform, 2020. С. 36–37.

20. Білай Д. В., Ткаченко А. В. Професійна діяльність у контексті життєвого шляху людини. *Modernization of today's science: experience and trends* : materials of the I International Scientific and Theoretical Conference. Singapore, Republic of Singapore : European Scientific Platform, 2021. С. 125–126.

21. Білай Д. В. Формування особистісних засад самоактуалізації майбутніх фахівців сфери послуг у контексті розвитку його професійного потенціалу. *Вісник науки та освіти*. 2023. Вип. 2. С. 244–257.

22. Білай Д. В. Студентоцентрованість фахової підготовки майбутніх перукарів в закладах професійної (професійно-технічної) освіти як важливий чинник розвитку його професійного потенціалу. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. Вип. 10. С. 206–217.

23. Білай Д. В. Аксіологічний складник професійної підготовки працівників сфери обслуговування. *Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти* : матеріали XXII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16 – 17 березня 2023 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 116–118.

24. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Формування загальнокультурної компетентності майбутнього працівника сфери послуг як завдання професійної освіти. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XXXVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Софія, 07 вересня 2023 р.). Софія, Болгарія : ГО «ВАДНД», 2023. С. 137–141.

25. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Особистісно-розвивальний аспект у структурі орієнтації молоді на робітничі професії. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XLI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Анкара, 07 лютого 2024 р.). Анкара, Туреччина : ГО «ВАДНД», 2023. С. 171–175.

ABSTRACT

Bilai D.V. Development of the professional potential of future hairdressers in professional training in professional (vocational and technical) education institutions. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 011 – Educational, pedagogical sciences. Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Poltava, 2024 y.

Vocational education in modern Ukraine is now an important resource for providing society with specialists - masters of their craft, an important component of human capital, who contribute to the development of the national economy, and successfully satisfy the requests of our fellow citizens for quality goods and services. At the same time, it lays the foundations for self-realization and decent self-sufficiency of a significant part of Ukrainian youth, who are building their professional and life trajectory today. It is time to develop and implement measures that will contribute to increasing its quality and social prestige and which should be based on both social and economic, as well as psychological and pedagogical factors.

An important task is, in particular, staffing of the service sector, which in Ukraine as a social state is inseparable from the process of raising the standard of living of the population. Vocational education of qualified workers in this field is seen as a combination of the process of students mastering the technological foundations of the profession with the development of their professional potential - a personal resource thanks to which a person becomes an excellent specialist, successfully and creatively solves professional tasks, achieving high results in his work and receiving an appropriate reward, both material and moral, which contributes to further personal and professional self-development and self-realization.

The work examines the development of the professional potential of future hairdressers, whose professional activity takes place in interaction with the customer. It is characterized by increased responsibility for work results, requires a creative approach to it, developed imagination, sociability, tolerance, benevolence and other qualities, which should be taken into account in the process of determining and developing the professional potential of the future specialist.

The urgency of the problem is confirmed by clear contradictions between the Ukrainian society's need for highly qualified workers in the service sector and the insufficient social prestige of the respective professions; the growing orientation of the domestic education system to student-centered learning and the insufficiently mobile restructuring of professional (vocational-technical) education on its basis; the leading importance of the professional potential of the future hairdresser for the formation of his professional skill and the weak scientific and methodological support of the process of development of this phenomenon in institutions of professional (vocational and technical) education.

The research work was aimed at theoretical substantiation, development and experimental verification of pedagogical conditions for the development of the professional potential of future hairdressers in the process of professional training in professional (vocational and technical) education institutions. The object of the study is the process of developing the professional potential of future hairdressers in professional (vocational and technical) educational institutions, and its subject is the pedagogical conditions for the development of the professional potential of future hairdressers in the process of professional training in vocational and technical educational institutions.

An analysis of the phenomenon of development as an objective method of qualitative change of the subject and a retrospective of the development of views on its essence and driving forces was carried out. The phenomenon of the professional potential of an individual is characterized as one that undergoes permanent development during professional training and further professional activity, being subject to both objective and subjective factors and requiring the

presence of appropriate pedagogical support and personally determined adjustment in the content of professional education.

The features of a modern institution of professional (vocational and technical) education as an environment for the development of personal and professional qualities of a future qualified worker, in particular, a hairdresser, and modern requests to which he must meet and which outline the guidelines for the development of his professional potential are analyzed.

The structure of the professional potential of future hairdressers is substantiated and its components are determined, which include: motivation for human-centered professional activity; communicative competence of the future hairdresser; its technological competence; focus on self-actualization in professional activity. Pedagogical conditions for the development of the professional potential of future hairdressers in vocational (vocational and technical) education institutions are singled out (professionalizing influence of the educational environment of a vocational education institution; pedagogical support for the personal and professional development of future hairdressers; formation of personal principles of professional self-actualization in the process of professional training). A student-centered model for the development of the professional potential of future hairdressers in professional (vocational-technical) education institutions has been developed, which includes methodological-target blocks; motivational-activity and analytical-prognostic and is implemented during professional training of hairdressers in professional (vocational-technical) education institutions, methodological approaches to its implementation are analyzed (human-centered, systemic, environmental, activity, competence-based, personal, technological, acmeological, acmeological, axiological), relevant general pedagogical ones (social and value orientation of the pedagogical process; connection between theory and practice; combination of management and initiative; taking into account the individual characteristics of the student; consciousness, activity and self-activity) are outlined and local principles are formulated.

For the experimental verification of the specified conditions, criteria were selected: activity-motivational, communicative-competent, technologically-competent, self-actualization, which correspond to the defined structural components of the professional potential of the future hairdresser. Each of the criteria is considered through a set of indicators corresponding to it, which are generally outlined at high, medium, low and elementary levels of development of the professional potential of future hairdressers. A method of implementing the author's model of such development has been developed, which takes into account the phasing of its implementation and allows for the implementation of certain pedagogical conditions for the development of the professional potential of future hairdressers in the process of professional training in a professional (vocational-technical) education institution.

The research was carried out on the basis of Vocational and Technical School No. 31 of Poltava, State Educational Institution «Electroradiotechnical Lyceum of Poltava», Poltava Vocational Lyceum of the Service Sphere, State Vocational and Technical Educational Institution «Professional Agrarian Lyceum» in Kobeliaky and the Regional Center for Professional - technical education in Zinkiv. An experiment of 336 students were involved.

In the course of the study, it was found that in the experimental group, where specific pedagogical conditions for the development of the professional potential of future hairdressers were implemented, this process took place more intensively than in the control group. In particular, in the experimental group, the minimum gap in level dynamics according to various criteria was 1.8%, and the maximum was 13.3%, while in the control group, where the traditional educational process took place, it was 0% and 2.9%, respectively. Thus, it can be stated that the specified conditions are effective and enable more effective development of the professional potential of the future hairdresser in professional training.

The scientific novelty of the obtained results is that:

- for the first time, the pedagogical conditions for the development of the professional potential of future hairdressers in the process of professional training

in vocational (vocational and technical) education institutions were theoretically substantiated and experimentally verified, namely: strengthening the professionalizing influence of the educational environment of the vocational education institution; pedagogical support of personal and professional development of education seekers; formation of personal principles of professional self-actualization of future hairdressers in the process of professional training;

- developed a diagnostic apparatus for the development of the professional potential of future hairdressers in the process of professional training in vocational and technical educational institutions;

- the principles of developing the professional potential of future hairdressers in professional training in vocational educational institutions are highlighted (priority of human-centeredness; preservation of basic goals; personal and formative meaning of professional training; environmental relevance; combination of invariance and variability; transformation of values; cultural mission; current technologies; accumulation resources; professional identification);

- the basic categorical and conceptual apparatus has been clarified, in particular, the concepts of «personal and professional development», «professional potential of the future hairdresser», «structure of the professional potential of the future hairdresser», «development of the professional potential of the future hairdresser».

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their use in the training of future hairdressers in vocational and technical educational institutions with the aim of creating pedagogical conditions for the successful development of the professional potential of future hairdressers, as well as in the feasibility of applying scientific provisions and research conclusions in the process of training pedagogical personnel for professional (professional and technical) education.

Key concepts: professional potential, development of professional potential, future hairdressers, institution of professional (vocational and technical)

education, pedagogical conditions for the development of professional potential of future hairdressers in professional training.

LIST OF PUBLISHED PAPERS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION

Scientific works in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Bilai, D. V. (2021). Hromadske vykhovannia v konteksti navchalnoi diialnosti [Public education in the context of educational activities]. In *Upravlinnia navchalno-vykhovnym protsesom novoi ukrainskoi shkoly v konteksti natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi [Management of the educational process of the new Ukrainian school in the context of national-patriotic education of youth]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 62-63). Poltava: Astraia [in Ukrainian].

2. Bilai, D. V. (2022). Zapobihannia vynyknenniu psykholohichnykh bar'ieriv u protsesi rozvytku profesiinoho potentsialu maibutnoho pratsivnyka sfery posluh [Preventing the emergence of psychological barriers in the process of developing the professional potential of a future employee of the service sector]. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice*, 11, 78-88 [in Ukrainian].

3. Bilai, D. V. (2022). Liudyna yak sub'iekt samorozvytku v pedahohichnomu spadku A.S. Makarenka [A person as a subject of self-development in the pedagogical legacy of A.S. Makarenko]. In *Upravlinskyi dyskurs makarenkivskoi pedahohiky [Management discourse of Makarenko pedagogy]: materialy XXI Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 79-81). Poltava: Poltav. nats. ped. un-t imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].

4. Bilai, D. V. (2021). Oriientatsiia shkoliariv na vybir osvitno-kvalifikatsiinoho rivnia «kvalifikovanyi robitnyk» [Orientation of schoolchildren to the choice of educational and qualification level "skilled worker"]. In *Metodyka navchannia pryrodnych dystryplin u serednii ta vyshchii shkoli (XXVIII Karyshynski chytannia) [Methods of teaching natural sciences in secondary and*

higher schools (XXVIII Karyshyn readings)]: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 62-63). Poltava: Astraia [in Ukrainian].

5. Bilai, D. V. (2020). Osvitnii protses yak seredovyshche formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv [The educational process as an environment for the formation of communicative competence of future specialists]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 75/76, 61-66 [in Ukrainian].

6. Bilai, D. V. (2021). Osobystisno-profesiini kharakterystyky pratsivnykiv sfery posluh u konteksti suchasnoho pobutovoho obsluhovuvannia [Personal and professional characteristics of service workers in the context of modern household services]. In *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: materials of III International science and practice conf.* (pp. 50-52). Oxford; Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform [in Ukrainian].

7. Bilai, D. V. (2022). Pedahohichna maisternist vykladacha v konteksti problemy pidvyshchennia yakosti profesiino-tekhnichnoi osvity [Pedagogical skill of the teacher in the context of the problem of improving the quality of professional and technical education]. In *Naukovyi prostir: aktualni pytannia, dosiahnennia ta innovatsii [Scientific space: current issues, achievements and innovations]: materialy III Mizhnar. nauk. konf.* (pp. 440-442). Vinnytsia: Yevropeiska naukova platforma [in Ukrainian].

8. Bilai, D. V. (2022). Pedahohichna pidtrymka molodi v zakladyakh profesiinoi osvity yak zasib rozvytku osobystisnoho potentsialu [Pedagogical support of youth in vocational education institutions as a means of developing personal potential]. In *Metodyka navchannia pryrodnychyykh dystsyplin u serednii ta vyshchii shkoli (XXIX Karyshynski chytannia) [Methods of teaching natural sciences in secondary and higher schools (XXIX Karyshyn readings)]: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 26-28). Poltava: Astraia [in Ukrainian].

9. Bilai, D. V. (2021). Pedahohichni zasady pidhotovky maibutnoho perukaria do produktyvnoho dilovoho spilkuвання [Pedagogical principles of preparing a future hairdresser for productive business communication]. *Vytoky*

pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills], 27, 20-25 [in Ukrainian].

10. Bilai, D. V. (2022). Prestyzh yak motyvatsiinyi chynnyk dlia rozvytku profesiinoho potentsialu maibutnikh pratsivnykiv sfery obsluhovuvannia [Prestige as a motivational factor for the development of the professional potential of future service workers]. In *Suchasni tendentsii v biznesi ta menedzhmenti: teoriia i praktyka [Modern trends in business and management: theory and practice]*: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 196-198). Odesa: Odes. nats. morskyyi un-t [in Ukrainian].

11. Bilai, D. V. (2022). Proiektnyi menedzhment yak perspektyva profesiinoho rozvytku maibutnikh pratsivnykiv sfery obsluhovuvannia [Project management as a perspective of professional development of future employees of the service sector]. In *Tekhnolohichna i profesiina osvita: problemy i perspektyvy [Technological and professional education: problems and prospects]*: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 93-95). Hlukhiv: Hlukhivskyi NPU im. O. Dovzhenka [in Ukrainian].

12. Bilai, D. V. (2021). Profesiinyi potentsial fakhivtsia sfery posluh yak chynnyk yoho osobystisno-profesiinoho rozvytku [The professional potential of a specialist in the field of services as a factor in his personal and professional development]. In *The current state of development of world science: characteristics and features: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference* (pp. 63-65). Lisbon, Portuguese Republic: European Scientific Platform [in Ukrainian].

13. Bilai, D. V. (2022). Psykhoemotsiinyi mikroklimat vzaiemodii yak chynnyk profesiinoi uspishnosti maistra-perukaria [The psycho-emotional microclimate of interaction as a factor in the professional success of a master hairdresser]. In *Sectoral research xxi: characteristics and features: materials of the III International Scientific and Theoretical Conference* (pp. 46-48). Chicago, USA: European Scientific Platform [in Ukrainian].

14. Bilai, D. V. (2022). Upravlinnia profesiinoiu identyfikatsiieiu v protsesi rozvytku profesiinoho potentsialu maibutnoho fakhivtsia [Management of professional identification in the process of developing the professional potential of a future specialist]. In *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku* [Modern aspects of the modernization of science: state, problems, development trends]: materialy XXIV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 255-259). Orkhus, Dania: HO «VADND» [in Ukrainian].

15. Bilai, D. V. (2022). Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti maibutnikh pratsivnykiv sfery posluh [Formation of general cultural competence of future employees of the service sector]. In *Innovations and Prospects for the Development of Science and Technology in the 21st Century: Challenges of the Future*: materials of the international scientific conference (pp. 45-48). Poland, Lodz; Stefana Żeromskiego street [in Ukrainian].

16. Bilai, D. V., & Zhdanova-Nedilko, O. H. (2021). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky perukaria yak fakhivtsia sotsionomichnoi sfery [Peculiarities of professional training of a hairdresser as a specialist in the socio-economic field]. In *Modern science: concepts, theories and methods of basic and applied research*: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference (pp. 427-433). Vinnytsia; Vienna: NGO European Scientific Platform and LLC International Centre Corporative Management [in Ukrainian].

17. Bilai, D. V., & Zhdanova-Nedilko, O. H. (2022). Upravlinnia formuvanniam osobystisno-rozvyvalnoho seredovyshcha zakladu profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity u suchasnykh vymohakh [Management of the formation of the personal development environment of the institution of professional (vocational and technical) education in accordance with modern requirements]. *Visnyk nauky ta osvity. Pedahohika* [Herald of science and education. Pedagogy], 5, 257-268 [in Ukrainian].

18. Bilai, D. V., & Zhdanova-Nedilko, O. H. (2022). Formuvannia osobystisnoi pozytsii uchniv profesiino-tekhnichnykh zakladiv osvity u kryzovykh sytuatsiiakh [Formation of the personal position of students of vocational and

technical educational institutions in crisis situations]. In *Transformatsiini protsesy sotsialno-humanitarnoi sfery suchasnoi Ukrainy v umovakh viiny: vyklyky, problemy ta perspektyvy* [Transformational processes of the social and humanitarian sphere of modern Ukraine in the conditions of war: challenges, problems and prospects]: materialy Mizhnar. nauk. konf. (pp. 35-37). Ternopil: Universytetska dumka [in Ukrainian].

19. Bilai, D. V., & Tkachenko, A. V. (2020). Dialohichna vzaiemodiia yak oznaka sotsialno adaptovanoi osobystosti [Dialogic interaction as a sign of a socially adapted personality]. In *Wissenschaftliche ergebnisse und errungenschaften: materialien der Internationalen Wissenschafts- und Praxiskonferenz* (pp. 36-37). München, Deutschland: Europäische Wissenschaftsplattform [in Ukrainian].

20. Bilai, D. V., & Tkachenko, A. V. (2021). Profesiina diialnist u konteksti zhyttievoho shliakhu liudyny [Professional activity in the context of a person's life path]. In *Modernization of today's science: experience and trends: materials of the I International Scientific and Theoretical Conference* (pp. 125-126). Singapore, Republic of Singapore: European Scientific Platform [in Ukrainian].

21. Bilai, D. V. (2023). Formuvannia osobystisnykh zasad samoaktualizatsii maibutnikh fakhivtsiv sfery posluh u konteksti rozvytku yoho profesiinoho potentsialu [The formation of personal principles of self-actualization of future specialists in the field of services in the context of the development of their professional potential]. *Visnyk nauky ta osvity* [Herald of science and education], 2, 244-257 [in Ukrainian].

22. Bilai, D. V. (2023). Studentotsentrovanist fakhovoi pidhotovky maibutnikh perukariv v zakladakh profesiinoyi (profesiino-tekhnichnoi) osvity yak vazhlyvyi chynnyk rozvytku yoho profesiinoho potentsialu [Herald of science and education Student-centered professional training of future hairdressers in professional (vocational and technical) education institutions as an important factor in the development of their professional potential]. *Nauka i tekhnika sohodni* [Science and technology today], 10, 206-217 [in Ukrainian].

23. Bilai, D. V. (2023). Aksiolohichni skladnyk profesiinoi pidhotovky pratsivnykiv sfery obsluhovuvannia [Axiological component of professional training of service workers]. In *Slovo i sprava Antona Makarenka: ukrainskyi ta yevropeyskyi konteksty* [The words and deeds of Anton Makarenko: Ukrainian and European contexts]: materialy XXII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 116-118). Poltava: PNPi imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

24. Bilai, D. V., & Zhdanova-Nedilko, O. H. (2023). Formuvannia zahalnokulturnoi kompetentnosti maibutnoho pratsivnyka sfery posluh yak zavdannia profesiinoi osvity [Formation of general cultural competence of the future employee of the service sector as a task of professional education]. In *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku* [Modern aspects of the modernization of science: state, problems, development trends]: materialy XXVI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 137-141). Sofiia, Bolhariia: HO «VADND» [in Ukrainian].

25. Bilai, D. V., & Zhdanova-Nedilko, O. H. (2023). Osobystisno-rozvyvalnyi aspekt u strukturi oriiientatsii molodi na robitnychi profesii [Osobystisno-rozvivals'nyi aspekt u strukturi oriientatsii molodi na robitnychi profesii]. In *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku* [Modern aspects of the modernization of science: state, problems, development trends]: materialy XLI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 171-175). Ankara, Turechchyna: HO «VADND» [in Ukrainian].

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський союз

МОН України – Міністерство освіти і науки України

ЗПТО – заклад професійно-технічної освіти

ООН – Організація Об'єднаних Націй

НАПН України – Національна академія педагогічних наук України

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ЗВО – заклад вищої освіти

ПТУ – професійно-технічне училище

ЗП(ПТ)О – заклад професійної (професійно-технічної) освіти

ПТО – професійно-технічна освіта

БЖ – безпека життєдіяльності

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	12
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	23
ВСТУП	25
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕРУКАРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	33
1.1. Актуальність проблеми та стан її дослідження у педагогічній теорії і практиці	33
1.2. Професійна (професійно-технічна) освіта в сучасній Україні як вагомий економічний, соціальний і педагогічний ресурс суспільства	54
1.3. Сучасні запити щодо розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів	77
Висновки до першого розділу	95
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕРУКАРІВ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	97
2.1. Обґрунтування структури професійного потенціалу майбутніх перукарів із позицій людиноцентричного підходу	97
2.2. Сутність педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійно-технічної освіти	112
2.3. Реалізація визначених педагогічних умов шляхом упровадження студентоцентрованої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів	132
Висновки до другого розділу	160
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕРУКАРІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ	162
3.1. Критерії, показники та рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів – учнів професійно-технічних закладів освіти	162
3.2. Організація та методика проведення дослідно-експериментальної роботи	174
3.3. Аналіз результатів формувального експерименту	187
Висновки до третього розділу	201
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	208
ДОДАТКИ	242

ВСТУП

Професійна освіта в сучасній Україні є не лише важливим шляхом забезпечення суспільства фахівцями – майстрами своєї справи, які успішно вдовольняють запити наших співгромадян на якісні товари та послуги, а й засобом самореалізації та гідного самозабезпечення значної частини української молоді, що вибудовує сьогодні свою професійну і життєву траєкторію. Підвищення її престижу, про необхідність якого говорять сьогодні вже не лише аналітики українського ринку праці, а й керівництво освітньої галузі в Україні, має своїм підґрунтям як суспільні та економічні, так і психолого-педагогічні чинники, сутність та шляхи актуалізації яких привертають нині значну дослідницьку увагу. Водночас, курс на євроінтеграцію підвищує значущість для нашої держави завдань, що були проголошені Стратегією «Європа-20» і в подальшому знайшли конкретизацію у низці офіційних документів Євросоюзу, що окреслюють напрям на розвиток людського капіталу в країнах – членах ЄС і передбачають удосконалення професійної освіти на всіх її рівнях.

Проблема, що лягла в основу нашого дослідження, є близько дотичною до вагомих державних завдань, окреслених «Законом про професійну (професійно-технічну) освіту». Згідно з цим Законом, професійна (професійно-технічна) освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури.

З моменту прийняття Закону було проведено чимало досліджень, що розкривали умови, уточнювали зміст, удосконалювали засоби здійснення професійної (професійно-технічної) освіти. Так, чималий внесок до розгляду проблеми внесли М. Анісімов, М. Артюшина, І. Бабенко, В. Барбінов, О. Бойчук, Т. Борисова, Н. Вапнярчук, Н. Вінник, І. Гевко, С. Гребень,

В. Гриженко, О. Загіка, Л. Зельман, Г. Кільова, В. Ковальчук, Л. Кравченко, І. Лікарчук, Н. Ничкало, В. Новіков, О. Отич, О. Товканець, А. Цина, О. Щербак, В. Ягунов та ін.). Водночас, педагогічні умови розвитку в майбутніх перукарів – учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти сфери послуг їхнього професійного потенціалу досі не стали предметом системного наукового дослідження.

Разом із тим, як саме явище професійного потенціалу, так і умови його розвитку мають розглядатися і науковцями, і педагогами-практиками в контексті освітнього процесу ЗПТО як необхідні для забезпечення ефективності професійної освіти. Адже професійний потенціал – це саме той особистісний ресурс, завдяки якому людина стає відмінним фахівцем, успішно і творчо вирішує професійні завдання, досягаючи в своїй діяльності високих результатів і отримуючи відповідну винагороду, як матеріальну, так і моральну, що сприяє подальшому особистісно-професійному саморозвитку та самореалізованості.

Зміст та сутність професійного потенціалу фахівця розглядали у своїх роботах О. Багрін, Л. Біла, В. Васильєв, М. Головатий, О. Жданова-Неділько, В. Міляєва, К. Мосієнко, Н. Назарук, І. Нинюк, Л. Пашко, В. Сороко, В. Співак, І. Сурай, А. Ткаченко, А. Цина та інші науковці. Загалом це поняття трактується як можливість досягти високого результату завдяки комплексу особистісно-професійних якостей, які можуть розвиватися і вдосконалюватися у сприятливих для цього умовах.

Структура професійного потенціалу є досить складною і, на думку різних дослідників, включає в себе здібності, знання, уміння, навички, творчі імпульси, прагнення до розкриття своїх можливостей та до професійного зростання й самовираження тощо. Його дієвість забезпечується структурною єдністю всіх компонентів, що досягається шляхом включення людини до відповідної діяльності, яка, в свою чергу, має бути належним чином організована. Найбільш сприятливим для такої організації середовищем, що закладає основи самоорганізації і саморозвитку на все подальше професійне життя, є середовище закладу освіти.

Нашу дослідницьку увагу привернула діяльність закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що готують фахівців для сфери послуг. Специфіка цієї галузі полягає, зокрема, в тому, що фахівець постійно працює з людьми, вдовольняючи їхні запити, часто досить високі, нестандартні, недостатньо визначені тощо, і це вимагає від нього здатності не лише діяти високопрофесійно, а й мати широкий діапазон комунікативних умінь, розвинену уяву, здатність синтезувати творчі рішення, поєднуючи професіоналізм із толерантністю. На важливості таких професійних рис працівника сфери послуг наголошують, зокрема, Т. Борисова, О. Іванова, Л. Короткова, І. Носова, З. Павицька, К. Пугачевська, О. Риданова та ін., підкреслюючи, що їхній розвиток повинен бути належним чином забезпечений у освітньому процесі.

Серед широкого кола професій у сфері послуг однією з найбільш затребуваних залишається професія перукаря. Сучасна людина має не лише суб'єктивну, а й об'єктивну потребу виглядати охайною, доглянутою, а акуратність зачіски є вираженою рисою при формуванні її іміджу. Тож перукарське мистецтво вимагає від фахівця високої відповідальності, здатності оперативно й достовірно моделювати в уяві кінцевий результат і майстерно його реалізувати. Усі ці якості мають бути сформовані вже під час навчання, оскільки, самотійно працюючи з клієнтом, який довірив йому вдосконалення свого зовнішнього вигляду, майстер повинен діяти швидко і вправно, точно дотримуючись замовлення. Перукар найчастіше не має змоги істотно відкоригувати погано зроблену роботу, що значно підвищує вимоги до його професіоналізму, а отже, до його підготовки в ЗПТО.

Проблеми професійної підготовки фахівців перукарської справи розглядали А. Афоніна, Т. Борисова, О. Віщенко, О. Гетьман, Н. Горбатюк, І. Загора, О. Одинець, Л. Парамоненко, І. Шпичко та ін., наголошуючи на значній ролі якісної професійної освіти не лише в контексті суспільного попиту на майстрів сфери обслуговування, а й з огляду на здатність випускника вибудовувати на її основі успішну професійну, а відтак – і особисту долю.

Водночас аналіз наукових джерел та власного досвіду освітньої діяльності у сфері професійної (професійно-технічної) освіти дозволив виявити низку суперечностей між:

- потребою українського суспільства у висококваліфікованих працівниках сфери послуг і недостатнім суспільним престижем відповідних професій;
- зростаючою орієнтацією вітчизняної системи освіти на студентоцентроване навчання і не досить мобільною перебудовою професійної (професійно-технічної) освіти на його засадах;
- провідним значенням професійного потенціалу майбутнього перукаря для формування його професійної майстерності й слабкою науково-методичною забезпеченістю процесу розвитку цього феномену в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Враховуючи актуальність порушеної проблеми, об'єктивну потребу в постійному вдосконаленні умов формування професіоналізму працівників сфери послуг та розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів в умовах професійних (професійно-технічних) закладів освіти було обрано тему дисертації – **«Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

У відповідності до проблеми та мети були визначені **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми у педагогічній теорії та практиці.
2. Розробити педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

3. Обґрунтувати структуру, критерії та показники рівнів розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

4. Експериментально перевірити педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти та узагальнити результати дослідження в методичних рекомендаціях.

Об'єкт дослідження: процес розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в професійно-технічних навчальних закладах.

Для досягнення мети, вирішення завдань буде використано комплекс **сучасних загальнонаукових методів:**

- *теоретичні* (аналіз наукових педагогічних, психологічних, філософських та методичних джерел із проблеми дослідження, нормативних і програмних документів, відповідних дисертаційних робіт для обґрунтування теоретичних аспектів означеної проблеми та для визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження, методи порівняння, систематизації й узагальнення фактичного матеріалу);

- *прогностичні* (верифікація одержаної інформації шляхом зіставлення даних дослідження);

- *діагностичні* (анкетування, інтерв'ювання, опитування, тестування, безпосереднє та опосередковане спостереження);

- *методи математичної статистики*, призначені для забезпечення вірогідності й надійності кількісного та якісного аналізу результатів експерименту.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Професійно-технічного училища № 31 м. Полтава, Державного навчального закладу «Електрорадіотехнічний ліцей м. Полтави»,

Полтавського професійного ліцею сфери послуг, Державного професійно-технічного навчального закладу «Професійний аграрний ліцей» м. Кобеляки та Регіонального центру професійно-технічної освіти м. Зіньків.

Всього в експерименті взяло участь – 336 учнів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *уперше було теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено* педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а саме: посилення професіоналізуючого впливу освітнього середовища закладу професійної освіти; педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку здобувачів освіти; формування особистісних засад професійної самоактуалізації майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки;

– *розроблено* апарат діагностики розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки в професійно-технічних навчальних закладах;

– *виокремлено* принципи розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в професійно-технічних навчальних закладах (пріоритетності людиноцентризму; збереження базових цілей; особистісно-формувального сенсу навчальної діяльності; середовищної релевантності; поєднання інваріантності та варіативності; трансформації цінностей; культурної місії; актуальних технологій; накопичення ресурсів; професійної ідентифікації);

– *уточнено* базовий категоріально-понятійний апарат, зокрема, поняття «особистісно-професійний розвиток», «професійний потенціал майбутнього перукаря», «структура професійного потенціалу майбутнього перукаря», «розвиток професійного потенціалу майбутнього перукаря».

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього використання при підготовці майбутніх перукарів у професійно-технічних навчальних закладах з метою створення педагогічних умов для

успішного розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, а також у доцільності застосування наукових положень і висновків дослідження у процесі підготовки педагогічних кадрів для професійної (професійно-технічної) освіти.

Основні результати дослідження впроваджені в практику підготовки перукарів у Професійно-технічному училищу № 31 м. Полтава (довідка № 299 від 27.12.2022 р.), Державному навчальному закладі «Електрорадіотехнічний ліцей м. Полтави» (довідка № 278 від 26.12.2022 р.), Полтавському професійному ліцеї сфери послуг (довідка № 8 від 04.01.2023 р.), Державному професійно-технічному навчальному закладі «Професійний аграрний ліцей» м. Кобеляки (довідка № 05-14/6 від 05.01.2023 р.) та Регіональному центрі професійно-технічної освіти м. Зіньків (довідка № 348 від 30.12.2022 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи оприлюднено автором у доповідях на 20 науково-практичних конференціях різного рівня, у тому числі:

– міжнародних: «Wissenschaftliche ergebnisse und errungenschaften» (Мюнхен, 2020), «Modernization of today's science: experience and trends» (Сінгапур, 2021), «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (Полтава, 2021), «Theoretical and empirical scientific research: concept and trends» (Оксфорд, 2021), «The current state of development of world science: characteristics and features» (Лісабон, 2021), «Modern science: concepts, theories and methods of basic and applied research» (Вінниця – Відень, 2021), «Sectoral research XXI: characteristics and features» (Чикаго, 2022), «Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації» (Хмельницький, 2022), «Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи» (Тернопіль, 2022), «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIX Каришинські читання)» (Полтава, 2022), «Управлінський дискурс макаренківської педагогіки» (Полтава, 2022), «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (Орхус, 2022), «Сучасні тенденції в бізнесі та менеджменті: теорія і практика» (Одеса, 2022), «Технологічна і

професійна освіта: проблеми і перспективи» (Глухів, 2022), «Інновації і перспективи розвитку науки і техніки в XXI столітті: виклики майбутнього» (Лодзь, 2022), «Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти» (Полтава, 2023), «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (Софія, 2023), «Теоретичні та практичні аспекти формування освітнього простору: світовий і вітчизняний вимір» (Львів, 2023); «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (Анкара, 2024).

– всеукраїнських: «Управління навчально-виховним процесом нової української школи в контексті національно-патріотичного виховання молоді» (Полтава, 2021).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у 28 наукових працях, з них одноосібно – 18. Серед них: 5 статті, які опубліковані у фахових наукових виданнях України, 1 публікація – у міжнародному виданні, 20 статей і тез – у матеріалах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, 2 розділи у двох колективних монографіях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 292 найменувань, 6 додатків на 33 сторінках. Загальний обсяг роботи – 275 сторінок, з них основного тексту – 182 сторінок.

РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕРУКАРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Перший розділ дисертації присвячено аналізу явища розвитку як об'єктивного способу якісної зміни суб'єкта та поглядів щодо визначення його джерел та умов. З'ясовується сутність професійного потенціалу особистості, який постає комплексом властивостей особистості, що формуються, змінюються, вдосконалюються в ході особистісно-професійного розвитку, який, будучи розглянутим з позицій актуального нині компетентнісного підходу, приводить до формування низки професійно зумовлених компетентностей. Аналізуються специфіка закладу професійної (професійно-технічної) освіти як середовища розвитку особистісно-професійних якостей майбутнього кваліфікованого працівника, зокрема, перукаря, та сучасні запити, яким той має відповідати і які окреслюють орієнтири розвитку його професійного потенціалу

1.1. Актуальність проблеми та стан її дослідження у педагогічній теорії і практиці

Категорія розвитку по відношенню до людини як мислячої, соціальної істоти є однією з найбільш досліджуваних у світовій гуманітарно спрямованій науковій думці. Розвиток розглядають із різних точок зору: фізіологічної, медичної, психологічної, педагогічної, соціальної тощо. Саме розвиток визнається основним способом буття особистості, завдяки йому людство пройшло унікальний шлях у філогенезі і саме він визначає провідні якісні характеристики і результати онтогенезу.

Думка про те, що «розвиток людини є сутнісним змістом її існування» [60, с. 183] в тій чи іншій формі підтримувалася прогресивними філософами з найдавніших часів.

Розвиток особистості, як її поступове вдосконалення, різнобічно розглядали давньогрецькі філософи Сократ (469 – 399 рр. до н.е.), Платон (428 – 347 рр. до н.е.), Аристотель (384 – 322 р. до н.е.), Демокріт (460 – 370 рр. до н.е.) та ін. І хоча, до прикладу, Сократ, у першу чергу, звертав увагу на самопізнання як джерело вдосконалення моральності («Доброчесний індивід має систематично самозаглиблюватись, спілкуючись з іншими, порівнюючи з ними себе, і таким чином, постійно виявляти в собі нові сили і бажання їх реалізувати» [65, с. 346]), Платон доводив необхідність наставництва, що є засобом зовнішнього впливу на становлення особистості, а Демокріт обстоював практичні аспекти виховання людини («вправи», «звички»), що сприяли її розвитку, «прекрасним речам» морального складника її життя, кожен із учених по-своєму підтверджував як об'єктивність особистісного розвитку, так і роль суспільства чи його окремих інститутів у такому розвитку.

Один із найвідоміших у наш час за своїми поглядами давньоримський педагог Марк Фабій Квінтіліан (42 – 118 рр. н. е.) також розглядав особистісний розвиток людини як явище, що походить від самої людської природи, властиве кожній дитині, але ставив перед дорослими, вихователями, наставниками завдання створити такі умови, що найбільшою мірою сприяли б правильності такого розвитку, і зміст освіти добирати не за випадковими чинниками, а продумано, аби він був корисним і дієвим. Погоджуючися, що одній людині може дістатися «більше розуму», ніж іншій, він убачає в цьому лише доказ того, що перша людина може зробити більше, ніж друга. Проте, вважав Квінтіліан, не знайдеш нікого, хто б, спираючись на старанність, не зміг би досягнути високих результатів у якійсь справі. І це, однак, «зовсім не означає, що кожен може стати за допомогою відповідного виховання видатною особистістю. Для досягнення цієї мети необхідно щасливе поєднання двох моментів: природних обдарувань та виховання» [6, с. 220].

Схоластичність середньовічної педагогіки, що відкидала саму ідею слідувати природі людини, проголошеній «гріховною» вже за своєю сутністю, сприяла відмові від самостійного мислення як засобу навчання, призводила до

ототожнення розвиненої пам'яті з ученістю як такою. Розвиток особистості як об'єктивне явище, що проявляється у її змінах, мав на меті допомогти індивідові «набути типового, стандартного, того, що не відрізняє одного від інших» [65, с. 347], повністю розчинитися в любові до Бога (і водночас набуті презирства до себе, своєї волі в її не обмеженому віровченнями вияві), бо «свобідна воля» проголошувалася філософами (зокрема, Августином Блаженным) джерелом гріха і несправедливості.

Проте закономірно, що практика світського виховання була іншою, оскільки суспільство потребувало людини, сильною своїм самостійним розумом. Епоха Відродження принесла з собою ідеї повноцінного фізичного і естетичного розвитку людини, що відобразилися, зокрема, в задумі «Дому радості» Вітторіно да Фельтре (1378 – 1446), в сатирі на схоластичне виховання «Гаргантюа і Пантагрюель» Франсуа Рабле (1483 – 1553), в романі-утопії Томаса Мора (1478 – 1535) «Золота книга про найкраще облаштування держави і новий острів Утопія» тощо. Мислителі обстоювали єдність людини і природи – як природи зовнішньої, тобто довкілля, що викликала естетичні почуття і живила душу, так і власної, що мала плекатися шляхом розвитку фізичних і духовних сил, зміцнюватися спеціальними вправами, у ході опанування різних цікавих для себе занять, на чому наполягав Рабле, чи праці й самоосвіти, що обстоював Мор.

Ян Амос Коменський (1592 – 1670) шанується у історії педагогічної думки як автор виховної системи, спрямованої на розвиток особистості дитини, і одним із провідних методологічних принципів якого є вперше ним сформульований принцип природовідповідності. «Метою педагогіки Я. Коменського, – зазначають дослідники, – був усебічний гармонійний розвиток людини, її волі та розуму в поєднанні з релігійним, моральним, трудовим і фізичним вихованням [...]. У наукових доробках Я. Коменського акцентується увага на особистості дитини. Розглядаючи людину як мікрокосм, [що] призвело до визнання особливих закономірностей розвитку дитини, тісно пов'язаних із законами існування природи, не заперечуючи наявності в учнів

індивідуальних задатків, чеський педагог наголошував, що всі діти наділені однаковою природою, однаково потребують розумового та морального розвитку» [100, с. 9].

Пізніше принцип природовідповідності розглядався, зокрема, у педагогічній теорії Йогана Генріха Песталоцці (1746 – 1827) і трактувався видатним педагогом як «співмірність виховання законам природи, її постійного розвитку та вдосконалення». Він вважав, що «суть виховання полягає в поступовому розвитку природних здібностей відносно природних законів розвитку дитини» [100, с. 10], підкреслюючи тим самим, що воно має своїм основним завданням сформувати гармонійно розвинену людину, корисного члена суспільства.

Досить суперечливими були погляди відомого німецького педагога Йоганна Фрідріха Гербарта (1776 – 1841), який, дотримуючись принципів метафізичної філософії по відношенню до буття як такого, водночас обґрунтовував цілі і можливості, а також ефективні засоби розвитку людини в ході її виховання – зокрема, морального, фізичного, а також більш складного за своєю сутністю – професійного. Щодо останнього, то Герbart у справі педагогічної освіти, якій приділяв зі зрозумілих причин особливу увагу, обстоював, зокрема, поетапність підготовки вчителя до виконання своїх обов'язків, у основі якої лежить опанування ним педагогічної теорії, але найвищий результат якої – майстерність – саме і є наслідком професійного саморозвитку у ході практичної діяльності. Ідея саморозвитку та пов'язані з нею думки щодо збудження в суб'єкта учіння інтересу до предмета та підтримки уваги під час навчання, руху від простого до складного в навчанні, використання потенціалу тих чи інших дисциплін для розвитку окремих особистісних якостей дитини зберігають свою актуальність у контексті сучасних підходів до розвитку особистості та її окремих підструктур.

Адольф Дістервег (1790 – 1866) відзначався демократичністю поглядів на суспільний устрій, екстраполюючи свої позиції й у царину освіти. Підтримуючи принцип природовідповідності у вихованні, він обстоював

самостійність учнів, наголошував, що навчання повинне розвивати розумові сили дитини. У контексті нашого дослідження цікавими є ступені розвитку самодіяльності відповідно до ступенів природного розвитку дитини, що їх розробив Дістервег: «Перший ступінь – від народження до року – самодіяльність проявляється як прагнення до фізичних рухів. Тому основний засіб розвитку самодіяльності – фізична активність дитини у грі. Другий ступінь – приблизно до десяти років – самодіяльність як духовне сприйняття виявляється у виявленні відчуттів, у прагненні до самостійного, вільного чуттєвого пізнання. Третій ступінь – до чотирнадцяти років – самодіяльність виявляється у прагненні до навчання, активної пізнавальної діяльності. Сприйняття і самодіяльність на цьому ступені розвиваються у єдності. Четвертий ступінь – після чотирнадцяти років – самодіяльність як формування ідеалів, вміння робити висновки, усвідомлювати і нести відповідальність за свої вчинки» [149, с. 3].

Таке розуміння самодіяльності (як діяльності самостійної, зумовленої внутрішнім рушієм) близьке нам, насамперед, тому, що, аналізуючи професійну підготовку майбутнього фахівця, ми наголошуємо: професійна освіта не може вважатися повністю завершеною лише за ознакою освоєння здобувачем освітньої програми як певного навчального змісту. Освітні здобутки в подальшому мають доповнюватися здобутками самоосвітніми, які стосуються як технологічного аспекту професійної діяльності, так і свідомого й цілеспрямованого особистісного самовдосконалення, розвитку якостей, необхідних для успішного вирішення професійних завдань, до чого людина має бути достатньою мірою підготовлена. Водночас, така підготовка не може ґрунтуватися лише на емпіричній базі, що засвідчили чисельні наукові розробки вже на початку ХХ століття.

У цей час, унаслідок поширення інноваційних суспільних поглядів та наукових уявлень, інтерес до проблеми розвитку закономірно трансформувався в інтерес до людини як об'єкта і суб'єкта розвивального впливу, що викликало появу нових форм і методів його вивчення. Як зазначає Л. Веремюк, у цей

період великої популярності в світі, а отже, й у тогочасній Російській імперії, набули ідеї зарубіжних педагогів-експериментаторів, пізніше відомих як педологи – В. Лая, Е. Меймана (Німеччина), А. Біне (Франція), Е. Торндайка (США) та ін., які «мали на меті розв’язати проблеми біологічного й соціального розвитку людини шляхом експериментів, тестування» [52]. У радянській педагогіці повоєнного часу більшість із них згадувалися у контексті вивчення «буржуазних педагогічних теорій», проте сьогодні вітчизняна наука досить широко вивчає їхні погляди і досягнення.

Так, суголосно сучасним підходам до ролі середовища в розвитку особистості звучить думка В. Лая (1862 – 1926), згідно з якою «природні та соціальні фактори розвитку слід враховувати при вивченні дитини як індивіда та як члена життєвого середовища, оскільки саме вони обумовлюють хід і результат її виховання», а також стосовно індивідуального і суспільного значення розвитку людини, бо ж «лише розвиток індивідуальних особливостей дозволяє рухати культуру і суспільне життя вперед. Розвиток особистих схильностей і прояв їх в будь-якій професії складає особисте щастя кожної людини зокрема. Тому ми повинні вимагати розвитку індивідуальності в інтересах окремої особистості, рівно як і для блага в цілому» [52]. (Не можна не помітити, наскільки ці міркування близькі до ідеї «сродної праці», що її ще у XVIII столітті сформулював наш співвітчизник Григорій Сковорода (1722 – 1794), «український Сократ», просвітитель-гуманіст, учення якого несло в собі обґрунтування найбільш сприятливих для розвитку особистості в тогочасному суспільстві життєвих виборів).

Як і згадані вище вчені-дослідники, Едвард Лі Торндайк (1874 – 1949) відомий своїми досягненнями в галузі експериментальної педагогіки, що дозволили, в тому числі, визначити деякі закономірності фізичного та розумового розвитку дитини. Він та його послідовники обстоювали думку, що «розвиток – це і є виховання умовних рефлексів, тобто процес навчання повністю і нерозривно поєднується з процесом дитячого розвитку» [174, с. 47], на противагу ідеям іншого відомого вченого Жана Піаже (1896 – 1980), який

обстоював пріоритет розвитку і вважав, що навчання нічого в ньому суттєво не змінює.

Думка про те, що психічний розвиток людини відбувається відповідно до своїх власних законів і не залежить від навчання і виховання, знайшла відбиток у роботах багатьох дослідників у XX столітті. Так, відома теорія розвитку людини Е. Еріксона базується на твердженні, що цей процес триває протягом усього життя і включає 8 послідовних етапів, кожен із яких накопичує низку якісних змін в особистості, пов'язаний із переживанням нею певного внутрішнього конфлікту і завершується сприятливим чи несприятливим вирішенням останнього. При цьому сприятливе вирішення, якщо воно настає, збагачує особистість однією з важливих чеснот:

- перший етап – триває від народження до року, для нього характерний конфлікт між довірою і недовірою. Сприятливий результат: довіра до світу, оптимізм;

- другий етап – малюкові від року до двох, спостерігається перебіг конфлікту між автономією і сумнівом. Сприятливий результат: автономія, самостійність, акуратність, воля;

- третій етап переживає дитина від трьох до шести років, відбувається конфлікт між підприємливістю і неадекватністю. Сприятливий результат: ініціативність, цілеспрямованість, активність, підприємливість, самостійність;

- четвертий етап – відповідає фрейдівському «латентному періоду» (приблизно від шести до одинадцяти років), притаманний конфлікт між прагненням творчого самовираження і комплексом неповноцінності. Сприятливий результат: упевненість у собі, компетентність;

- п'ятий етап – юність (одинадцять – двадцять років), конфлікт зумовлюють ідентифікація особистості і плутанина ролей. Сприятливий результат: цілісна форма егоїдентичності, віднайдення свого «Я», вірність собі, досягнення визнання оточуючими людьми;

- шостий етап – період ранньої дорослості (двадцять – двадцять п'ять років), конфлікт виникає між прагненням до близькості і бажанням самотності.

Сприятливий результат: почуття близькості, інтимності, єдність із людьми, кохання;

– сьомий етап (учений вважає його центральним і відводить час між двадцяти п'яти і п'ятдесяти роками) збігається з пізнім дорослим періодом, характерний конфлікт між продуктивністю і застоєм. Сприятливий результат: творчість, улюблена робота, виховання дітей і турбота про них, задоволення життям;

– восьмий етап (на думку Е. Берна, він розпочинається після п'ятдесяти років) приносить із собою конфлікт цілісності і безнадії. Сприятливий результат: остаточна форма егоїдентичності, прийняття себе самого і життя, мудрість [241, с. 94-97].

Попри те, що деякі підходи до визначення вікових періодів розвитку, подані в наведеній класифікації, в умовах сучасного світу вже застаріли (у багатьох джерелах їхні межі позначаються інакше, зокрема, 8 етап розглядається у віці від шестидесяти п'яти років) [97], думка Е. Еріксона щодо реальності набуття здоровою особистістю трьох базових властивостей як закономірного наслідку її успішного розвитку залишається актуальною. Цими властивостями вважають:

а) активність як небайдуже ставлення до навколишнього середовища і його освоєння;

б) цілісність особистості (егоїдентичність), що дозволяє їй поєднувати постійний (упродовж життя) розвиток особистості, який сам по собі не може не означати змін, із сприйняттям себе як відносно стабільного феномену, самої себе, з притаманними їй ознаками і індивідуальними рисами;

в) адекватність у сприйнятті довколишнього світу і самої себе.

При цьому всі виокремлені властивості набуваються впродовж життя, починаючи від «нульової» фази раннього віку.

Водночас, навіть визнаючи певну автономність розвитку особистості як закономірність, закладену в ній природою, не можна не брати до уваги, що розвиток відбувається не в умовах соціального вакууму, а отже, в «чистому»

вигляді не спостерігається. Тому бачимо, власне, стійку тенденцію, яка зазнає коливань між позитивним та негативним результатом розвитку на кожному етапі, і роль впливів зовнішнього, по відношенню до особистості, світу відкидати не варто.

Різноманітні когнітивні теорії розвитку, сформульовані З. Фройдом, А. Валлоном, уже згаданими Ж. Піаже, Е. Еріксоном та іншими вченими, безумовно, розкрили чимало закономірностей, притаманних розвитку особистості. Однак, як зазначає О. Нікітіна, «останнім часом теоретики і практики вітчизняної освіти все більше уваги приділяють проблемам взаємозв'язку навчання і розвитку особистості. Вони вважають, що поза навчанням не може бути повноцінного розвитку особистості; навчання стимулює, веде за собою розвиток і водночас спирається на нього» [174, с. 46].

В українській педагогіці та психології останніх десятиліть розвитку особистісних якостей людини приділяли увагу І. Бех, М. Боришевський, О. Вознюк, О. Дубасенюк, Г. Костюк, А. Кузьмінський, С. Максименко, В. Моргун, О. Скрипченко, Т. Хомуленко та багато інших вчених, чії праці значною мірою сприяли напрацюванню наукового підґрунтя сучасних освітніх технологій і розкриттю психологічних змін, характерних для людей різного віку.

Зокрема, употужнилося вивчення феномену розвитку особистості з поширенням акмеологічного підходу, який «передбачає розуміння розвитку як удосконалення, руху до зрілості, до оптимального вищого рівня; визнання суб'єктивного характеру розвитку; здійснення розвитку через протиріччя, які вирішуються суб'єктом; врахування індивідуального характеру розвитку; розгляд розвитку впродовж життя та в діяльності; врахування співвідношення потенційного й актуального в розвитку особистості (акмеологія спрямована на виявлення прихованих, нереалізованих можливостей); не зіставлення послідовних стадій, а виявлення наявної стадії порівняно з ідеалом, з перспективою» [259, с. 161]. Роботи вчених у цьому напрямку (О. Дубасенюк,

А. Зарицька, С. Кузікова, С. Пальчевський, О. Проценко, Л. Рибалко, Р. Цокур, Г. Яворська та ін.) доводять актуальність згаданої токи зору на проблеми.

Привертають увагу також сучасні дослідження, що торкаються переходу до постіндустріального суспільства, який, за словами В. Кременя, «висуває нові пріоритети, заперечує щось із минулого і, безумовно, врешті-решт, залежатиме від рівня розвитку особистості» [141]. Педагог-філософ стверджує, що всі досягнення освіти і науки повинні нині працювати задля цього розвитку, усунення «кризи духовності», яка стрімко поширюється в світі. Вчений наголошує, зокрема, що «історія освіти є історією перетворення людини в особистість» [141], тим самим підкреслюючи грандіозну потужність освітнього процесу як інструмента, створеного людством для вивільнення закладеного в собі самому унікального потенціалу.

Водночас, поруч із проблемами, специфікою, рушійними силами, цілями й результатами тощо особистісного розвитку у віковому та загальноосвітньому контексті, нині помітно зростає інтерес також до проблем професіогенезу, що стосуються розвитку людини як фахівця і торкаються як її різноаспектного особистісного зростання, так і тих соціальних та освітніх феноменів, що його спрямовують і забезпечують (О. Аніщенко, В. Гордієнко, М. Гриньова, Н. Гузій, О. Єрмолаєва, О. Жданова-Неділько, Л. Карамушка, О. Кокун, І. Кон, Л. Копець, В. Кульчицький, В. Семиченко, В. Сидоренко, А. Ткаченко, Т. Траверсе, А. Цина, О. Цільмак, Г. Яворська та ін.).

Під професіогенезом дослідники розуміють «цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору і прийняття майбутньої професії і закінчується, коли людина припиняє активну трудову діяльність» (О. Кокун [133, с. 8]); «розвиток особистості, зміни та трансформацію психологічної структури, які зумовлюються засвоєнням і виконанням професійної діяльності» (В. Гордієнко та Л. Копець [76, с. 60]); «розвиток та зміни особистості, перетворення її психологічної структури, зумовлені засвоєнням і виконанням професійної діяльності» (В. Кульчицький [147, с. 37]); «поступовий, планомірний, багатомірний, безперервний процес

професійного розвитку особистості в тріаді «особистість – діяльність – соціум», результатам якого є досягнутий високий рівень професіоналізму та особистісна, соціальна й діяльнісна зрілість фахівця» (О. Цільмак [268, с. 7]).

«Професійний розвиток особистості є складним феноменом, дослідження якого також актуалізує необхідність урахування результатів наукових пошуків різних наук, галузей знання – соціології, психології, педагогіки, економіки, менеджменту, акмеології, філософії та ін., – стверджує О. Аніщенко. – Звідси випливає, що професійний розвиток особистості – комплексна категорія, котра передбачає і науковий, і творчий підхід до конструювання й реалізації технологій особистісного і професійного зростання» [136, с. 25].

Дослідники приділяють чимало уваги цьому питанню, схилившись до думки, що професійний шлях сучасної людини відзначається тенденцією до трансформацій – як самої людини в її особистісних виявах, так і її діяльності. Ми не говоримо зараз про зміну професії як альтернативу систематичному недосконалому результату – вона існує і усвідомлюється сучасною молоддю, проте не завжди спроможна вирішити дійсні проблеми особи. Йдеться, насамперед, про адаптацію фахівця до професійного середовища і вимог обраної професії з метою її успішного опанування.

Зазначений процес є надзвичайно поширеним у загальнолюдській практиці, і водночас надзвичайно варіативним і таким, що не піддається гарантованій технологізації. Не можна не погодитися з Н. Пророк у тому, що «проблема професійного розвитку відноситься до невичерпних проблем психологічної науки. І не тільки тому, що це складна і вельми широка тема, а й тому, що різні погляди на цей процес постійно взаємодоповнюють і поглиблюють наукові уявлення про психологічну сутність як професійного становлення, так особистісного розвитку фахівця. Адже професійна діяльність детермінує розвиток особистості, є засобом формування суб'єкта і може стати потребою, метою, цінністю і сенсом життя» [212].

Дійсно, у сучасному соціумі професійна діяльність людини є одним із найважливіших складників життєвого шляху, який визначає провідні

характеристики її як суб'єкта особистого і соціального буття, хоча між професійним становленням та особистісним розвитком, вочевидь, існує нерозривна взаємозалежність: професійна діяльність впливає на особистісні якості, а особистісні якості впливають на освоєння професійної діяльності.

Разом із тим, зміна підходу до професійної діяльності, а відтак, і до професійної освіти (від «навчання на все життя» до «навчання впродовж всього життя»), що притаманна світобаченню сучасної молоді, теж не повинна означати доречності періодичних кардинальних змін професійного шляху. Динамічними є умови життя в соціоекономічному сенсі цього поняття, умови праці, обставини індивідуальної життєорганізації тощо. Але, на наш погляд, відносно стабільною має залишатися зорієнтованість людини на ту діяльність, яка найбільшою мірою відповідає її особистісному потенціалу.

Діяльність як втілення цілеспрямованої активності освоюється дитиною з раннього віку, постаючи перед нею в одних випадках як задоволення, в інших – як необхідність. По мірі дорослішання практично кожної людини з нею пов'язуються все більш різноманітні й складні завдання, і насамперед – пов'язані із власним життєзабезпеченням. Одним із найпоширеніших у сучасному світі різновидів їхньої реалізації виступає професійна діяльність, важливою характеристикою якої для кожного суб'єкта виступає збалансованість необхідного і бажаного.

Безумовно, під «бажаним» можна розуміти чимало ознак професійної діяльності, але в кожному конкретному випадку вони мають бути такими, щоб унаслідок докладених трудових зусиль людина відчувала себе більш захищеною і задоволеною життям. Принаймні, так може і повинно бути в сучасному світі, де робота перестає бути жорсткою і одноманітною повинністю з точки зору суспільства, що визнає і підтримує право людини на вибір тієї чи іншої праці.

«Професійна діяльність як основна і конкретна форма трудової активності людини відіграє істотну роль в її життєдіяльності, соціальному розвитку, самореалізації і самоствердженні, – пише, зокрема, О. Харченко. –

Особливістю проходження людиною своєї професійної дороги є не лише розвиток її як особистості і становлення як суб'єкта праці, але також періодична зміна характеру самої діяльності, що зумовлює нестаціонарний процес взаємозв'язку, взаємодії, взаємозалежності людини і діяльності, її специфічність для кожної професії або їх сукупності» [261, с. 203-204].

Отже, людина має право вибору не лише на початку трудового шляху, як це довгий час було прийнято в нашій країні, а й тоді, коли з певних об'єктивних чи – що важливо – суб'єктивних причин настає потреба змінити вид діяльності або й професію в цілому. Така можливість, якщо вона існує і визнається суспільством та якщо реалізується відповідно до усвідомленого інтересу людини, має подвійну корисність: професійна сфера позбувається працівників, що не спроможні на високому рівні виконувати покладені на них функції, а самі ці працівники полишають діяльність, що не відповідає їхнім внутрішнім потребам і запитам.

В Україні кількість тих, хто змінив чи готовий змінити роботу, є на сьогодні досить високою. Так, у вересні 2022 року були опубліковані дані опитування сервісу пошуку роботи, згідно з якими із понад 8 тисяч українців, що поділилися своїм ставленням до зміни професії, 71% змінили чи готові змінити фах [205].

Наш досвід спілкування з недавніми випускниками освітніх закладів показує, що часто ситуація складається таким чином не тільки тому, що знайти роботу за фахом буває складно, а й через те, що, спробувавши себе в обраній професійній діяльності, молода людина відчуває надмірну невідповідність власних можливостей тим запитам, які ставить перед нею перспектива самореалізації в здобутій професії. Постає дилема: миритися з ситуацією, яка за критичною кількістю параметрів не влаштовує, чи наважуватися на зміни, що багато кого лякають своєю непередбачуваністю та ресурсною незабезпеченістю.

На нашу думку, в соціальній державі, якою, згідно з Конституцією, є Україна, повинна більш активно функціонувати і підтримуватися на

державному рівні мережа досить доступних можливостей для таких змін: адже нефаховий працівник, що не здатен стати успішним у своїй праці – це не лише проблема невдастості його власної долі, а й проблема непродуктивно зайнятого робочого місця, не вирішених вчасно і результативно питань, неякісно наданих послуг тощо. З іншого ж боку, наочно постає і важливе завдання для психологів і педагогів – створити достатньо надійні засоби допрофесійної діагностики школярів різного віку, сприяючи особистісній відповідності подальшого вибору ними свого професійного шляху та його можливих варіантів. Це тим більш важливо, що світові тенденції вказують на досить близьку в майбутньому зміну моделі організації праці, яку, зокрема, відома компанія Deloitte в рамках форуму з розвитку HR [224] визначає таким чином (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Порівняльна характеристика сучасної та інноваційної моделі
організації праці (за версією компанії Deloitte)**

Складники моделі	Зараз	У майбутньому
Структура організації	Ієрархічні бізнес-структури	Проекти, команди
Проектні групи	Формуються надто повільно і складно	Формуються швидко під виконання конкретного завдання
Робота та ролі	Посадові інструкції, чітка прив'язаність до назв посад, забюрократизованість	Завдання, цілі та експертна позиція
Керівники	Керівники «володіють» командами та кар'єрами людей	Менеджери керують проектами
Гнучкість та простір	Люди призначаються на роботу керівництвом	Працівники обираються, спираючись на вміння та досвід їхньої роботи над проектами
Винагороди	Працівник винагороджується залежно від рівня посади	Працівник винагороджується за виконану роботу, репутацію, користь

Звісно, проаналізовані моделі не можна вважати повністю універсальними, проте наведений матеріал є свідченням того, що до підготовки фахівця слід сьогодні підходити з позицій концепції особистісно-професійного розвитку як передумови його здатності оптимально узгоджувати запити суспільства, опосередковані запитами ринку праці й конкретних організацій, із тими можливостями, які сформувалися в нього у освітньому й самоосвітньому процесі і які слід сьогодні розглядати як своєрідний товар, продаж якого є засобом життєзабезпечення фахівця.

Як стверджує О. Файєр, в історії людського суспільства «виникнення професійної діяльності як соціального явища та її стан є продуктом інституціонального (економічного, інтелектуального та ін.) розвитку» [257, с. 128]. Водночас, наявність професійного поділу праці на ранніх його етапах засвідчила важливість трудових здібностей окремо взятого суб'єкта для вирішення певних завдань суспільної значущості. Професійна належність, професійна успішність набувають ознак маркера, за яким визначається, в тому числі, й суспільний статус людини.

Тому проблеми професійного розвитку (професійного становлення, якщо звертати увагу насамперед на результат) особистості дедалі більше привертають увагу вчених, зокрема – науково-педагогічних працівників, викладачів закладів вищої, фахової передвищої, професійно-технічної освіти тощо.

Здійснюючи аналіз поняття «професійне становлення особистості», А. Цина, зокрема, відзначив, що воно «в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях розглядається як реалізація розкритої більше ста років тому Дж. Дьюї ідеї розвитку особистості через розширення смислу досвіду, що збільшує здатність людини у виборі напряму набуття подальшого досвіду; як набуття особистісного досвіду в ході життєдіяльності у навколишньому світі у вигляді особистісних характеристик індивіда (за В. Серіковим); як нарощування професіоналізму при поетапному переході з нижчих рівнів його сформованості на вищі (за М. Чобітьком); як входження людини в соціальне життя через

культуру, що поєднує природу з соціумом і є системотворним компонентом сутності людини (за Є. Бондаревською); як блокова програма формування ціннісно-смислової сфери професіонала (за І. Бехом); як розвиток провідної для споріднених професій особистісної якості, основою якої виступає ціннісно-мотиваційна домінанта (за Г. Баллом); як становлення інтегральної та соціально значущої психологічної сутності діяльності особистості вчителя (за О. Дубасенюк)» [266, с. 19]. Усі ці міркування тією чи іншою мірою пояснюють орієнтири та засоби розвитку потенціалу особистості як суб'єкта професійної діяльності.

Дослідник професіогенезу з педагогічних позицій А. Ткаченко констатує, що професійний розвиток і саморозвиток особистості є важливими явищами, виникнення яких «стало закономірним наслідком прогресивного руху людства в освоєнні оточуючого світу і над аналізом яких останнім часом зосередилися значні зусилля науковців ... Система процесів, яку охоплюють ці явища, відображаючи надзвичайно вагомий аспект становлення і самореалізації людини, є точкою перетину майже всіх галузей сучасного наукового знання», а «високий професіоналізм, компетентність, професійна культура і свобода особистості виступають чинниками прогресу цивілізації, необхідною умовою розвитку суспільства» [250, с. 201].

Учений запропонував також авторський варіант категоризації поняття професійного розвитку, що передбачав аналіз поняття з точки зору таких його функцій у науковому світогляді, як онтологічна, гносеологічна, методологічна, прогностична та аксіологічна, серед яких провідною вважав онтологічну, оскільки «дана категорія своєю появою віддзеркалює певні зміни у об'єктивній дійсності, що саме і фіксуються вказаною дефініцією. Вже саме поєднання понять «розвиток» і «професійний» породжує уявлення про новий аспект реальності і тим самим створює певну пізнавальну цінність» [250, с. 202].

Серед питань, що стали об'єктом розгляду в рамках вивчення феномена професіогенезу в останні роки, Н. Пророк, зокрема, називає наступні: «як відбувається активація і розвиток тих соціально значущих та професійно

важливих якостей і здібностей особистості, які відповідають вимогам професійної діяльності; як відбувається інтеграція цих якостей в процесі професійного становлення» [212, с. 168]. До цього переліку, на наш погляд, варто додати також: яке психолого-педагогічне забезпечення необхідне для виявлення та розвитку професійного потенціалу майбутнього фахівця?

Питання життєорганізації суб'єкта є одним із головних у педагогічному процесі, яке б безпосереднє завдання при цьому не вирішувалося. Визначення цілей і засобів використання часу, відведеного людині, узгодження в цьому контексті її потреб і можливостей, проєктування оптимальних варіантів майбутнього та добір відповідних шляхів для їхнього досягнення – це узагальнена сукупність найважливіших проблем, що стоять перед людиною в кожному хвилину її свідомого буття, і якість їхнього вирішення значною мірою походить від того, які характеристики були сформовані в дитини ще у ранньому віці та як вони змінилися внаслідок дії середовищних чинників, педагогічних впливів, набутого життєвого досвіду тощо, тобто, пов'язані з розвитком її особистості, або ж, у контексті професійної підготовки, її професійного потенціалу. У функціональному плані він розглядається нами як відкрита для людини завдяки комплексу її природних та набутих якостей можливість досягти високого професійного результату, яка досягається завдяки здатності зазначених якостей розвиватися і вдосконалюватися у сприятливих для цього умовах.

У структурному відношенні професійний потенціал являє собою належним чином організовані здібності, знання, уміння, навички, творчі імпульси, прагнення до розкриття своїх можливостей та до професійного зростання й самовираження, тобто постає комплексом властивостей особистості, що формуються, змінюються, вдосконалюються в ході особистісно-професійного розвитку, який, будучи розглянутим з позицій актуального нині компетентнісного підходу, приводить до формування низки професійно зумовлених компетентностей.

Визначаючи сутність професійного потенціалу, ми не можемо розглядати його лише як низку вроджених якостей, що в своїй сукупності забезпечують умови для успішного виконання вимог тієї чи іншої професії. Не менш істотним складником потенціалу виступають набуті якості. Саме їхній обсяг і динаміка, на наш погляд, визначають перспективи людини і як працівника, і як особистості, що, віддаючи свій час і сили певному соціально значущому заняттю, формує своє цілісне «Я».

Варто зупинитися в цьому контексті на діяльнісному підході до розвитку особистісних якостей (А. Алексюк, Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Гончаренко, І. Зязюн, Г. Костюк, О. Леонтєв, В. Рибалко, В. Семиченко, І. Якиманська та ін.), що пов'язує розвиток наявних у людини задатків до рівня здібностей із включенням її до відповідних видів діяльності. Саме з огляду на положення діяльнісного підходу можемо стверджувати, що діяльність є головним шляхом до розвитку особистості, який може забезпечувати її прогресивні зміни, що, в свою чергу, накладають відбиток на подальше успішне освоєння індивідом зазначеної діяльності. Так, зокрема, сучасні психолого-педагогічні дослідження у галузі професійної освіти ([4], [49], [54], [77], [80], [111], [112], [126], [138], [167], [188], [211], [213], [223], [226], [243], та ін.) всебічно розкривають думку, що у сучасній освітній парадигмі діяльнісний підхід дозволяє вести мову про нову якість підготовки, а саме про інтеграцію особистісних показників і професійної готовності ; що тільки через власну діяльність фахівець «засвоює нові знання, способи пізнання й перетворення навколишньої дійсності, формує і вдосконалює особистісні якості» [77, с. 154].

Відповідно до викладених вище підходів до проблеми розвитку людини, що склалися впродовж тисячоліть і відображають еволюцію поглядів на її роль у світі, яка сьогодні розглядається насамперед із позицій гуманізму та людиноцентризму і постає результатом взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників, ми вважаємо слушним також говорити про професійний потенціал як єдність фізичних і особистісних передумов успішної професійної діяльності, розглядаючи перші в якості відносно стабільного ресурсу, що загалом підлягає

кількісним вимірам, порівнянню й оцінюванню і водночас не завжди залежить від волі та прагнень самої людини, а другі – як ресурс динамічний, поліфункціональний, складно діагностований і, разом із тим, такий, що піддається зовнішнім і внутрішнім впливам, базується на довільному відборі та диференціації життєвих цінностей і передбачає досить сильну середовищну детермінацію.

Фізичний складник професійного потенціалу, зазвичай, грає одну з вирішальних ролей на етапі вибору професії і слугує одним із критеріїв, що визначають перспективність такого вибору. Дослідники [195, с. 35] позиціонують його також як «потенціал тіла» – здатність людини удосконалювати своє тіло, усвідомлювати його нерозривний зв'язок із особистістю. У особистісно-професійному контексті ми схильні говорити про реальність та ймовірність як дві сторони цього критерію. Так, реальність тих чи інших фізичних характеристик означає відсутність біопсихічних протипоказань для професійної діяльності (таких, як наявність алергії на речовини, з якими довелося б працювати, слабкий зір або слух, що унеможлиблюють якісне виконання професійних функцій і не піддаються корекції, тощо). Ймовірність же погіршення фізичного стану існує завжди, але вона знижується, якщо людина схильна відповідально ставитися до свого здоров'я, веде відповідний спосіб життя і усвідомлює необхідність профілактики професійних захворювань.

Особистісний складник професійного потенціалу ми розглядаємо в єдності внутрішніх передумов успішного освоєння і здійснення професійної діяльності (здібності, спрямованість, знання тощо) та їхнього зовнішнього вираження (вміння, навички, пов'язані зі здійсненням необхідних технологічних операцій та мисленнєвих дій). При цьому інтелектуальні здібності знаходяться на межі між фізичним та особистісним складниками професійного потенціалу, маючи очевидний стосунок до кожного з них, що засвідчує певну штучність такого поділу і, принаймні, його частковість, тобто неможливість автономізації цих складників у процесі розвитку.

Професійний потенціал особистості, що розкривається в процесі відповідної діяльності, не лише належить до важливих умов цінності людини як працівника, а й, за справедливим твердженням К. Мосієнко, «визначає одні з головних особливостей самореалізації людини, становлення її життєвого шляху, формування життєвих стратегій» [168, с. 111]. Очевидна взаємопов'язаність цих аспектів професійного потенціалу (активний самовияв, вирішення проблем сьогодення, проектування гідного майбутнього) окреслює діалектичну єдність засобів його розвитку: правильний вибір професійної сфери дає людині змогу відчути свої сильні сторони, здійснювати загальновизнані напрацювання, нарощувати можливості, що в подальшому дозволить їй успішно вибудовувати кар'єру не лише в обраній галузі, а й у близько (і навіть віддалено) споріднених із нею.

У роботі з працівниками певної галузі чи в процесі їхньої професійної підготовки проблема потенціалу є однією з найважливіших, оскільки його врахування дозволяє здійснювати оптимальне кадрове управління, більш точно планувати виробничі процеси, вирішувати питання формування постійних чи тимчасових колективів, а при розробці змісту професійної освіти дозволяє відходити від узагальненого, стандартизованого впливу на майбутніх фахівців, орієнтуючись на особистісно значущі засоби їхнього особистісно-професійного розвитку. Пояснюючи різноплановість цієї проблеми, О. Багрим, зокрема, наголошує, що «людина тільки тоді стає фахівцем і професіоналом, коли вона ... має певний рівень потенціалу, особистісного і професійного, який дає змогу якісно й оптимально виконувати покладені на неї зобов'язання» [11, с. 249].

Водночас, слід наголосити, що розвиток потенціалу особистості має істотне значення не лише в прагматичному, але і в екзистенціальному сенсі. Саме такі погляди на професійний та творчий потенціал (що з певних позицій також може розглядатися як професійний, так само як професійна діяльність суб'єкта може прогресувати від наслідування до творчості) характерні сьогодні для цивілізованої спільноти. «Для забезпечення стабільності розвитку держави необхідною передумовою стає розвиток професійного потенціалу, який

переростає у людський капітал, – констатує дослідниця світового розвитку потенціалу персоналу Н. Вапнярчук. – Збереження та розвиток творчого потенціалу людини – головна мета інноваційної освіти, яка повинна бути пронизана загальнолюдськими цінностями. Для цього необхідно зробити так, щоб вона розвивала гармонійне мислення, яке базується на поєднанні внутрішньої свободи особистості та її соціальної відповідальності, а також толерантності. Саме ці характеристики особистості сьогодні включені до переліку основних цінностей світової цивілізації, задекларованих у документах ООН» [50, с. 63].

Деякі дослідники (зокрема, І. Сафонова), аналізуючи різноманітні педагогічні системи, що в різні часи були вельми впливовими у вітчизняній практиці, проводять пряму аналогію між можливістю для розвитку і можливістю особистого щастя. Так, наголошується, що «традиційна система виховання, затиснена в рамки соціального (зовнішнього) детермінізму, примусу і необхідності, скувала внутрішні можливості людини, відсторонила її від людськості, знищила інтерес до «самостворення» і творчості, тим самим позбавила її права бути щасливою» [231, с. 180]. Тож у подальшому ми деталізуємо проблему поєднання при її вирішенні технологічного і гуманітарного (людиноцентричного) аспектів як таких, що в умовах гуманістичного суспільства повинні розглядатися як рівноцінні.

Таким чином, проблема професійної підготовки висококваліфікованих фахівців різних галузей має розглядатися водночас і як проблема розвитку їхнього професійного потенціалу, що лежить в основі професійної майстерності, і в контексті особистісного зростання здобувачів освіти, яке, в свою чергу, має значний соціальний сенс і сприяє розвитку суспільства в цілому, його культурного рівня та системи актуальних для нього цінностей, серед яких повинна посісти належне місце повага до робітничих професій.

Вирішення останнього з перелічених завдань тісно пов'язане з відновленням престижу системи професійної (професійно-технічної) освіти і з пошуком ефективних засобів впливу на розвиток професійного потенціалу

майбутніх кваліфікованих робітників, нестача яких є чинником низки кризових явищ у вітчизняній економіці.

1.2. Професійна (професійно-технічна) освіта в сучасній Україні як вагомий економічний, соціальний і педагогічний ресурс суспільства

Професійна освіта як явище соціально-економічного та особистісно-розвивального сенсу привертає сьогодні увагу європейської та світової спільноти внаслідок не лише виключно прагматичного її значення, а ще й у зв'язку з динамічністю обставин, що мають вагу при формуванні її сучасного змісту і диктують необхідність нових підходів до її реалізації. Цілком слушно в цьому контексті звучить думка Л. Кравченко, що «нова якість економіки інформаційного суспільства та підвищені вимоги до професійних компетенцій працівників забезпечують професійно-технічній освіті, як і професійній освіті загалом, статус одного з найважливіших соціальних та освітніх інститутів. Від рівня розвитку професійно-технічної освіти значною мірою залежить формування чинників економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності країни. Разом з тим, вона є системною детермінантою особистісного розвитку та формування інноваційної особистості як суб'єкта створення інноваційної економіки, і у цьому сенсі її слід розглядати у ролі механізму як особистісного розвитку, так і вирішення цілей соціальної, економічної, соціокультурної модернізації країни» [140, с.14-15]. Тож ця система привертає сьогодні увагу не лише як комплексна локальна освітня та педагогічна проблема, а виступає одним із об'єктів ретельного вивчення та перспективного реформування, що потребує впровадження найбільш авторитетного вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Аналіз останнього дозволяє стверджувати, що увага до підготовки кваліфікованих робітників у сучасному світі є досить актуальною. Як зазначає Л. Пуховська, посилаючись на результати порівняльних досліджень, проведених у лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання

Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, тенденції розвитку професійної освіти і навчання в країнах ЄС з урахуванням внутрішньосистемних змін і зовнішніх взаємодій заявляють про себе через:

– підвищення ефективності та якості професійної освіти за рахунок:

а) удосконалення підготовки кадрів для системи професійної освіти, зокрема, застосовуючи однакові критерії рівнів професійної кваліфікації тощо;

б) розвитку системи забезпечення якості освіти;

в) стандартизації змісту кваліфікацій на компетентнісних засадах і визнання результатів навчання;

г) системного запровадження інновацій для модернізації сучасної професійної освіти в Європейському Союзі;

– розширення доступу до систем професійної освіти і навчання та збільшення їх гнучкості за рахунок:

а) реалізації європейської стратегії розвитку освіти упродовж життя;

б) формування відкритого освітнього простору;

в) створення багаторівневих поліфункціональних навчальних закладів, які суттєво змінюють ландшафт професійної освіти і навчання;

г) модернізації систем професійної орієнтації і консультування;

д) створення спеціальних підготовчих курсів, які забезпечують перехід із професійної освітньої траєкторії на академічну;

– підняття престижу професійної освіти за рахунок:

а) надання рівних можливостей отримання освіти у всіх сегментах освітньої системи;

б) забезпечення наступності всіх секторів освіти та підвищення вертикальної і горизонтальної мобільності учнів/студентів та викладачів;

в) зниження формальних вимог до переходу від професійного навчання до програм вищої освіти;

г) диверсифікації фінансування та запровадження різних моделей стимулювання навчання;

– європеїзацію за рахунок:

а) оновлення й уніфікації низки правових актів, які регулюють процес освіти в країнах ЄС, а також запровадження інструментів інтеграції (Європасс (Europass), Європейська рамка кваліфікацій (EFQ), Європейська система перезарахування кредитів у сфері професійної освіти (ECVET) та Європейська рамка гарантування якості професійної освіти (EQAVET);

б) політики, спрямованої на зближення європейських систем професійної освіти і навчання;

в) запровадження і розвитку в професійній освіті європейського виміру тощо [218, с. 152-153].

Ці орієнтири набувають дедалі більшої актуальності для України, яка із часу здобуття незалежності здійснювала пошуки власного шляху розбудови системи професійно-технічної освіти, адаптація її до умов ринкової економіки. Цей процес ускладнювався нестабільністю економічних та соціальних обставин, проте ознаменувався низкою урядових документів, які мали на меті його поліпшення та водночас засвідчили вагу питань, пов'язаних із цією підструктурою вітчизняної системи освіти (Закон України «Про професійно-технічну освіту» (1998); Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про ступеневу професійно-технічну освіту» (1999); Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні (2004); «Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011 – 2015 роки» (2011); Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022 – 2027 роки» (2021) та ін.).

Закон «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [209] визначає цей феномен як комплекс педагогічних і організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвитку компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Визначено, що професійно-технічна освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їхнього покликання, інтересів, здібностей,

а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їхньої кваліфікації.

Історія розвитку професійно-технічної освіти в Україні, за періодизацією І. Лікарчука [154], налічує понад століття. Вчений виокремлює наступні її періоди (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Періоди розвитку професійно-технічної освіти в Україні
(за І. Лікарчуком)**

Період	Терміни	Визначальні події
I	Кінець 80-х рр. XIX ст. – 1920 р.	Прийняття «Основних положень про промислові училища» та створення систем промислової, сільськогосподарської та жіночої освіти
II	1920 – 1929 рр.	Період створення та становлення української системи нижчої професійної освіти, що закінчився прийняттям урядових та партійних рішень про уніфікацію освітніх систем Росії і України
III	1929 – 1940 рр.	Підготовка робітничих кадрів підпорядкована господарським наркоматам. Існували галузеві системи підготовки кваліфікованих робітників
IV	1940 – 1959 рр.	Була створена та діяла державна система трудових резервів, яка забезпечувала потреби народногосподарського комплексу країни в кваліфікованих робітничих кадрах
V	1959 – 1991 рр.	Утвердження єдиного типу закладів освіти, де здійснювалася підготовка робітничих кадрів – середніх профтехучилищ; перехід до єдиних навчальних планів та програм; інтеграція професійно-технічної і народної освіти в єдину систему
VI	З 1991 р.	Тривають пошуки власного шляху розбудови системи професійно-технічної освіти, адаптація її до ринкової економіки, приймається перший в історії України Закон «Про професійно-технічну освіту» (1998)

Сьогодні, вочевидь, варто говорити про початок наступного етапу, що пов'язаний із євроінтеграційним шляхом України і орієнтири формування якого ми згадували вище. Втім, деякі вчені, зокрема, О. Товканець [252, с. 184], ще на початку минулого десятиліття намагалися окреслити перехідний момент з прийняттям у квітні 2011 року Кабінетом Міністрів України «Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011 – 2015 роки». Програма передбачала:

- утворення ефективної та гнучкої системи підготовки робітничих кадрів орієнтованої на соціально-економічний розвиток країни;
- оновлення якості професійно-технічної освіти шляхом розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти нового покоління, впровадження у навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій, сучасного обладнання, устаткування та техніки;
- посилення ролі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, роботодавців щодо визначення напрямів та обсягів підготовки кваліфікованих робітників, збільшення обсягів фінансування та інвестицій;
- підвищення престижності робітничих професій.

Сьогодні ми не можемо стверджувати, що ці завдання були вирішені у визначений період, але підвищення уваги держави до професійної освіти вони засвідчували – насамперед, у економічному контексті. Водночас, для нас важливим бачиться те, що на кожному з перелічених етапів розвитку, професійна освіта реалізується у формі спеціально організованого процесу, який має як об'єктивне, так і суб'єктивне, особистісно-розвивальне значення, що забезпечується його психолого-педагогічним підґрунтям.

Учені підкреслюють, що для сучасної професійної освіти є характерною досить відчутна динаміка, зокрема, тому, що «в умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку функції професійно-технічної освіти значно розширюються, відбувається її трансформація в професійну освіту, що відповідає світовим тенденціям неперервної професійної освіти – освіти упродовж життя. Перспективи розвитку цієї галузі визначаються

пріоритетними напрямками соціально-економічного поступу України, утвердженням національної системи освіти як головного чинника економічного й духовного розвитку українського народу, необхідністю адаптації до демократичних і ринкових перетворень у суспільстві, що зумовлено входженням у європейський і світовий освітній та інформаційний простір» [242]. Однак сьогодні ще досить далекою від вирішення є низка проблем, що заважають професійно-технічній освіті посісти те місце в системі професійної освіти, яке б максимально відповідало інтересам як держави в цілому, так і її громадян – суб'єктів професійної діяльності. Йдеться про необхідність більш чіткої і водночас достатньо коректної диференціації рівнів системи професійної освіти в Україні, що враховувала б не тільки економічні, а й соціальні та особистісні чинники вибору молоддю того чи іншого шляху до свого професійного становлення.

У Законі України «Про освіту» міститься перелік рівнів формальної освіти, здобуття яких гарантується кожному громадянину нашої країни (дошкільна, загальна середня, професійна (професійно-технічна), фахова передвища та вища). Саме остання на сьогодні є найбільш популярною серед випускників загальноосвітніх закладів освіти, позначена найвищим престижем, а отже, й кількість бажаючих її здобути є найчисельнішою.

Дійсно, не можна відкидати її істотну роль у формуванні та відтворенні людського капіталу і заперечити думку вчених, що «саме у вищих навчальних закладах відбувається формування знань, навиків, досвіду, таланту, здоров'я, які в подальшому людина використовує в процесі праці». Недаремно аналіз практики розвинутих країн засвідчує, що «там, де значна увага приділяється розвитку вищої освіти, країна досягає значних успіхів у розробленні нових технологій, що сприяють підвищенню конкурентоздатності національної економіки та якості життя населення» [66, с. 7].

Водночас, надмірність кількості фахівців, що мають вищу освіту, і частково пов'язане з цим зниження кількості здобувачів робітничих професій в останні десятиліття стала досить негативно позначатися на забезпеченні

більшості галузей вітчизняної економіки працівниками більш елементарного рівня (але не менш важливого для їхнього повноцінного функціонування). Теза про те, що не кожному випускникові ЗЗСО потрібна вища освіта, як це звично нині для більшості країн Євросоюзу, в Україні ХХІ століття довгий час викликала відторгнення і осуд громадськості. Це не могло не позначитися на перерозподілі абітурієнтів на користь вищої освіти і занепаді робітничих професій як вибору молоді.

Здобуття гідної професії до останніх років розглядалося як одна з найважливіших життєвих перспектив, на досягнення якої активно налаштовувалися не тільки сам юнак або дівчина, а й уся їхня родина. Проте на сьогодні в Україні ситуація дещо змінилася. Невідповідність між запитами ринку праці та пропозицією, що є надто перебільшеною в одних галузях і недостатньою в інших, а також закріплення в суспільній свідомості своєрідних «міфів» щодо переваг певних професій (менеджера, юриста, психолога, фінансиста тощо) призвели до значної кількості хаотичних, часом нелогічних, з точки зору як індивідуальних нахилів та здібностей, так і запитів ринку праці в регіоні та у країні в цілому, виборів молоді. Як результат, досить частою нині стала ситуація, коли людина, витративши значні часові й матеріальні ресурси на здобуття одного фаху, вимушено або й свідомо працює за іншим, або ж залишається якийсь час безробітною, знову, як і кілька років тому, опинившись перед необхідністю вибору професії та пошуку доступних шляхів її здобуття.

Зокрема, в 2018 році Державна служба зайнятості оприлюднила інформацію, згідно з якою на українському ринку відзначався значний професійно-кваліфікаційний дисбаланс між попитом і пропозицією: 75% випускників шкіл виявили бажання здобути вищу освіту, 25% – професійно-технічну. Така тенденція відзначалася вже понад десятиліття, і, як наслідок, серед зареєстрованих безробітних майже 44% мали вищу освіту, а в деяких великих містах ця цифра доходила до 90% [197].

Слід зазначити, що, як показує досвід, досить високий рівень домагань, характерний для здобувачів вищої освіти, є також одним із чинників трудової

міграції, коли, не маючи змоги працювати за фахом в Україні, безробітний випускник вітчизняного ЗВО вирушає за кордон, де, погоджуючись на некваліфіковану працю, принаймні, розраховує на вищу, ніж удома, платню.

Попри те, що професійна освіта в останні десятиліття перебуває в стані перманентного занепаду, не можна заперечувати наявність в Україні спроб змінити ситуацію на краще. До прикладу, із 2014 року Міністерство економіки України практикує розробку середньострокового прогнозу потреби у фахівцях і робітничих кадрах на ринку праці. Однак, зазначають аналітики, «відсутність необхідних даних щодо продуктивності праці та кількості зайнятих у розрізі всіх без винятку видів діяльності перекреслює будь-яку можливість застосувати прогноз для якісних змін у сфері підготовки кадрів» [171].

Ще у 2016 році Кабінет Міністрів України затвердив перелік професій загальнодержавного значення, що включав спершу 25 позицій, а в 2018 був доповнений до 31. Понад 90% цього списку становлять професії, яких навчають у системі професійно-технічної освіти, причому робітничі професії належать до п'ятірки найзатребуваніших [197].

Кризові обставини пандемії COVID-19 також були одним із чинників, що стали на заваді нормалізації ринку праці в Україні. Ці та інші обставини не дали змоги справитися з проблемою, і в 2021 році С. Гребінь, зокрема, констатує, що впродовж останніх років потенціал кваліфікованих робітників в Україні значно знизився в порівнянні з розвинутими країнами. Однак дослідник пояснює цю обставину, насамперед, «падінням престижу робітничих професій, неефективним інформуванням населення щодо попиту на професії, недостатньою участю суб'єктів господарювання у розв'язанні проблем професійної освіти і навчання» [79, с. 126].

Сьогодні окреслені проблеми лише поглибилися на тлі повномасштабної війни з сусідньою державою, хоча головними, на наш погляд, усе ж залишаються внутрішні причини.

На виправлення ситуації негативно впливає, зокрема, відсутність довгострокового прогнозу, який би враховував глобальні тенденції у сфері

праці та різні сценарії національного економічного зростання. В таких умовах «уряд значною мірою переклав завдання приведення до відповідності професійної освіти потребам в Україні на місцевий рівень, зобов'язавши розвивати зв'язки між навчальними закладами та підприємствами, розробити професійні стандарти й адаптувати навчальні програми під вимоги конкретних роботодавців. Утім, реалізована на регіональному рівні практико-орієнтована підготовка кадрів не може вирішити проблему кваліфікаційного розриву (skills mismatch), для цього потрібно, за прикладом розвинених країн, розробляти довгостроковий прогноз потреби у фахівцях, із залученням до роботи всіх зацікавлених сторін» [171].

Водночас, такий стан речей закономірно поєднується з нестачею фінансування галузі профтехосвіти, що, з одного боку, є наслідком не досить зацікавленого ставлення до неї потенційних здобувачів освіти, а з іншого – поглиблює причини такого ставлення, причому, не лише у ймовірних вступників до ЗПТО, а й у роботодавців, що досить скептично ставляться до рівня професійної підготовки в цих закладах.

Ця проблема, як відзначає С. Гребінь, неодноразово підкреслювалася також аудиторською службою. Її наслідком стала «відсутність осучаснення матеріально-технічної бази таких закладів, що своєю чергою спричинило дисбаланс між вимогами роботодавців та спроможністю «новоспечених» кваліфікованих робітників до виконання поставлених роботодавцем завдань. Наголошували вказані фінансові органи і на прорахунки при формуванні державного замовлення на підготовку і випуск робітничих кадрів, а саме: формальний підхід до визначеної державою процедури формування потреби у робітних кадрах; неефективний розподіл державного замовлення між закладами професійної (професійно-технічної) освіти, в частині використання ресурсу акредитованих вищих професійних училищ і центрів професійної (професійно-технічної) освіти, мета яких є підготовка робітників високого рівня кваліфікації з технологічно складних, наукоємних професій і спеціальностей, на підготовку кваліфікованих робітників з робітничих професій простої і середньої

технологічної складності, обсяг замовлення яких у цих закладах становив понад 50% доведеного державою замовлення» [79, с. 127].

На підтвердження сказаного додамо: ще у 2018 році Міністерство освіти і науки України офіційно визнало, що «обладнання закладів професійної освіти зношене на 60%, а подекуди навіть на 100%» [197]. У таких умовах досить проблематичним бачиться досягти задекларованої в нормативних документах мети – «розвитку професійної освіти з метою підготовки кваліфікованих фахівців, конкурентоздатних на ринку праці, таких, що вільно володіють своєю професією і орієнтованих в суміжних областях діяльності, готових до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності», оскільки, як відзначають, зокрема, О. Палига та І. Притула, «якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності: зміст освіти, технології навчання, матеріально-технічне забезпечення, кадровий потенціал» [190].

Показовими є дані, що їх у червні 2023 року оприлюднила депутатка Верховної Ради України, секретар комітету освіти, науки та інновацій Н. Піпа. Вона висловила стурбованість з приводу того, що зміст освітніх програм ЗПТО «не встигає» за запитами бізнесу, мають значне поширення застарілі способи й умови підготовки спеціалістів, недосконалі механізми оформлення на практику, потребує термінового оновлення матеріально-технічна база навчання. Результати моніторингу системи професійної освіти в межах Туринського процесу в Україні показали, що «система професійної (професійно-технічної) освіти стикається з безліччю проблем, у тому числі з нестачею людських ресурсів, регіональними дисбалансами в розподілі персоналу, відтоком конкурентоспроможних викладачів за кордон, а також дефіцитом життєвих і професійних умінь для роботи з учнями, які переживають спричинену війною психологічну травму» [201].

Як наслідок всього переліченого, нині «суб'єктів господарювання не задовольняє якість підготовки робітничих кадрів, що пов'язано із застарілою матеріально-технічною базою, недосконалістю кваліфікаційних характеристик

на професії та види робіт, державних стандартів професійно-технічної освіти, недостатнім рівнем підготовки педагогічних працівників» [79, с. 126].

Водночас, економіка держави не може успішно функціонувати, відповідаючи запитам як держави в цілому, так і окремих громадян, доки не вдоволена нагальна необхідність підготовки кваліфікованих робітників у різних галузях. Від їхньої майстерності і професійної вмотивованості значною мірою залежить, наскільки успішним буде поступ нашого суспільства на шляху до європейського рівня життя, а також чи зросте авторитет країни у міжнародній спільноті; чи поліпшиться ставлення до неї як до партнера у різних формах бізнесу, виробника товарів, що користуються попитом; посиляться інтерес як до території туристичного відвідування тощо.

Вище ми торкнулися проблеми фінансування і матеріального оснащення професійної освіти, що мають значну вагу для її успішного функціонування як джерела забезпечення економіки робітничими кадрами. Проте слід звернути увагу ще на два важливих аспекти: соціальний і педагогічний.

Загалом, ці аспекти слід розглядати не тільки у відносній автономності (переважно, у межах тих чи інших наук), хоча кожен із них заслуговує окремої уваги, а й з урахуванням низки функцій сучасної вітчизняної професійної освіти, до яких дослідниками відносяться наступні:

- соціально-економічна, що пов'язана з розвитком технічного, інтелектуального та професійно-кадрового потенціалу країни;
- інституціональна, яка полягає у забезпеченні функціонування низки соціальних інститутів, конкурентоспроможності та національної безпеки країни, загалом її сталого розвитку;
- соціокультурна, яка проявляється у формуванні контексту соціалізації та впливу на становлення духовності, культури, сенсожиттєвих пріоритетів громадян;
- освітня, результатом якої є формування особистісних, загальних та професійних компетенцій;

– просторова, у межах якої реалізується регіоналізація професійно-освітнього та інформаційного середовища [140, с. 25-26] (рис. 1.1).

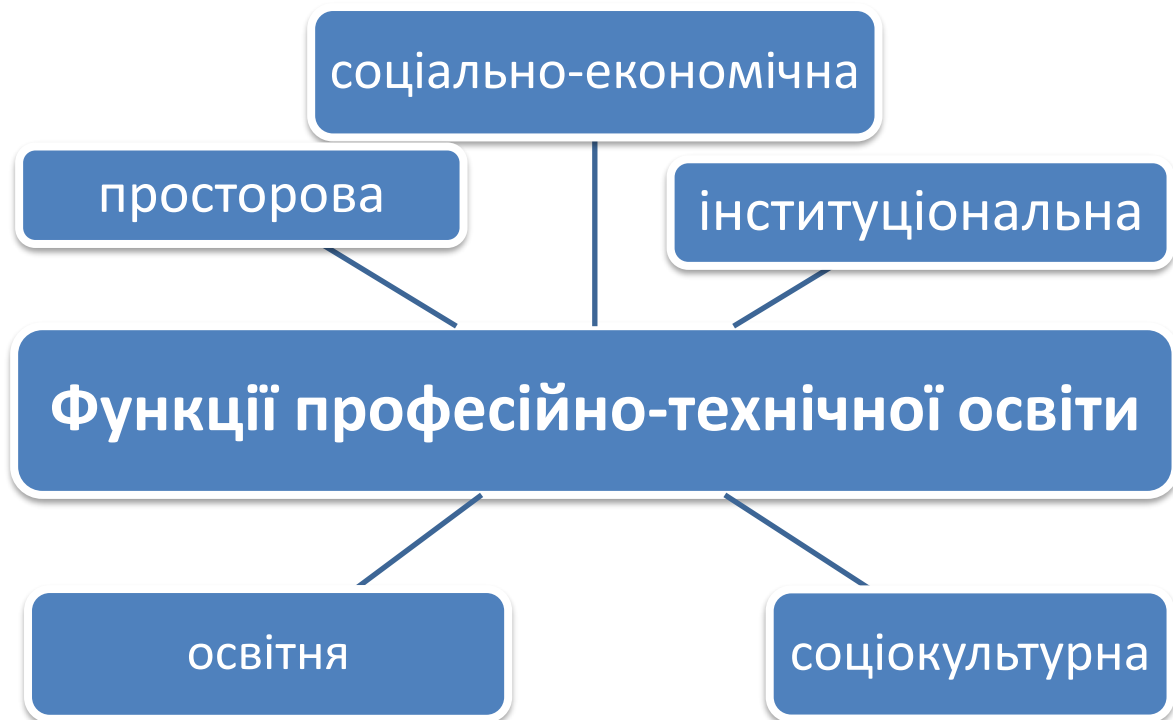

Рис. 1.1. Функції професійно-технічної освіти (за Л. Кравченко [140])

Професійна (професійно-технічна) освіта в сучасній Україні є сьогодні сферою активного теоретико-методичного пошуку науковців і педагогів-практиків, спрямованого на модернізацію її змісту відповідно до вимог ринку праці, і водночас – до запитів суспільства щодо виховання громадянина як суб'єкта збереження його цінностей і примноження надбань у всіх сферах життя. При цьому випускникові закладу професійної (професійно-технічної) освіти необхідно бути особистістю достатньо самоврядною для того, аби мати здатність спроектувати успішні дії задля успішної професійної самореалізації в змінних і часом несприятливих умовах, не тільки адаптуючись до них, а й певним чином коригуючи їх. Проте тут не можна не окреслити низку проблем.

Соціальні аспекти діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти мають чималу вагу у зв'язку із специфікою того контингенту здобувачів освіти, які його в сучасних умовах обирають найчастіше. Як відзначає О. Товканець, учні ЗПТО (на час написання статті – ПТУ) – це «особлива категорія молоді. Переважна більшість з них мали проблеми з поведінкою і

навчанням ще в загальноосвітній школі, у багатьох учнів відсутній позитивний досвід моральної поведінки, частина з них не може адаптуватися до умов навчання в ПТУ і проживання поза родиною. Все це сприяє вчиненню ними правопорушень і злочинів і вимагає організації відповідної профілактично-виховної роботи» [253, с. 209].

Проблеми професійного становлення учнів ЗПТО, М. Карп'юк, поділяє на декілька груп. Отже, вони можуть бути:

- «1. Індивідуально-віковими.
2. Психофізіологічними та валеологічними (від лат. valeo – «здоров'я», «бути здоровим»).
3. Соціально-економічними.
4. Комунікативно-інтерактивними.
5. Стилем життя родини.
6. Стилем взаємовідношень у навчальному закладі.
7. Духовно-інтелектуальним і загальнофаховим розвитком учня.
8. Мотиваційною програмою його життєдіяльності, життєспрямованості.
9. Системою індивідуальних, громадянських, соціокультурних, етичних, психологічних, фахових, етнічних, загальнолюдських цінностей.
10. Рівнем сформованості адаптаційних механізмів учнів до різних соціально-політичних, духовно-екологічних, соціокультурних, психолого-технічних, фінансово-економічних факторів.
11. Сформованістю волевих якостей учня.
12. Захищеністю учня від стресових чинників та ін.» [119].

Такий перелік акцентує, зокрема, необхідності за досить короткий термін, відведений для професійного навчання, сформувати самоврядну особистість, здатну взяти на себе відповідальність за виконання певних виробничих функцій, що часто є досить вагомими; за життя і безпеку інших людей, що знаходяться поруч, а також, що характерно для багатьох професій, – і тих людей, хто скористається їхніми послугами (ремонт електрообладнання, будівельні роботи тощо) і т. ін.

Водночас, важко заперечити поширені, хоча й не всезагальні факти, що досить часто учень, як основний суб'єкт професійного становлення у професійно-технічному навчальному закладі, «відповідно до специфіки вікових характеристик відзначається:

- а) недостатньою сформованістю психіки;
- б) відсутністю стійких духовно-етичних основ саморозвитку;
- в) максималізмом, переоцінкою цінностей, часто поєднаних з інфантилізмом, безпорадністю, відсутністю досвіду конструктивного розв'язання складних психолого-виробничих ситуацій, які часто приховуються тональністю бравати, розв'язаності, вседозволеності, грубощів чи навіть цинізму й брутальності;
- г) впливом негативної поведінки інших людей, загальної атмосфери в училищі, між однолітками, в сім'ї;
- д) наявністю певного власного досвіду, особистісних здобутків і втрат на життєвому шляху» [119].

Певний сенс мають і спостереження Н. Каспрік [120], згідно з якими багатьом учням ЗПТО притаманні «недостатні розвиненість і сформованість здатності до спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, психічних та інтелектуальних процесів, психофізіології», які, зокрема, «можуть спровокувати деструктивні процеси і зумовити наркотизацію учня» і зумовлюють необхідність, водночас із фаховою підготовкою, «допомогти учням змінити порушені, дезадаптовані форми поведінки, сформувати мотивацію на зміну свого емоційного і когнітивного реагування, допомогти у розвитку здорових, адаптованих форм поведінки».

Навіть якщо відверто девіантної поведінки в учнів і учениць не спостерігається, педагогічний колектив ЗПТО намагається зробити їй, розуміючи таку можливість, що пов'язана з матеріальною незабезпеченістю багатьох родин, соціальною та педагогічною занедбаністю учнів, відсутністю досвіду довірчого спілкування зі старшими тощо.

До виражених чи прихованих потреб значної кількості учнів, на думку Н. Каспрік, слід віднести такі, як отримання психологічної інформації, «інтеграція особистості, подолання внутрішньої конфліктності; активізація психічних ресурсів клієнта; подолання особистих обмежень та освоєння нових поглядів на власну життєву ситуацію; професійні підтримка і порада; смислотворення та перебудова ієрархії цінностей; створення основи для формування інсайтів з приводу «глухих кутів життя» і допомога у вирішенні нагальних життєвих проблем; вироблення адекватних форм поведінки. Індивідуально-психологічне консультування допомагає учневі досягти чіткого усвідомлення того, що з ним відбувається, окреслити якомога більше варіантів для прийняття ним самостійного рішення, делегувати йому відповідальність за наслідки прийнятого рішення, заручившись підтримкою здорової частини його особистості» [120].

Не можна стверджувати, що учні закладів професійно-технічної освіти не досить обізнані з умовами своєї успішної майбутньої життєорганізації. Як свідчать дослідження В. Радкевич, «головним чинником реалізації професійної кар'єри учні професійно-технічних навчальних закладів вважають: особистісні якості фахівця – 65%, творчу активність – 15%, відповідальність за свої дії – 30%» [223]. Проте, за нашими спостереженнями, далеко не всі з них мають ці якості достатньо сформованими, а отже, потребують відповідної педагогічної допомоги.

Період навчання у закладі професійної (професійно-технічної) освіти для переважної більшості учнів хронологічно збігається з важливим для подальшої долі періодом – ранньою юністю. «Саме в цей період, – пише, зокрема, Д. Закатнов, – активізуються процеси самовизначення, у тому числі й професійного, особистості, вибудовується її «Я-Концепція», формується ставлення до себе як майбутнього професіонала, розробляються та починають реалізовуватися життєві плани. При цьому життєві плани юнацтва не обмежуються вибором професії, однак проблема вибору й планування

професійної кар'єри є для цього періоду розвитку особистості однією з провідних» [111, с. 41].

Наші спостереження та результати співбесід з учнями закладів професійної (професійно-технічної) освіти, спрямовані на з'ясування пріоритетних для них у період навчання особистісних проблем, повною мірою підтвердили міркування вченого. Опинившись у статусі людини, що здобуває професію і незабаром буде працювати, самостійно забезпечуючи себе в матеріальному плані й формуючи стратегію подальшого життя, більшість учнів замислюються про те, наскільки воно буде вдалим, будують плани на найближчі роки чи намагаються передбачити більш віддалений період, обмірковують можливі перешкоди тощо.

Разом і з тим, результати проведеного Д. Закатновим дослідження, на результати якого він посилається в цитованій статті, показали, що «переважна частина учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, перебуваючи на старті професійного шляху, не здатна зробити вибір, який би належним чином задовольняв як їх особисті професійні інтереси й потреби, так і потреби суспільства в трудових ресурсах. За такого підходу одним із завдань системи професійної (професійно-технічної) освіти є створення виховного середовища, що сприятиме пошуку й реалізації учнями соціально прийнятних і затребуваних стратегій професійної кар'єри, забезпечувало б їх конкурентоздатність на ринку праці, професійну мобільність і перспективи кар'єрного зростання впродовж життя» [111, с. 41].

Ми згодні з ученим щодо необхідності забезпечити конструктивну впливовість середовища закладу освіти, специфіку якого розглянемо в наступному розділі, проте, взаємодіючи з майбутніми фахівцями сфери обслуговування, не можемо зробити висновок про непродуктивність їхнього вибору в переважній більшості випадків. Нам ближча думка І. Гриценка, яка в результаті вивчення ставлення учнів закладів професійно-технічної освіти до професійної кар'єри відзначає, що «учнів цікавить інформація про кар'єрне зростання, бажання будувати в подальшому кар'єру, зацікавленість в

успішності своєї професійної кар'єри. Однак цей відсоток бажань не завжди спонукає до дії, переходу від бажання до безпосередньої роботи з підготовки до подальшої успішної професійної кар'єри, оскільки існують такі проблеми, як невпевненість в своїх силах, успіху подальшої побудови професійної кар'єри, недостатнє усвідомлення своїх особливостей, знання про те, як і яким чином можна здійснити підготовку до побудови успішної професійної кар'єри» [83, с. 48].

Водночас, реалізація стратегічних орієнтирів розвитку зазначеної освітньої сфери неможлива без зміцнення її педагогічного складника як основи особистісно-формуального впливу на майбутніх фахівців, що також зазнав у своїх змісті та організації низки змін, а отже, потребує вивчення саме з позицій педагогічного управління процесом професійної підготовки.

Педагогічна система сучасного українського закладу освіти, що її Т. Жижко позиціонує як «динамічно функціональний комплекс діалектично пов'язаних між собою компонентів і елементів, які створюють оптимальні умови для розв'язання завдань навчання, освіти і виховання людей» [105, с. 145] відзначається тим, що всі її складники зорієнтовані на досягнення загальної мети діяльності закладу через застосування науково обґрунтованих засобів, на основі низки принципів, що носять гуманістичний характер і забезпечують людиноцентрованість навчання. Відповідальним за якість цього процесу є педагог, що постійно вдосконалює свою професійну майстерність і здатність до продуктивної взаємодії з учнями та колегами.

Сьогодні, коли, на думку фахівців, професійна освіта має відійти від простого навчання системі операцій, необхідних для виконання стандартних завдань, а набути людиноцентричного сенсу і «стати неперервним процесом самовдосконалення особистості, головним завдання якого є підготовка фахівця, який готовий самостійно вирішувати низку питань, пов'язаних із самореалізацією, самоосвітою, самоствердженням на ринку праці» [237, с. 166], увага до високоякісного кадрового забезпечення освітнього процесу ЗПТО має бути на одному рівні з увагою до його змістового складника.

Поділяючи професійні якості педагога закладу професійно-технічної освіти на фахові й педагогічні, О. Отич наголошує, що перші стосуються профілю його виробничої діяльності і тих вимог, які вона висуває. Що ж до якостей педагогічних, то вони, з одного боку, є більш універсальними, оскільки стосуються здатності до ефективної педагогічної діяльності без прямої детермінованості її змістом. З іншого боку, цим самим акцентується їхня обов'язковість для всіх педагогічних працівників закладу. Дослідниця відносить до їхнього переліку сутнісні ознаки і властивості педагогів, що характеризують здатність останніх «здійснювати навчання, виховання, професіоналізацію та розвиток особистості учасників навчально-виховного і навчально-виробничого процесів у професійних закладах освіти, організовувати ефективну педагогічну взаємодію з ними». Це: рефлексивність, гуманістична спрямованість, професійна компетентність, емпатія, креативність, оптимізм, естетичність, атрактивність, педагогічний артистизм, динамізм і магнетизм особистості, а також здатність педагога «спонукати вихованців до педагогічно доцільної дії, фасилітувати в них позитивні відчуття, радість від взаємодії з ним» [188, с. 65].

Увагу дослідників привертає сьогодні постать майстра закладу професійної (професійно-технічної) освіти, його професійна майстерність, що позиціонується, зокрема, В. Ковальчуком як професійна якість, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі й робить можливим із мінімальними зусиллями та в найкоротші терміни досягати запланованих результатів [126, с. 131].

Нам імпонує визначена ученим структура цієї професійної якості, що утворюється наступними компонентами:

- технологічною культурою, що характеризується технологічними вміннями, технологічним мисленням та технологічним мовленням;
- професійною спрямованістю – ставленням до учнів, засобів і мети педагогічної діяльності, а також професійним самовідношенням;

- професійними знаннями, до складу яких входять педагогічні, психологічні знання, а також знання з предмету викладання;
- здібностями до педагогічної діяльності, які включають комунікативні, перцептивні, динамічні здібності, здібності до оптимістичного прогнозування, а також креативність;
- педагогічною технікою, що характеризується дидактичними вміннями, вольовою саморегуляцією, мімічною та пантомімічною виразністю, а також технікою мовлення [127, с. 32].

На наш погляд, для педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти важливою є також здатність до професійної співпраці, роботи в команді, яка, в свою чергу, почасти забезпечується спорідненістю професійних поглядів, базових якостей і принципів діяльності. Наявність у закладі згуртованого колективу визначає притаманну йому психоемоційну атмосферу, яку ми розглядаємо важливим складником іншої вагової умови розвитку професійного потенціалу майбутнього фахівця під час навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а саме – освітнього середовища, якому ми приділимо окрему увагу в наступному розділі.

Водночас, як відзначає, зокрема, Г. Первак [197], упродовж останнього десятиліття кадрова проблема закладів професійної (професійно-технічної) освіти стоїть досить гостро, висококваліфікованих викладачів для цих закладів освіти не вистачає. Вже у 2015 році 13% посад залишались вакантними. Так, наприклад, у 2018 році у Києві на спеціальність «Професійна освіта», де готують потенційних викладачів для закладів професійної (професійно-технічної) освіти, на денну форму навчання зарахували лише 46 абітурієнтів при виділених 87 бюджетних місць.

Держава підіймає нині цю проблему на всіх рівнях. Так, нестачею педагогів для закладів професійної (професійно-технічної) освіти у 2016–2018 роках частково опікувався проект «Удосконалення практико-орієнтованої підготовки викладачів професійної освіти і навчання», який отримав грант понад 600 тис. євро від Erasmus+ – програми Європейського Союзу з освіти,

професійної підготовки, молоді і спорту. У ньому брали участь шість університетів – три з України та три європейських з Іспанії, Австрії та Німеччини» [197]. Такі форми роботи, вочевидь, будуть практикуватися і надалі.

Досвід розвинених держав також обговорюється нині як джерело продуктивних змін у галузі професійної (професійно-технічної) освіти. Так, аналіз її організації в США, Канаді, Франції та інших країн, узагальнений Л. Грень, вилився в низку висновків, кожен з яких окреслює життєздатні для «вітчизняного ґрунту» перспективи. Вчена, зокрема, вважає, що для України є важливими:

- реалізація дуальної форми навчання у професійно-технічних навчальних закладах (вирішує актуальні завдання щодо адаптації професійних знань, умінь, навичок випускників до швидко мінливих умов ринку праці);
- поліпшення практичної підготовки;
- підготовка фахівців, які відповідають кваліфікаційним вимогам роботодавців і професійним стандартам;
- підтвердження конкурентоспроможності кваліфікованого робітника на ринку праці;
- запровадження прямих фінансових стимулів для підприємств, які організують професійну підготовку, у формі надання пільг, відшкодування витрат на неї або грантів;
- упровадження механізмів посилення соціально-економічного захисту працівників та учнів професійно-технічної освіти» [80, с. 53].

Іншою гранню проблеми поліпшення кадрового складу ЗПТО, що безпосередньо торкається предмета нашого дослідження, виступає забезпечення фахового зростання педагогів, оскільки, як зазначає В. Олійник, «підготовка кваліфікованих кадрів, які спроможні працювати в умовах докорінної модернізації виробництва (як матеріального, так і духовного), безпосередньо залежить від рівня професіоналізму педагогічного персоналу, його здатності забезпечувати високий рівень підготовки молодих робітників»

[180, с. 6]. Водночас, писав учений у 2012 році, «накопичений в Україні досвід організації професійно-технічної освіти і система управління підвищенням кваліфікації та перепідготовки фахівців цієї галузі вже не відповідають реаліям сьогодення та їх прогнозованим змінам», і, хоча певна динаміка за останнє десятиліття помітна, аналіз джерел та власного досвіду показує, що вирішення згаданої проблеми потребує й сьогодні постійних зусиль і вкладень на рівні держави, окремих ЗПТО та самого кадрового складу.

В останні роки проблеми професійної (професійно-технічної) освіти набувають нової актуальності не лише у зв'язку з реформуванням української економіки в цілому та окремих її галузей, а й з урахуванням складної суспільно-політичної ситуації та збитків, що їх завдали пандемія й війна.

У контексті нашого дослідження особливий інтерес становить підготовка у закладах професійної (професійно-технічної) освіти працівників сфери послуг – сукупності «галузей, підгалузей і видів діяльності, функціональне призначення яких у системі суспільного виробництва полягає у виробництві й реалізації послуг і духовних благ для населення» [169], розвиненість якої є безумовною ознакою будь-якої цивілізованої країни, будь-якого гуманістично зорієнтованого суспільства.

Широкий попит на різноманітні послуги є однією з ознак, що вказують на людиноцентричні тенденції у внутрішній політиці держави, засвідчують високий рівень життя населення, політичну та економічну стабільність, якими посилюється прагнення людини надати своєму життю додаткового комфорту, естетичної виразності, підкреслити свою успішність, привабливість, подарувати близьким радість і підвищити їхню задоволеність життям, перерозподілити власні кошти й час на користь улюблених занять чи дозвілля, тобто, загалом, підвищити свою можливість регулювати власну життєорганізацію відповідно до свого смаку і вибору. У цьому сенсі на заклади професійно-технічної освіти частково покладається завдання естетизації суспільного буття, надання йому рис сприятливості для будь-якої людини.

Це завдання не може обмежуватися тільки кількістю і якістю надання послуг. Майстер повинен отримати не лише технологічну, а й належну етичну, естетичну, комунікативну підготовку, завдяки якій взаємодія з замовником була б успішною не лише в суто діловому, а й у психоемоційному плані, що, загалом, майже так само важливо, як і отримання самої послуги. Як зазначає О. Іванова, «для фахівців сфери послуг комунікативні якості мають виявлятися у ненав'язливій формі, при цьому ініціатива у спілкуванні має надаватися клієнту, а значить фахівець сфери послуг має навчитись активно слухати замовника, тактовно уточнювати його бажання, пропонувати конкретні зміни у замовленнях, обґрунтовуючи їх перевагу й корисність у потребі клієнта» [115, с. 52].

Тож професійна освіта не повинна зводитися лише до напрацювання технічної сторони майбутньої діяльності. Фактично, для виконання всієї сукупності вимог галузі майбутній працівник повинен володіти відповідним особистісним, а якщо точніше – особистісно-професійним потенціалом, що постійно розвивається не лише у період навчання, а й під час подальшої самостійної роботи, насамперед, завдяки тому, що у час учнівства, поруч з іншим, була сформована траєкторія особистісно-професійного саморозвитку. Отже, педагогічний складник професійної освіти мають забезпечувати фахівці, компетентні у сфері людських відносин і спроможні сформувати таку компетентність в учнів.

Звісно, сфера послуг є дуже неоднорідною за своїм складом і за запитами населення. Як приклад, можна навести дані К. Пугачевської за 2014 р. (на жаль, більш пізньої статистики не маємо), які, однак, дуже наочно ілюструють притаманну їй тенденцію: «Найбільшу частку послуг, реалізованих населенню, становили послуги транспорту (22,4% загального обсягу послуг, реалізованих населенню) та послуги телекомунікацій (електрозв'язку) (20,9%). Крім зазначених, у населення користувалися попитом послуги у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (17,0%), у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (9,1%), організації харчування (8,8%), з охорони

здоров'я (6,1%), освіти (3,3%), із проведення операцій із нерухомим майном (2,9%), готелів і подібних засобів тимчасового розміщування (2,7%)» [217, с. 54].

Така неоднорідність спричиняє необхідність диференціації проблем, що стосуються цієї сфери, в тому числі і її кадрового забезпечення. На наш погляд, на найбільш загальному рівні його успішність частково могла б підвищуватися завдяки продуманій професійній орієнтації, яка сприяла б ранньому врахуванню біопсихічних властивостей майбутніх працівників сфери послуг як значущого складника їхнього професійного потенціалу. Водночас, варто розширити можливості ЗПТО щодо взаємодії із закладами загальної середньої освіти (що, почасти, залежить від ініціативи самих ЗПТО), у ході якої педагоги мали б змогу ближче знайомитися з особистісним потенціалом школярів прилеглого регіону, що у відповідних своїх аспектах розглядався б як достатньо перспективний потенціал і був підставою для профорієнтаційної роботи.

Насамкінець слід торкнутися й спектру впливу ЗПТО на сферу діяльності своїх випускників. Ураховуючи динамічність, внутрішню нестабільність сучасної сфери обслуговування, високу конкуренцію на ринку послуг і на ринку праці, які стимулюють фахівців до постійного підвищення своєї кваліфікації, маємо наголосити, що заклад повинен залишатися установою, здатною надати допомогу фахівцям, сприяти впровадженню в практику галузі інновацій, що підвищили б їхню конкурентоздатність до нового рівня. Розвиток в Україні системи професійної (професійно-технічної) освіти повинен розширити сукупність пропозицій для постійного вдосконалення майстерності фахівців цієї галузі.

Загалом, ті процеси, що відбуваються у сфері професійної (професійно-технічної) освіти в Україні, мають спиратися на досвід найбільш розвинених країн світу, для яких характерна низка напрямів стратегічного розвитку професійно-технічної освіти: «По-перше, – зазначає Л. Кравченко, – концентрація уваги на максимізації загальноосвітньої та загальнопрофесійної підготовки у межах компетентнісної моделі організації навчального процесу з

підвищеною увагою до завдання інтеграції професійно-технічної освіти на основі потреб саморозвитку фахівця та забезпечення формування його здатності до інновацій та самонавчання. По-друге, це відмова від екстенсивного планування розвитку професійно-технічної освіти на основі розширення її змісту, подовження термінів навчання та утвердження інтенсивної моделі з оптимальним поєднанням практично-технологічної орієнтації освіти та загальнокультурного розвитку фахівця. По-третє, це орієнтація на підготовку не просто фахівця, а активного соціального суб'єкта, здатного до одночасного саморозвитку та інноваційної трансформації свого соціального життєвого середовища. По-четверте, у наявних дослідженнях вказано на таку зарубіжну практику стратегічного планування розвитку професійно-технічної освіти, як її інституціоналізацію на основі розробки нормативних та концептуальних документів, що регламентують цю сферу освітньої діяльності, та розробку цілеспрямованої державної політики у цій сфері, що поєднує міжнародні стандарти та національні особливості» [140, с. 23].

По настанню мирного часу саме сьогоднішні учні ЗПТО будуть найбільш затребувані на ринку праці, їхня кваліфікованість буде надзвичайно потрібною для розвитку вітчизняної економіки, навіть якщо йдеться про таку «не стратегічну» галузь, як сфера послуг: так чи інакше, а Україна повинна і в цьому плані наближатися до європейського рівня, залишатися територією, привабливою для життя. Тому професійно-технічна освіта залишається важливим складником освітньої системи, про розвиток якого слід дбати як на загальнодержавному рівні, так і в кожному конкретному випадку, в кожному ЗПТО, який має докладати зусиль для вирішення окреслених вище завдань.

1.3. Сучасні запити щодо розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів

Цінність сфери обслуговування для цивілізованого суспільства є безперечною, про що свідчить, зокрема, посилення її ролі у вітчизняній і

світовій економіці, розширення діапазону послуг, що пропонуються споживачеві, а отже, і зростання запиту на висококваліфіковані кадри, підготовка яких традиційно ведеться в Україні закладами професійної (професійно-технічної) освіти.

Закономірно, що до розгляду зазначеної сфери, її проблем та перспектив розвитку прикута увага значної кількості науковців і практиків, серед яких Т. Борисова, О. Віщенко, О. Вовчанська, І. Дерев'янка, О. Іванова, В. Ковтун, В. Козик, Л. Короткова, С. Кучерук, О. Моргулець, Л. Парамоненко, В. Полуда, К. Пугачевська, І. Сікірницька, О. Созонюк, Л. Ткаченко, Т. Швець та ін.

І хоча у час війни вітчизняна економіка понесла значні втрати, але саме сфера послуг залишається відносно прибутковою, що відбувається, на наш погляд, з одного боку, завдяки її мобільності (невеликому обсягу матеріальної бази з можливістю її переміщення), з іншого – через затребуваність пропонованого продукту, і, нарешті, у зв'язку з відносною доступністю професійної підготовки фахівця сфери послуг, можливістю зробити це у скороченому режимі та на основі знань і вмінь, притаманним більшості населення у країні з загальною середньою освітою. Також, як вважає О. Моргулець, до чинників, що зумовили швидкий розвиток і популярність цієї сфери в останнє десятиліття (і які, на нашу думку, певною мірою зберігають свою чинність навіть у складних сучасних умовах), належать «перетікання працюючих із виробничої сфери в сферу послуг в наслідок автоматизації промисловості, зростання доходів на душу населення; розширення міжнародної та електронної торгівлі; автоматизація домашнього господарства і вивільнення часу на відпочинок тощо» [169].

Водночас було б неправильним вважати, що цей важливий сектор вітчизняної економіки може успішно функціонувати, не спираючись на професійний потенціал кадрового складу, який пройшов підготовку в спеціальних закладах освіти. Безпосередньо кадровому забезпеченню, характеристикам професіоналізму фахівців різних галузей цієї сфери приділили увагу Н. Горбатюк, О. Зінченко, М. Лобур, В. Лозовецька, Г. Откидач та ін.

Врешті, один із найважливіших напрямів досліджень бачимо у вивченні та розробці різноманітних умов якісної підготовки фахівців сфери послуг, її дидактичних та особистісно-формуваньних аспектів. Організація освітнього процесу в ЗПТО сфери послуг, сьогодні розробляється низкою вчених (О. Бойчук, Н. Вінник, Л. Зельман, О. Іванова, В. Ковальчук, Л. Короткова, Н. Креденець, І. Матійків, О. Моргулець, Л. Оршанський, Л. Руденко, О. Созонюк, І. Шпичко та ін.), що зорієнтовані на вдосконалення її економічного, технологічного, загальнокультурного, а також, що є важливим у контексті нашого дослідження, психолого-педагогічного складника. При цьому більшість дослідників зазначають важливість того, аби професійна діяльність у сфері послуг для самого працівника не означала перебування на низькій соціальній сходинці, повноцінно вдовольняла його життєві запити, в тому числі щодо кар'єрного зростання, соціального престижу, реалізації особистісного потенціалу.

Розглядаючи сферу послуг як сукупність «галузей, підгалузей і видів діяльності, функціональне призначення яких у системі суспільного виробництва полягає у виробництві й реалізації послуг і духовних благ для населення», О. Моргулець констатує, що її розвиток «знаходиться під впливом процесу глобалізації. Посилюються взаємозв'язок країн в економічному розвитку, загострюється міждержавна конкуренція, що вимагає пошуку резервів підвищення ефективності функціонування економіки, в тому числі, сфери обслуговування» [169]. Не викликає сумніву, що на попит щодо працівників, більш кваліфікованих і підготовлених у руслі сучасних компетенцій і технологій, на внутрішньому ринку праці ці тенденції також істотно вплинуть уже найближчим часом. Тому, вочевидь, настає для професійної освіти «стати такою, яка, з одного боку, зможе задовольнити потреби ринку праці, а з іншого, готувати компетентного фахівця, який розвиватиметься протягом усього життя» [237, с. 167].

Вище, аналізуючи явище професіогенезу, ми з'ясували, що не лише професійна діяльність накладає відбиток на особистість працівника,

актуалізуючи його різноманітні якості. Педагогам закладів професійної (професійно-технічної) освіти слід брати до уваги ті обставини, що, по-перше, професійна підготовка також може розглядатися як особистісний (особистісно-професійний) розвиток, а по-друге, що подальший розвиток (саморозвиток) професійного потенціалу успішно відбуватиметься лише за умови сформованості відповідних особистісних засад. Іншими словами, молода людина в процесі професійної підготовки повинна:

- набути достатньої вмотивованості на подальший розвиток свого професійного потенціалу;
- оволодіти необхідним ресурсом професійних компетентностей, визначених галузевим Стандартом професійної освіти як базою свого професіоналізму;
- отримати знання та досвід управління професійним саморозвитком у ході професійної діяльності.

Щодо останнього слід зазначити, що, хоча «серед причин сталого прагнення кожної людини до постійного навчання є властиве людині неусвідомлене, підсвідоме прагнення до самовдосконалення» (В. Супрун [242]), але майбутній фахівець сфери послуг, як і будь-якої іншої галузі професійної діяльності, потребує, аби в його свідомості відобразилися достатньо чіткі відповіді на питання: Навіщо це робити? Що саме я маю робити? Як я маю це робити?

Аналіз контексту професійного саморозвитку працівника сфери послуг показує, що він характеризується цілою низкою чинників, які можуть розглядатися і в позитивному, і в негативному ракурсі: насамперед залежно від того, як сам працівник їх оцінює. Тобто, сукупність обставин, з якими людина щоденно стикається, виконуючи свої професійні обов'язки, відбиватиметься на подальшому розвитку її особистості через призму тих особистісних цінностей, які були сформовані в допрофесійний період, що зумовлює необхідність значної уваги педагогів закладів професійної освіти щодо емоційно-ціннісних характеристик майбутніх фахівців і необхідності їхнього коригування. Адже

одна з переваг навчання як особистісно-формуванняльної діяльності саме й полягає в тому, щоб заздалегідь підготувати молоду людину до успішної відповіді на найбільш типові виклики професії, здійснюючи це в умовах, що допускають помилкові дії і судження (вони, в своїй хибності, навіть можуть розглядатися як своєрідний навчальний матеріал, який висвітлює індивідуальність учня, дозволяє її проаналізувати, дібрати оптимальні педагогічні засоби впливу). Безпосередньо на робочому місці такі можливості вже звужуються, особливо в умовах значної змінності завдань і необхідності оперативно на них реагувати.

Сфера послуг саме і вирізняється серед інших галузей великою кількістю змінних і часом непередбачуваних обставин, що, з одного боку, сприяють формуванню широкого соціального досвіду працівника, дають йому змогу накопичувати корисну інформацію про можливі запити і проблеми його професійного середовища, сприяючи успішному розвитку професійного потенціалу (конструктивний напрямок освоєння професії). Разом із тим, вони складні необхідністю швидкого реагування, прийняття рішення без змоги його всебічно обмірковувати, обговорити, залучити додаткову інформацію та рекомендації майстрів, повністю приймаючи на себе відповідальність за розвиток ситуації. Ці обставини наращують внутрішнє напруження, втому, призводять до стресів, неадекватних рішень і дій тощо, провокуючи настання особистісної стагнації (деструктивний напрямок, що зумовлює гірші результати роботи та примирення з ними як із неминучістю, ще до настання). І який із напрямків урешті виявиться основним, переважним, значною мірою визначають не ті обставини, в яких опинився працівник (це добре простежується при спостереженні за реагуванням на одну й ту саму ситуацію кількох задіяних у ній фахівців), а його особистісно-професійні якості.

Отож, ми згодні з О. Івановою в тому, що «специфіка діяльності у сфері послуг дозволяє визначити суб'єктність учня не лише як фактор особистісного, але й професійного становлення». Дослідниця обґрунтовує зазначене тим, що:

– «специфіка професійної діяльності фахівця сфери послуг викликає необхідність прояву особистості однією з найважливіших умов професійної самореалізації, успішності і результативності діяльності;

– цільова спрямованість і зміст професійної діяльності фахівця сфери послуг орієнтовані на розвиток та реалізацію потреб іншої особистості, що можливо тільки в тому випадку, якщо умови професійної освіти і підготовки фахівця передбачають можливість його власних розвитку й реалізації, зокрема професійно-суб'єктної позиції» [115, с. 52-53].

Щодо останнього положення варто зазначити, що воно відбиває типову для частини населення пострадянського простору ситуацію: несформованість адекватного ставлення до суб'єктів надання послуг як шанованих за свою роботу професіоналів чи, навпаки, до тих, кому ці послуги надаються. Чималою мірою цьому сприяла узвичаєна в радянські часи критика у ЗМІ, мистецтві тощо сфери побутових послуг, торгівлі як таких, де постійно викриваються зловживання, процвітають неповага до клієнтів, а відтак формувалося і упереджене ставлення до працівників цієї сфери. Тиражувався стереотип людини з низьким рівнем освіченості, з обмеженим світоглядом, зацікавленої в отриманні нечесного прибутку за рахунок клієнта. Ідеологія відторгнення споживацьких нахилів, у свою чергу, призвела до таких крайнощів, як зневажливе ставлення частини суспільства до осіб, що активно користуються «необов'язковими» послугами у сфері громадського харчування, пасажирського транспорту, організації дозвілля тощо.

Звісно, ці погляди поступово відмирають, але їхній відбиток ще іноді спостерігається на ставленні не лише клієнта до фахівця, а навіть самого майбутнього фахівця до своєї професії як у чомусь неповноцінної, а її вибір може позиціонуватися як вимушений, тимчасовий тощо. У такій ситуації саме пошук шляхів розкриття і розвитку професійного потенціалу майбутнього працівника сфери послуг буде необхідним педагогічним рішенням, способом довести не лише можливість значних професійних досягнень молодій людині, а й продемонструвати її унікальність, соціальну цінність, перспективу

самореалізуватися у сфері, яка в сьогоденнішому суспільстві все більше стає синонімом культурної життєорганізації. Має актуалізуватися мотиваційна сторона професійного потенціалу, що сприятиме не тільки позбавленню комплексу меншовартості, а, навпаки, посилить у майбутнього фахівця якість, яку ми можемо назвати професійною суб'єктністю і яка дозволить йому пишатися своєю діяльністю, відчувати себе відповідальним не лише за безпосередню свою роботу, а й за галузь в цілому, її розвиток і репутацію.

Таким чином, розвиток професійного потенціалу фахівців сфери послуг – це не лише суто педагогічна справа, а соціальна й економічна необхідність, що мають усвідомлювати педагоги закладів професійної (професійно-технічної) освіти, навіть з урахуванням того, що професійна підготовка майбутнього працівника сфери послуг набуває сьогодні не лише нового рівня у зв'язку із зростанням відповідного попиту населення, але й нового змісту у зв'язку з тим, що вона змушена активно реагувати на соціальні, науково-технічні та економічні інновації, відображаючи, по-перше, прогрес суспільства у всіх сферах його існування. По-друге, умови, в яких сфера послуг тривалий час існувала, стають все більш конкурентними, і вітчизняні підприємці не завжди до цього готові.

«У процесі розвитку сфера послуг України зазнає постійного впливу як позитивних, так і негативних чинників, – констатує О. Моргулець, дещо, на наш погляд, однобічно трактуючи наявні проблеми як причини виключно гальмування зазначеного розвитку і відносячи до них «невисокий рівень конкуренції між підприємствами сфери послуг; слабке реагування сервісних підприємств на мінливі умови ринку; недосконалість нормативно-правової бази, що регламентує діяльність підприємств сфери обслуговування, тощо». Усе перелічене, швидше, слід розглядати як рудиментарні прояви попередніх умов функціонування вітчизняної сфери послуг, що нині зазнають необхідних змін. До позитивних чинників дослідниця відносить «щорічне збільшення кількості сервісних підприємств; появу на вітчизняному ринку іноземних

конкурентів, що мають досвід організації сервісної діяльності у своїх країнах; розвиток малого і середнього бізнесу тощо» [169].

Цілком очевидно, що постать працівника сфери послуг, його особистісні та комунікативні якості у цьому процесі відіграють важливу роль, оскільки досвід взаємодії з ним накладає істотний відбиток на подальші рішення клієнта щодо співпраці з надавачами послуг різного типу і навіть у ході прийняття інноваційних і технічно прогресивних пропозицій або ж відмови від них. Порядність у виконанні зобов'язань, переконливість у поясненні переваг інноваційної послуги, здатність зрозуміти проблеми замовника і дібрати оптимальний для нього варіант, коректно ставитися до його фінансових можливостей, уміння дохідливо і тактовно пояснити переваги саме такої послуги і саме в цього майстра чи підприємця – ось далеко не повний перелік характеристик, що, на думку потенційних споживачів, є істотними чинниками укладання угоди з майстром. Саме тому професійні (технологічні) вміння фахівця сфери послуг становлять важливу, але не єдину сукупність вимог до нього. Тож професійно значущі особистісні якості надалі вважаємо за належне позиціонувати як особистісно-професійні, а їхній розвиток визначати як такий, що спрямований на поліпшення процесу та результату взаємодії надавача та споживача послуг у контексті синтезу ділових та міжособистісних стосунків.

Щоправда, в сучасному світі є сенс говорити про другий напрям розширення можливостей сфери послуг, що зумовлений науково-технічним прогресом та використанням його досягнень системами обслуговування різних категорій споживачів як у повсякденному житті, так і щодо вдоволення періодично чи навіть разово виникаючих потреб. При цьому навіть там, де доречною була б міжособистісна взаємодія, часто проблема вирішується втручанням електронного консультанта, розміщенням на сайті детальної покрокової інструкції або ж апіорі розробляються та надаються у письмовому чи відеовигляді роз'яснення стосовно основних проблем, з якими може зустрітися споживач.

Тенденції «держави у смартфоні» як концепції реформування системи надання державних послуг торкнулися останнім часом і досліджуваної галузі, навіть якоюсь мірою «зрослися» з нею, що відзначають дослідники. «Цілком справедливо, – вважає Л. Короткова, – сфера послуг називається соціальною інфраструктурою держави, оскільки охоплює галузі та напрями діяльності різнопланового спрямування (соціальне забезпечення, роздрібна торгівля, побутове обслуговування, зв'язок тощо). Можливість надавати послуги дистанційно, використовувати досягнення в інших галузях (електроніці, хімії, біології), інтеграція видів робіт зумовлює виникнення принципово нових професій, зокрема: техностиліст, дизайнер «розумного» одягу і взуття, психолог з адаптації до нової реальності, кравець одягу 3D-друку тощо [138, с. 6].

Водночас, зазначає дослідниця, сфера послуг залишається єдиною, де робототехніка в симбіотичній людиномашинній реальності не зможе повністю замінити людину з її емоційним інтелектом та здатністю до творчості. Додамо: і спроможністю до особистісно зорієнтованої інтеракції споживача і фахівця – надавача послуг, у ході якої відбувається особистісний взаємовплив, формується значний прошарок суспільної свідомості, що торкається культури сучасного побуту, а притаманні галузі інноваційні набутки успішно інтегруються в нашу повсякденність і забезпечують двоєдиний і взаємовигідний процес: стимулювання пропозиції кваліфікованих послуг і посилення мотивації пересічних громадян до їхнього отримання.

Є досить очевидним: чим інтенсивніший комунікативний контакт передбачено з надавачем послуг, тим більшу увагу потенційних клієнтів привертають саме особистісно-професійні якості. Саме цим вирізняється серед чисельних професій сфери послуг – професія перукаря.

Аналіз спеціальної літератури, наукових розвідок останніх років засвідчує, що обширні комплексні дослідження, присвячені підготовці перукаря в професійних (професійно-технічних) закладах освіти, на сьогодні в українському науковому полі майже не представлені. Виняток становлять

дисертації І. Борщ, яка розглядала формування вмінь комп'ютерного моделювання в майбутніх фахівців-дизайнерів зачіски та макіяжу, О. Віщенко, наукову увагу якої привернула проблема формування художньо-образного мислення майбутніх модельєрів-перукарів у процесі фахової підготовки, та С. Лубянської, що дослідила психологічні особливості розвитку професійно важливих якостей особистості художника-модельєра на прикладі перукарського мистецтва. Частково розкриває проблеми професійної підготовки перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти також дисертація Ю. Козерук «Формування рухових навичок учениць професійно-технічних навчальних закладів засобами фізичних вправ», де розкрито шляхи створення динамічного стереотипу професійної рухової поведінки майбутніх перукарів у процесі фізичної підготовки.

Такий порівняно невисокий дослідницький інтерес ми пояснюємо, почасти, тим, що підготовка перукарів ведеться в професійно-технічних училищах, де наукові дослідження загалом ведуться не досить інтенсивно, тоді як у закладах вищої освіти обмаль освітніх програм, дотичних до проблем перукарського мистецтва, а отже, науковці переважно зосереджуються на інших дослідницьких проблемах.

У той же час, повертаючись до поданого в розділі 1.2. аналізу сучасного стану української професійної освіти, маємо висловити наступне переконання: підвищення її суспільного авторитету і, що акцентується сьогодні особливо, її якості саме й могло б відбуватися завдяки збільшенню кількості наукових робіт, присвячених проблемам, що їх вирішують педагоги ЗПТО, намагаючись підняти підготовку майбутніх кваліфікованих робітників на високий рівень. Зокрема, з огляду на людиноцентричний характер сучасної професійної освіти, досліджуваний нами аспект розвитку професійного потенціалу фахівця (у нашому випадку – в галузі перукарського мистецтва) як шлях до його продуктивної самореалізації у важливій для суспільства діяльності має привертати увагу дослідників дидактичних та особистісно-формувальних аспектів освіти.

Загальні вимоги до підготовки перукаря окреслює прийнятий у 2017 році стандарт професійної освіти за професією «Перукар («перукар-модельєр»)» (далі – Стандарт) [239]. Ним підкреслюється, зокрема, що «підготовка за кожною професійною кваліфікацією ґрунтується на компетентнісному підході та структурується за модульним принципом», а також характеризуються три групи компетентностей, що мають бути сформовані в період навчання (чи враховуватися в подальшому, у ході підвищення кваліфікації).

Компетентнісний підхід у професійній освіті висвітлювали в своїх роботах Н. Бібік, О. Гулай, О. Дубасенюк, Е. Зеєр, І. Зимня, І. Кустовська, О. Лебедєв, О. Мармаза, О. Митник, Л. Нічуговська, О. Овчарук, О. Пометун, К. Рудніцька, О. Савченко, Т. Сорочан, О. Ходань та ін. Його застосування у практиці підготовки майбутнього фахівця веде до інтеграції окремих знань, умінь, навичок у єдину ефективну діяльність, у кожному окремому випадку дозволяючи визначити основні орієнтири як власне навчання, так і подальшого професійного саморозвитку, акцентувати найважливіші чинники успішної професійної діяльності та націлити учнів на розуміння взаємозв'язків між ними.

Згідно зі Стандартом, компетентності, що їх має набути майбутній перукар, поділяються на:

- загальнопрофесійні компетентності, що мають у своїй основі знання та уміння, які є загальними (спільними) для професії;
- ключові компетентності – «загальні здібності й уміння (психологічні, когнітивні, соціально-особистісні, інформаційні, комунікативні), що дають змогу особі розуміти ситуацію, досягати успіху в особистісному і професійному житті, набувати соціальної самостійності та забезпечують ефективну професійну й міжособистісну взаємодію (набуваються впродовж всього терміну навчання поза робочим навчальним планом)» [239];
- професійні компетентності, які базуються на знаннях та уміннях, що дають фахівцеві змогу «виконувати трудові функції, швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності та є складовими відповідної професійної кваліфікації» [239].

Попри всезагальність такої класифікації компетентностей, яка широко застосовується у діючих нині стандартах професійної освіти в різних галузях, ми вважаємо правомірним всі три виокремлені групи в певному сенсі позиціонувати як професійні компетентності, і в подальшому саме так будемо їх узагальнено іменувати. Водночас, останню групу в наведеному переліку (при необхідності розглядати її виокремлено) вважаємо за доцільне, на противагу загальнопрофесійним, називати локально професійними.

Важливо також констатувати, що поняття «професійний потенціал» (воно в Стандарті не застосовується, проте визнається ученими значущим для організації ефективної професійної підготовки), і «професійна компетентність», яке є сьогодні широко вживаним у документах, які цю підготовку регламентують, мають чимало точок дотику, виступаючи чинниками успішної професійної діяльності.

При визначенні спільного й відмінного між цими поняттями ми спираємося на думку І. Поліщук, яка детально аналізує визначення обох феноменів у працях українських і зарубіжних науковців і приходить до висновку, що вони мають низку спільних властивостей. Тож зустрічаємо в обох випадках вказівку на:

- «наявність певних можливостей (ресурсів, здібностей, умінь, навичок, особистісних характеристик) особи;
- використання в професійному та соціальному середовищах;
- готовність до виконання професійних дій» [200, с. 9].

Водночас дослідниця зауважує, що існує й істотна відмінність цих понять, яка полягає у наступному: «професійна компетентність є сталою характеристикою на певному відрізку часу, до неї можна встановити критерії та вимоги, в той час як професійний потенціал є невичерпним та передбачає необхідність постійного розвитку. З розвитком професійного потенціалу особистості вона стає більш компетентною, а отже, спостерігається взаємозв'язок цих двох понять (характеристик)» [200, с. 9].

Це міркування є для нас дуже важливим, оскільки ми спираємося на нього при визначенні кількох значущих моментів дослідження.

По-перше, сформованість певних професійних компетентностей припускаємо за можливе розглядати як показники розвитку відповідних складників професійного потенціалу.

По-друге, визначені стандартом професійної освіти за професією «перукар («перукар-модельєр») професійні компетентності можемо розглядати як конкретизацію складників професійного потенціалу майбутнього перукаря в умовах закладу професійної (професійно-технічної) освіти.

Водночас, як показав аналіз наукових досліджень, сама проблема структури професійного потенціалу майбутнього перукаря залишається такою, що в більшості випадків подається описово і не знайшла чітких обґрунтувань, що визначили б необхідну і достатню для його успішної професійної діяльності сукупність якостей.

Так, О. Віщенко, зокрема, зазначає, що «професія перукаря особлива, тому й вимоги до майстра перукарської справи дуже високі сьогодні. Основними з них є: глибокі теоретичні знання, володіння методами й прийомами практичної роботи з виконання стрижок, керлінгу, укладання волосся, фарбування та моделювання зачісок. Перукар повинен бути освічений у питаннях гігієни, хімії, анатомії, біології, знати закони колористики, просторову композицію. Важливим компонентом професійного образу перукаря є культура, уміння спілкуватися з людьми, знання професійної етики та психології, історії перукарського мистецтва» [58, с. 50].

Л. Парамоненко стверджує, що, на думку досвідчених роботодавців, особистісно-професійні якості фахівців у цій сфері зумовлюють виокремлення наступної ієрархії їхніх іміджевих (тобто, доступних для сприйняття широкого загалу замовників) характеристик:

- високі комунікативні здібності;
- зацікавленість у клієнтах;
- готовність до навчання;

- здатність до співчуття;
- готовність до надання сервісу, якісних послуг;
- упевненість;
- високий рівень самомотивації;
- добра пам'ять;
- здатність виявляти індивідуальність;
- мати різнобічні інтереси та особистісний професійний досвід [193].

Кожна з цих якостей є синтетичною і відображає цілу низку індивідуальних рис, що поєднують особливості світобачення майстра та його професійну умілість. Так, до прикладу, О. Гетьман [69] наголошує на необхідності для перукаря колористичної компетентності, стверджуючи, що «колір є найважливішим засобом емоційної та художньої виразності об'єкта, має психоемоційний вплив на людину, володіє певним інформаційним полем». Очевидно, що сукупність знань власне про кольори, які застосовуються при створенні образу засобами перукарського мистецтва, забезпечує лише частину здатності перукаря надати замовникові (частіше, замовниці) послугу на такому рівні, аби людина не просто отримала бажане кольорове вирішення, але при цьому виглядала сучасно й привабливо, відповідно до віку й статусу, проте водночас об'єктивна відповідність не суперечила баченням самої клієнтки або ж достатньо м'яко їх коригувала.

Саме з огляду на останнє міркування слід додати до наведеного переліку таку характеристику, як толерантність. Майстрові-перукареві повинна бути притаманна повага до поглядів іншої людини, її думок, унаслідок чого навіть неприйнятні, на перший погляд, прохання клієнта повинні братися до уваги, аналізуватися, коригуватися без зверхності й, тим більше, без прямої критики. Прийняття і правильне розуміння форм самовираження людини і способів вияву людської індивідуальності передбачає надання альтернативних варіантів, проте не слід бути надмірно настирливими і завжди пам'ятати про відповідальність, яку бере на себе перукар, не лише за «портретну» та

технологічну якість послуги, а й за те, як унаслідок його рішення почуватиметься клієнтка, наскільки створений образ їй внутрішньо близький.

Слід також враховувати спосіб життя замовниці, наявність у неї можливості самостійно підтримувати нарядний чи й просто охайний вигляд запропонованої зачіски, якщо вона потребує досить складного додаткового догляду, і, що не менш важливо, вчасно повідомляти її про це, а також, за потреби, консультувати. Одними з найнеприйнятніших якостей майстра-перукаря, що були відзначені в ході проведеного нами в лютому 2021 р. опитування 32 жінок у віці від 18 до 42 років (усі вони були студентками педагогічного ЗВО чи практикуючими педагогами), респонденти називали відстороненість перукаря від конкретної ситуації і обмеженість спілкування поверхневим обговоренням послуги, байдуже ставлення до клієнтки та її проблем, небажання вказати на доцільність певних самостійних дій у проміжку між відвідинами перукарні чи запропонувати додаткові послуги із догляду за волоссям, які можуть поліпшити його стан і про потребу в яких чи про можливість їх отримати в цьому закладі жінка може й не знати, тощо.

Усе це реально, якщо в основі професійної взаємодії перукаря з клієнтами лежить доброзичливість і повага до тих, хто до нього звернувся, незалежно від того, наскільки ця людина викликає в суб'єкта професійної діяльності такий особистісний емоційний відгук, як симпатія. Тому межею між власне особистісним і професійним, що є відмітною рисою професійного потенціалу майбутнього перукаря, на нашу думку, є здатність, притаманна всім працівникам сфери послуг, освіти, медицини тощо: усвідомлення обов'язку перед клієнтом як замовником послуг незалежно від того, що він собою являє як особистість, індивідуальність.

Важко заперечити ту обставину, що, якщо перукар зобов'язаний слідувати професійним вимогам, орієнтуючись на індивідуальність клієнта, то останній зазвичай керує ситуацією виключно з егоцентричних позицій, далеко не завжди намагаючись бути достатньо коректним із майстром. Ця обставина змушує перукаря розплачуватися за власний професіоналізм психоемоційним

вигорянням, або ж вирішувати, поруч із суто технічними завданнями, низку проблем психологічного характеру, коригуючи спілкування в межах взаємоприйнятних правил і приписів професійної етики.

Жодне штучне налаштування на коректну взаємодію не дасть такого результату, як властиве майстрові співпереживання щодо клієнта, розуміння, що кожна людина, на якому б соціальному щаблі вона не знаходилася, в якому б віці не перебувала, має потребу у соціальному прийнятті, в адекватному самовираженні, очікуючи від майстра краси допомоги в реалізації своїх сподівань.

Отже, професійна діяльність сама по собі є особистісно-розвивальним чинником. Нею забезпечується явище професіогенезу, в контексті якого ми й розглядаємо розвиток професійного потенціалу майбутнього перукаря. А. Ткаченко [250, с. 202] пропонує розглядати професіогенез у двох аспектах: «а) як формування внутрішніх засобів професійної діяльності (спеціальні знання, уміння і навички, мотиваційні аспекти професійної діяльності, професійні риси характеру, здатність до професійного спілкування, рефлексія, інтелектуально-творчі якості, адекватний індивідуальний стиль професійної діяльності), що сприяє становленню внутрішньої професійної ідентичності; б) як засвоєння зовнішніх засобів професійної діяльності (накопичення соціальних регуляторів в конкретному професійному співтоваристві, освоєння так званого соціального простору професії, певних матеріалів і інформаційних засобів професійної діяльності), що співвідноситься з утворенням зовнішньої професійної ідентичності» і зауважує, що «досягнутий особистістю рівень професіоналізму або професійної зрілості (соціальної, особистісної і діяльнісної) є природним результатом професіогенезу».

Тому *першим* із складників професійного потенціалу майбутнього перукаря, який ми беремо до уваги в межах нашого дослідження (рис. 1.2), є його вмотивованість на людиноцентровану професійну діяльність, під впливом якої здійснюється професійний вибір і обираються шляхи до професійного успіху.

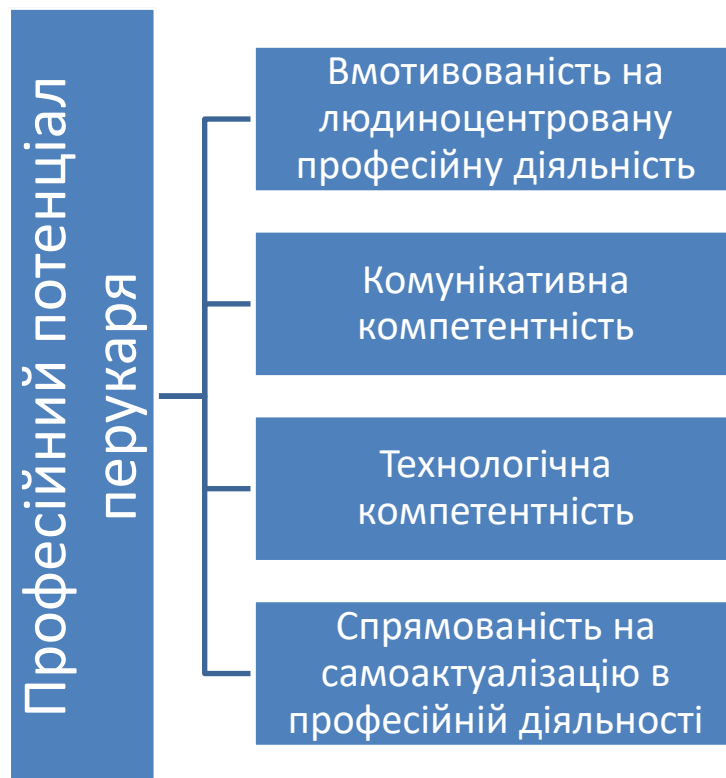

Рис. 1.2. Структура професійного потенціалу майбутнього перукаря

Другим складником професійного потенціалу виступає комунікативна компетентність майбутнього перукаря, що слугує засобом встановлення продуктивних взаємин між суб'єктами у сфері послуг. Адже будь-яка послуга має діалогічну сутність, і весь цикл її здійснення спирається на активність двох взаємопов'язаних осіб – замовника і майстра, що повинні знайти спільну мову, аби отримати якісний результат.

Третім складник професійного потенціалу майбутнього перукаря – це його технологічна компетентність, що передбачає розвиток значної кількості особистісних передумов професійної майстерності (здібності, знання, уміння, навички, нахили до творчого самовираження тощо) і забезпечується загальним змістом професійної освіти.

Врешті, його **четвертим** складником вважаємо спрямованість майбутнього перукаря на самоактуалізацію в професійній діяльності. У середовищі закладу професійної (професійно-технічної) освіти фактично кожний достатньо вмотивований майбутній фахівець із побутового обслуговування отримує можливість освоїти основи професійної діяльності,

завдяки яким він зможе виконувати професійні завдання на прийнятному рівні. Проте його майстерність значною мірою залежить від сили власного прагнення реалізуватися в обраній діяльності, активного професійного саморозвитку, що на певних етапах професіоналізації потребує педагогічної підтримки та супроводу.

В наступному розділі нашої роботи ми більш детально зупинимося на сутності кожного компонента, розглядаючи його з позицій людиноцентричного підходу як найбільш відповідного сучасним тенденціям розвитку взаємин у цивілізованому суспільстві.

.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Одним із питань, що супроводжують людство впродовж усієї його історії, було й залишається питання розвитку особистості як суб'єкта власного життєтворення, його цілі та рушійні сили.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що сучасні підходи визначають такими силами поєднання особистісної активності людини та середовищних чинників, і провідною серед них виступає її діяльність – зокрема, професійна.

У дорослому віці в процесі професіогенезу практично кожен індивід переживає період розвитку свого професійного потенціалу – складної сукупності особистісно детермінованих чинників своєї успішної професійної діяльності, яка, в свою чергу, відображає соціальні потреби в покращенні тієї чи іншої сторони суспільного життя. Зокрема, це стосується сфери послуг – галузі, що користується в Україні й за кордоном значним попитом, є перспективною і необхідною для будь-якого людиноцентрованого суспільства.

Важливою умовою забезпечення комфортного, висококультурного життя наших співгромадян є кадрова забезпеченість сфери послуг, укомплектованість її висококваліфікованими майстрами своєї справи, що спроможні досконало виконати замовлення клієнта. Тому діяльність закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що готують фахівців зазначеної сфери, є сьогодні об'єктом пильної уваги Української держави, а також науковців як у відповідній галузі послуг (перукарське мистецтво, кулінарія, туристичний, ресторанний бізнес і т. ін.), так і педагогів, психологів, що також зорієнтовані на забезпечення високого рівня професійної освіти молоді, її конкурентоспроможності на ринку праці і здатності відповідати запитам наших співвітчизників на високоякісне обслуговування. Сучасна увага українського уряду до розвитку професійної (професійно-технічної) освіти відображає як суспільні, так і особистісні запити майбутніх фахівців, що сподіваються знайти в професійній діяльності не лише джерело свого економічного благополуччя, а й можливість для самореалізації.

У ході вивчення феномену професійної майстерності перукаря у висвітленні його дослідниками професійної сфери та людинознавчих наук, ми визначили, що складниками його професійного потенціалу виступають вмотивованість фахівця на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативна компетентність майбутнього перукаря; його технологічна компетентність; спрямованість майбутнього перукаря на самоактуалізацію в професійній діяльності.

Конкретизації цих складників та визначенню умов їхнього розвитку присвячено наступний розділ нашої роботи.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕРУКАРІВ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Розділ присвячено обґрунтуванню структури професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, виокремлено його складники: вмотивованість на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативна компетентність майбутнього перукаря; технологічна компетентність; спрямованість на самоактуалізацію в професійній діяльності. Виокремлено педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти (професіоналізуючий вплив освітнього середовища закладу професійної освіти; педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх перукарів; формування особистісних засад професійної самоактуалізації в процесі фахової підготовки). Розроблено студентоцентровану модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що включає блоки методологічно-цільовий; мотиваційно-діяльнісний та аналітично-прогностичний і реалізується в ході фахової підготовки перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

2.1. Обґрунтування структури професійного потенціалу майбутніх перукарів із позицій людиноцентричного підходу

У попередньому розділі було визначено структуру професійного потенціалу майбутніх перукарів у єдності чотирьох компонентів: вмотивованості на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативної компетентності майбутнього перукаря; технологічної компетентності; спрямованості на самоактуалізацію в професійній діяльності.

Методологічним підґрунтям такого бачення розглядаємо людиноцентричний підхід як такий, що передбачається нині урядовою політикою в соціальній сфері і задекларований низкою найважливіших документів нашої країни.

Фактично, людиноцентрованість як пріоритетність соціального начала при вирішенні важливих питань її внутрішнього порядку декларує Конституція України [135], у якій зазначено (ст. 1), що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Цілком вичерпною в цьому відношенні є й ст. 3, якою стверджується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Одним із головних джерел людиноцентризму як суспільної філософії, що, відображаючи державну політику, повинна забезпечувати її в повсякденному житті, виступає освіта. Закон України «Про освіту» (2017), позиціонуючи освіту як основу «інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [208], вже самим порядком переліку її функціональних характеристик підкреслює вагу в освітньому процесі запитів людини як особистості і як суб'єкта суспільного буття. Більше того, у ст. 6, де розкриваються засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, людиноцентризм названо першим із них.

Філософські засади людиноцентризму в освіті знаходимо в працях українських учених В. Андрущенка, І. Беґа, М. Боришевського, І. Зязюна, В. Кременя, В. Огнев'юка та ін. Дослідники підкреслюють нероздільність і взаємозумовленість цих феноменів. Зокрема, В. Кремень стверджує, що освіта має подолати існуючий перехідний стан у світогляді й духовності українського суспільства, але «вона може тільки тоді виконувати своє покликання, коли смислом її розвитку, центром усіх інновацій і стратегій стає людина» [141].

На думку В. Огнев'юка та С. Сисоєвої [177, с. 9-10], у розвитку освіти інформаційного суспільства сформувалася система домінант, серед яких слід назвати глобалізацію освіти, конвергентність освіти; неперервність освіти; доступність освіти; відкритість освіти; фундаменталізацію освіти; інноваційність освіти. В контексті нашого дослідження слід акцентувати, зокрема, капіталізацію освіти, тобто той безперечний факт, що знання й кваліфікація людини стають її капіталом й особистісним надбанням.

Нам імпонує думка С. Алексєєвої, що «стрижнем людиноцентризму є самореалізація особистості впродовж життя у всіх сферах життєдіяльності, а місія освіти полягає в сприянні цій самореалізації» [1, с. 128]. Виходячи з цього, розглядаємо людиноцентризм в освіті, з одного боку, як формування в людини стійких уявлень про свою самоцінність і стимулювання її активності в пошуку шляхів вияву і розвитку цієї самоцінності, що в подальшому переростає у вироблення відповідних життєвих стратегій. З іншого боку, людиноцентризм слід розглядати як особистісну позицію, що урівноважує цінність себе і цінність іншого в суспільній взаємодії (за виключенням ситуацій виправданої ворожості, які загалом до предмета нашого дослідження безпосереднього відношення не мають).

Таким чином, людиноцентрована професійна діяльність розглядається нами значною мірою як результат освіти, заснованої на людиноцентричних засадах. Ми не вважаємо освіту єдиним чинником формування такої професійної позиції (не можна відкидати й інших обставин), проте вагомість освіти для розвитку цього складника професійного потенціалу має бути досить значною.

Для перукарської діяльності людиноцентрична зорієнтованість починається з порядності та відкритості, оскільки перукарські послуги мають низку специфічних якостей, що роблять клієнта до певної міри заручником ситуації. Сюди відносять: неосязність, адже перукарські послуги неможливо побачити, спробувати до моменту їх придбання; непостійність якості, бо один і той самий майстер може по-різному виконати одну й ту саму стрижку;

нетривалість результату в часі; невід'ємність послуги від її виконавця [86, с. 428]. І при цьому наголосимо, що перукар повинен відчувати свою відповідальність за результат роботи не лише з боязні втратити клієнта, а насамперед тому, що це важливо для нього самого як майстра.

Людиноцентрична зорієнтованість професійної діяльності тісно корелює з такою якістю фахівця, як комунікативна компетентність. Це цілком закономірно, оскільки пов'язані з нею особистісні якості (комунікативність, комунікабельність) проявляються лише в суспільстві і вимагають товариства осіб, з якими здійснюється взаємодія. Для перукаря, як зазначають автори підручників з перукарської справи [86, с. 4-5], наряду з загальним фізичним розвитком, високою чутливістю до кольору і відтінків, хорошою координацією рухів рук тощо, професійно необхідними є такі особистісні якості, що сприяють успішному психоемоційному контакту та вдалій комунікації, як спостережливість, витримка, постійний самоконтроль і організованість, а також гарний настрій, що підтримується завдяки вольовим зусиллям та практикам саморегуляції.

Майстри перукарської справи, автори підручників з перукарської майстерності часом практично не розділяють якість наданої перукарем послуги та якість обслуговування, характеризуючи їх у комплексі, наприклад: «Якість обслуговування залежить від того, наскільки ввічливий, передбачливий персонал під час роботи з клієнтом, як швидко обслуговує, які прогресивні форми використовують при наданні послуги, а також від уміння проводити консультації» [73, с. 127]. Ми бачимо тут цілісну картину взаємодії в професійних умовах, де і технологічні, і комунікативні складники однаковою мірою важливі і створюють імідж послуги, майстра, закладу завдяки демонстрації різними способами поваги до клієнта, уважності до його проблем і потреб, тобто, фактично, з застосуванням уже згаданого людиноцентричного підходу.

«Для спілкування з клієнтом, – стверджує автор підручника з перукарської справи Л. Гутиря, – майстер мусить володіти терпінням,

самовладанням, самоконтролем... Особі перукаря мають бути властиві такі якості, як:

- розвинута зорова пам'ять і оперативне мислення;
- вміння швидко орієнтуватися і приймати вірне рішення у конфліктних ситуаціях;
- тактовність, доброзичливість, дисциплінованість, готовність до подолання труднощів у обслуговуванні клієнтів;
- товарииськість, чуйність;
- повага до клієнтів;
- здатність правильно оцінити вчинки клієнта і свої власні дії, вміння передбачати їх наслідки» [86, с. 5].

На сторінках іншого посібника з основ перукарської справи (автори Н. Горбатюк, О. Зінченко та Г. Откидач), поміж розділів технологічного спрямування (тобто, також без спеціального виокремлення, як само собою зрозумілий момент), уміщується і підрозділ, що містить настанови щодо професійної етики перукаря. Серед них, зокрема, згадуються «змістовність пропонування послуг, увічливість»; «атмосфера, що сприяє релаксації, позитивному налаштуванню» [73, с. 78], що ми розглядаємо також як вимоги до професійної комунікації.

Хоча все викладене подається контекстно, без поділу на певні групи якостей, необхідних для майстра, але є очевидними серед проаналізованих вище вимог три провідні аспекти спілкування (комунікативний – вдалий обмін інформацією; перцептивний – розуміння співрозмовника як особистості з певними індивідуальними особливостями, запитами, у певному психоемоційному стані, здатність проєктувати з опорою на ці особливості виграшні для взаємодії комунікативні тактики і стратегії; інтерактивний – встановлення стосунків, що задовольняли б, насамперед, клієнта як замовника послуг, підкреслювали повагу до нього, але, що закономірно, дозволили б і перукареві почуватися комфортніше). Адже, як слушно зазначають Н. Горбатюк, О. Зінченко та Г. Откидач, «усмішка та доброзичлива поведінка

допомагають налагодити контакт та *полегшити обслуговування*» (Курсив наш. – Д.Б.) [73, с. 79].

Комунікативна компетентність як цілісна характеристика активної особистості знайшла відображення в роботах Л. Гавриляк, С. Дмитрієвої, Т. Єжижанської, І. Іванової, М. Кубіцької, М. Надєїної, М. Осадчої, Н. Самборської, В. Черевко та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних дослідників. Водночас, більшість праць у цій галузі стосуються переважно самої професійної діяльності, її характеристик. Але, на наш погляд, комунікативна компетентність повинна розглядатися і як важливий інструмент здійснення професійної підготовки, який має формуватися до певної міри автономно, забезпечуючи оптимальні стосунки між учасниками освітнього процесу, ефективну дидактичну взаємодію, завдяки якій навчальні завдання вирішуються успішно і своєчасно.

Проте формування комунікативної компетентності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти залишається практично поза увагою вчених, незважаючи на те, що саме цей контингент часто потребує найбільш досконалої організації комунікативної взаємодії в освітньому процесі. Не є таємницею, що сьогодні недостатня престижність професійної (професійно-технічної) освіти приводить до цих закладів багатьох дітей, які були змушені відмовитися від перспектив здобуття вищої освіти через хронічну неуспішність, яка, у свою чергу, пов'язана з педагогічною занедбаністю або ж низькими здібностями до навчання.

Так, Л. Макар наводить низку прикладів поведінкових проблем учнів ЗПТО, пояснюючи їх переважно соціальними чинниками. «Їх можна поділити на три великі групи, – пише дослідниця, – макрочинники (соціально-економічний устрій суспільства, система цінностей, норм, культура), мезочинники (регіон, засоби масової інформації, субкультура, тип населення) і мікрочинники (соціально-педагогічні – сім'я, школа, неформальні групи з їх певною субкультурою)» [157, с. 273].

Вчені вказують на наявність проблеми дезадаптації, яка є досить поширеною в усіх закладах освіти, куди вступають вчорашні школярі, а у ЗПТО вона може мати особливу гостроту. Мають місце також протилежні явища: агресивність, різкість, невихованість однієї частини учнів, що, в свою чергу, може мати негативний вплив на решту, тощо. Тому комунікативний аспект має привертати увагу педагогів не лише в контексті професійних вимог, а й тому, що слабо сформована комунікативна компетентність учнів гальмує розвиток їхнього професійного потенціалу на перших етапах професійної підготовки, і це згодом може бути надто важко надолужити.

Комунікативна компетентність розглядається дослідниками як «безпосереднє наочно-образне віддзеркалення однією людиною іншої; як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій особистісної взаємодії; як здібності до ефективної міжособистісної комунікації» [114, с. 121] і має значне різноманіття орієнтирів свого формування, що пояснюється низкою об'єктивних причин. Як зазначає Л. Гавриляк, вона «залишається актуальною, оскільки її підвищення в усіх сферах життєдіяльності в кінцевому результаті означає: раціоналізацію механізмів управління суспільством; утвердження діалогу в якості пріоритетної форми спілкування, як єдиного способу розв'язання глобальних проблем «цивілізаційних викликів»; формування моральної, духовної особистості шляхом розширення рівня відповідальності і свободи, в яких особистість шукає свої життєві смисли» [64, с. 70].

Наступний складник професійного потенціалу майбутнього перукаря, технологічна компетентність, має ту особливість, що її об'єктом за будь-яких обставин залишається людина, замовник, який має певні особливості та потреби, а не сама лише зачіска, яку потрібно зробити. Додаток А нашої роботи містить перелік професійних компетентностей, що орієнтують на освоєння тієї чи іншої технології (згідно зі Стандартом професійної (професійно-технічної) освіти з професії 5141 Перукар (перукар-модельєр).). Ми бачимо перелік умінь і навичок, які притаманні перукарській професії, що вирізняють її з-поміж інших

за безпосереднім змістом. Водночас виконання кожної з перелічених операцій відбувається в ході безпосереднього контакту майстра й замовника, передбачаючи задоволення запиту останнього через низку дій, які кожен перукар виконує водночас стандартно й своєрідно, оскільки, як було сказано вище, перукарська послуга невід’ємна від особистості того, хто її надає

Формування технологічної компетентності фахівця так само має подвійне спрямування, що враховує не лише опанування професійних знань, умінь та навичок, а, насамперед, вивчення та вдосконалення майбутнім фахівцем самого себе як суб’єкта професійної діяльності. Як відзначають І. Бухун та Л. Кравченко, «сучасний етап розвитку професійної освіти в Україні, який характеризується глобальними проблемами як у сфері професійного навчання, так і в системі освіти загалом, по новому ставить питання значення та ролі технологічної компетентності фахівців у процесі реформування освітньої системи, спрямування її на розвиток і набуття особистістю якісних здібностей та приведення вітчизняних критеріїв і стандартів освітньої системи у відповідність до європейських вимог» [47, с. 117].

Звісно, беремо до уваги, що заклад професійної (професійно-технічної) освіти за самою своєю сутністю насамперед зорієнтований на технологічну підготовку майбутнього фахівця, формування в нього системи відповідних знань, умінь, навичок, але водночас – і «рис творчої діяльності світоглядних і поведінкових якостей особистості, які зумовлені вимогами суспільства до робітників відповідної кваліфікації та профілю» [84, с. 17].

Основи технологічного підходу в освіті пов’язані з іменами С. Гончаренка, О. Дубасенюк, Л. Коваль, О. Пєхоти, О. Пошетун, О. Савченко та ін., що розробляли цей феномен насамперед із педагогічних позицій, надаючи йому водночас загальнопрофесійного сенсу. Нам імпонує в цьому відношенні думка Г. Майбороди, згідно з якою «технологічно освіченою людиною можна вважати людину, яка здатна швидко, ефективно залучитися в різні види діяльності, оволодіти ними за розвиненої рухливості пізнавальних і

вольових процесів» [156, с. 78]. Це визначення є достатньо універсальним, щоб застосувати його до фахівця будь-якої галузі, в тому числі перукарської.

Разом із тим, професіограма перукаря вирізняється досить складним поєднанням дуже різноманітних суто технологічних вимог (обізнаність у анатомо-фізіологічних особливостях людини, специфіці типів шкіри і волосся, у хімічних властивостях застосовуваних речовин та їх впливу на організм, здатність передбачати естетичний та технічний результат і своїх дій тощо), а водночас і вимог комунікативного плану. Зокрема, у переліку професійних якостей, необхідних для роботи перукаря стоять поруч такі, як: «висока рухливість пальців рук; тонка зорово-рухова координація; розвинена просторова уява; хороша зорова пам'ять; толерантність до численних міжособових контактів; володіння навичками ділового спілкування; здатність конструктивно сприймати критику на свою адресу» [109]. Тож його професійна підготовка вимагає поєднання різноманітних дидактичних і виховних технологій, що їх має впроваджувати кадровий склад закладу освіти, достатньо компетентний для цього.

Учені зазначають, що технологія виступає об'єктно-предметним способом або механізмом організації людської діяльності, тим самим наголошуючи, що вона існує не сама по собі, а в контексті професійної самоорганізації суб'єкта, є інструментом цієї самоорганізації, а відтак, у ході свого опанування і подальшої реалізації в трудовому процесі несе на собі відбиток особистості працівника, його здібностей, особистісної спрямованості, досвіду, специфіки психічних процесів та біопсихічних рис. Ми заперечуємо механістичний підхід до опанування професійних технологій, розглядаючи відображений ними зміст як важливу, але не єдину умову високорезультативної професійної діяльності майбутнього перукаря.

Таким чином, формування технологічної компетентності майбутнього перукаря також є процесом насамперед людиноцентричним, точніше, в більш конкретному представленні, студентоцентричним.

Ідея студентоцентрованості освітнього процесу активно обговорюється сьогодні переважно в контексті проблем вищої школи, організації вищої освіти в цілому та викладання окремих освітніх компонентів (О. Біляковська, К. Біницька, М. Бойко, А. Бугрін, О. Заблоцька, А. Ільченко, А. Рябовол, С. Толочко, В. Хомич та ін.). Разом із тим, результати якісного студентоцентрованого навчання є важливими для здобувачів будь-якого освітнього рівня, оскільки в сучасному світі феномен професійної готовності як сукупності внормативованих вимог до фахівця та критеріїв оцінки його здатності відповідати типовим для тієї чи іншої професії запитам розширився уявленнями про саморозвиток у професійній діяльності на творчих, особистісно-детермінованих засадах.

Саме студентоцентроване навчання сприяє розвитку четвертого з виокремлених складників професійного потенціалу – спрямованості майбутнього перукаря на самоактуалізацію в професійній діяльності, формує майбутнього фахівця як суб'єкта особистісно-професійного саморозвитку впродовж усього його професійного життя.

Нам імпонує точка зору С. Денисенко та В. Гойдіної, згідно з якою «студентоцентризм є новітнім та багатоплановим явищем і процесом. По-перше, студентоцентризм – це позитивна реакція освітянського середовища на швидкоплинні потреби ринку праці, на потребу формування компетенцій. По-друге, студентоцентризм – це новітня модель розвитку освіти, за якої студент з об'єкта перетворюється на суб'єкт освітньої діяльності, тобто на активного учасника науково-освітнього процесу. По-третє, студентоцентризм – це освітніх завдань та особистого профілю компетенцій. По-четверте, студентоцентризм – це новий рівень особистої відповідальності того, хто навчається, за створення умов, за яких наприкінці освіти він має високі результати навчання та найсучасніші компетентності» [87, с. 49-50]. Вважаємо, що такий підхід є нині доречним при підготовці кваліфікованого робітника, працівника сфери послуг, оскільки сприяє підвищенню його

конкурентоспроможності на ринку праці, усвідомленій і цілеспрямованій самоактуалізації, становленню його професіоналізму.

Як зазначає А. Бугрін, у ході навчання, заснованому на студентоцентризмі, «у студентів ефективно формуються такі важливі здібності та компетенції, як: постановка власних цілей під час навчання, вибір ефективних стратегій для досягнення цих цілей, відстеження досягнення цілей, формування власного навчального середовища, відповідно поставленим цілям, ефективне управління часом (тайм-менеджмент), оцінка використовуваних методів навчання, аналіз результатів і коригування методів» [46, с. 69].

Значною є вага всього переліченого для підготовки фахівців, що в своїй діяльності покликані задовольняти естетичні запити споживача, а отже, мати не лише здатність бачити, розуміти прекрасне, але й творити його, постійно перебуваючи в динаміці, відстежуючи модні тенденції, опановуючи відповідні їм уміння і водночас не зраджуючи принципам доброго смаку. По-перше, такі якості у фаховій підготовці виховуються, насамперед, тоді, коли педагог, що її здійснює, сам розвивається і постійно професійно зростає, а по-друге, від здобувачів освіти також вимагається не лише міцного засвоєння навчальної інформації, формування базових умінь та навичок для виконання типових професійних завдань, а постійного саморозвитку, роботи над собою, над своїм професійним потенціалом як сукупністю індивідуальних рис, значущих для успішної професійної діяльності, що, врешті, здатне забезпечити на достатньому для людини рівні її особистісно-професійну самоактуалізацію.

Ідеї самоактуалізації є досить популярними в сучасному світі, узгоджуючись із гуманістичними суспільними тенденціями, що знаходять нині широке визнання. Їхнє зародження і розвиток пов'язані з іменами Е. Еріксона, А. Маслоу, Г. Олпорта, Е. Фромма, Е. Шострома та ін., у тім числі в Україні – О. Артемової, А. Большакової, М. Боришевського, В. Гупаловської Г. Костюка, С. Максименка, О. Мірошніченко, Л. Сердюк, М. Ткалич та ін.

Поняття самоактуалізації особистості є одним із базових для гуманістичної педагогіки і психології, оскільки втілює один із найбільш логічно

і емоційно прийнятних цільових орієнтирів людського життя, інтегруючи його індивідуальну та соціальну складові, обґрунтовуючи пропорційність суб'єктивного і об'єктивного при визначенні змісту і засобів реалізації різнорівневих потреб, які неперервно супроводжують людину на її життєвому шляху, регламентуючи співвіднесення обов'язкового і довільного в ході прийняття нею рішень, які більшою чи меншою мірою впливають на її долю. І хоча є загальновизнаним, що в цілому повною мірою самоактуалізованих людей досить мало, але нахил до активної самоактуалізації є важливою рисою, яка виявляє себе при проєктуванні нами свого майбутнього, мисленнєвого його моделювання. Така модель повинна формуватися ще в дитинстві і коригуватися в ході освоєння дійсності з позицій узгодження особистих потреб людини, наявних у неї можливостей та соціальних запитів як регулятора підтримки процесу вдоволення її потреб, забезпечення її існування загалом та його прийняттого рівня зокрема. Природно, що для людини, яка живе в достатньо сприятливих умовах, формування мисленнєвої моделі майбутнього пов'язане з уявленнями про досягнення нею стану повного задоволення власними успіхами, реалізацією власних можливостей у привабливих для неї сферах діяльності, тобто з самоактуалізацією, а відтак, більш виправданими і вартими затрат постають усі ті зусилля, яких вона докладає, причому отриманий результат, зазвичай, є вищим, ніж той, що зумовлений зовнішнім примусом.

Окрім вузькоособистого, суспільна практика спроможна надавати самоактуалізації й більш узагальненого змісту, який, зазвичай, пов'язаний з інноваційними тенденціями в розвитку економічного та духовного життя суспільства, а також із прийнятим у ньому способом життєорганізації. Як відзначають спираючись на аналіз зарубіжної та вітчизняної психолого-педагогічної літератури С. Грабіщук та О. Безверхий [78, с. 56], «останніми роками запропоновано низку моделей самоактуалізації особистості. Ці моделі можна розділити на дві групи: універсальні та «секторальні». Універсальні моделі спрямовані на розкриття загальних механізмів особистісної самоактуалізації, яка глобально проявляється в усіх секторах життєдіяльності

особистості. [...]. «Секторальні» моделі описують самоактуалізацію у навчальній або професійній діяльності, які хоча і не охоплюють всієї життєдіяльності особистості, але відіграють в ній значну, часто головну роль».

З останнім важко не погодитися, насамперед, у тому сенсі, що рівень визнання пересічної людини в соціумі найчастіше забезпечується саме тією діяльністю, що робить особу найбільш доступною для публічної оцінки та прийняття (або ж часткового прийняття чи, за певних обставин, відторгнення) в соціально затребуваному аспекті. Значна інтенсивність та обсяг соціальних контактів у сучасному світі забезпечують тісний взаємозв'язок ставлення до людини з боку її значущого оточення із її самооцінкою, яка, в свою чергу, «впливає на ефективність діяльності людини і розвиток її особистості [...]. Адекватна самооцінка дозволяє людині правильно співвідносити свої сили із завданнями різного рівня складності і реально дивитися на свої невдачі та досягнення у певній діяльності, ставити перед собою досяжні цілі» [101, с. 34]. Водночас, різнобічні уявлення людини про себе формують певний рівень її домагань, що саме в професійній чи підготовчій до неї (професійно-освітній) діяльності, зазвичай, проявляється найбільш очевидно і може бути продіагностований педагогом як адекватний або ж завищений чи занижений.

Специфіка самооцінки в підлітковому віці, до якого належить значна частина учнів професійних (професійно-технічних) училищ, пов'язана з самокритичністю, прагненням до самоповаги. При цьому неадекватна завищеність самооцінки не лише породжує проблеми у стосунках хлопця чи дівчини з референтним оточенням, а й заважає правильно окреслити стратегію і тактику самовдосконалення у тих сферах життя, які є в цей період для них особливо актуальними. Водночас, її заниженість, відбиваючись на емоційному самопочутті учня, стосунках із оточенням, породжуючи постійну боязнь опинитися в незручному становищі через свою ніби то нездібність, незграбність, невмілість тощо, неминуче впливає на швидкість та якість опанування змісту навчання основам професії, заважає саморозвитку особистісно-професійних якостей, а відтак – і самоствердженню, що породжує

невпевненість у своїх можливостях як професіонала, побоювання ставити перед собою більш складні завдання, зневіру щодо власної здатності діяти творчо, успішно.

Таким чином виникає своєрідне хибне коло, коли людина, заздалегідь упевнена в своїй невдачі, навіть не намагається докладати необхідних зусиль для подолання внутрішніх чи зовнішніх чинників, які цю невдачу можуть зумовлювати. Власний професійний потенціал оцінюється неадекватно чи однобічно і перспективи саморозвитку моделюються, а згодом і реалізуються відповідно до цих уявлень. Тож перед педагогом професійної (професійно-технічної) освіти по відношенню до таких учнів стоїть завдання не лише навчити їх технологічним основам професійної діяльності, а створити особистісні засади для її успішного здійснення, що є обов'язково дотичним до проблеми професійної самоактуалізації. Тим більше, що, хоча прагнення до самоактуалізації може стосуватися різних сторін життя, але, як слушно зазначає В. Гомонюк, «самоактуалізація у обраній професії для багатьох стає провідним її способом» [71, с. 22].

Відповідно до міркувань М. Ткалич, яка вивчала особливості професійної самоактуалізації на прикладі діяльності менеджера [248, с. 12], цей процес тісно пов'язаний із наявністю у фахівця низки якостей, що можуть, на наш погляд, розглядатися в більш широкому професійному контексті. Так, до ресурсів самоактуалізації менеджерів у професійно-управлінській діяльності авторка віднесла: «1) ресурси особистості менеджера (особистісно-професійний потенціал: спрямованість особистості, здібності, риси характеру, творчий потенціал, вікові та гендерні особливості та ін.); 2) ресурси управлінської діяльності (професійна компетентність, управлінський досвід, управлінська позиція, задоволеність професійно-управлінською діяльністю, індивідуальний стиль управління та ін.); 3) ресурси організації, в якій працює менеджер (сфера діяльності організації, цілі організації, їх досяжність, умови праці, особливості організаційної культури та ін.); 4) ресурси суспільства (умови розвитку суспільства, ситуація на ринку праці та ін.)».

Стосовно сфери послуг, де нашу увагу привертає, насамперед, робота перукаря (як одна з унікальних за мірою свого контакту з клієнтом та за відповідальністю перед ним, необхідністю формувати оперативні рішення з неможливістю, частковою чи повною, змінити отриманий результат у разі його незадовільності), ми схильні дотримуватися тієї самої логіки. Наведений хід думок відбиває рівні залежності професійної ситуації, в якій перебуває суб'єкт (точніше, можливості її трансформації до більш сприятливого для нього стану), від його власних зусиль (умовно можемо позиціонувати ці рівні як особистісно-детермінований, діяльнісно-операціональний, організаційно-середовищний та суспільно-детермінований), водночас визначаючи джерело такої можливості та провідні чинники її реалізації.

У педагогічному сенсі це означає структурування напрямів професіоналізації здобувача освіти, яка є чільним завданням закладу професійної (професійно-технічної) освіти і метою якої, слідом за В. Лапшиною, бачимо підготовку майбутнього фахівця, що «повинен бачити свою професію в усій сукупності її широких соціальних зв'язків, знати пропонувані до неї і її представників вимоги, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних завдань і бути готовим вирішувати їх в мінливих соціальних умовах» [152, с. 54]. При цьому очевидно, що виокремлений нами суспільно-детермінований рівень найменшою мірою залежить від волі суб'єкта та його активності, але об'єктивна оцінка ним ситуації спроможна конструктивно трансформувати не саму ситуацію, а, принаймні, її оцінку та власне бачення пов'язаних із нею проблем.

Слід ураховувати, що існує принципова різниця між професіоналізацією в умовах організації (підприємства, установи) як бізнесового суб'єкта, де основним особистісно-розвивальним засобом є система виконуваних завдань, а її акценти зміщені з певної особистості на загальний результат, і в умовах освітнього закладу, де залучення до професійної діяльності носить основоположний характер і здійснюється через посередництво педагогів, які

проектують, планують цей процес і створюють умови для його успішного здійснення загалом і щодо кожного учня зокрема. Тому зосередимося на педагогічних умовах, які вважаємо необхідними для успішного розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

2.2. Сутність педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійно-технічної освіти

Одним із найважливіших аспектів вирішення освітніх завдань, як слушно вважають дослідники (А. Алексюк, М. Гриньова, Р. Гуревич, О. Дерев'янка, О. Жданова-Неділько, Н. Завгородня, А. Литвин, П. Підкасистий, В. Радкевич, Ю. Рябова, Т. Сорочан та ін.), є визначення умов, за яких ці завдання знайдуть своє оптимальне вирішення. Найчастіше в найбільш узагальненому вигляді йдеться, за влучним висловом Н. Завгородньої, про «створення умов для розвитку і становлення особистості в різних соціумах життєдіяльності, які органічно поєднують потреби та інтереси як суб'єктів виховання, так і суспільства» [108, с. 101].

Коли йдеться про діяльність закладу освіти, найчастіше говорять про педагогічні умови, враховуючи провідне наукове підґрунтя, на якому базується ця діяльність. І хоча різні вчені трактують сутність педагогічних умов неоднаково, але їхні найбільш загальні ознаки є загальновизнаними. Зокрема, А. Литвин дає наступний базовий перелік цих ознак:

- педагогічні умови є складовим елементом освітньої системи, цілісного педагогічного процесу, який опосередковується активністю всіх його учасників;
- педагогічні умови «відображають сукупність можливостей освітнього середовища (зміст, методи, прийоми і форми навчання та виховання, програмно-методичне забезпечення освітнього процесу) і матеріально-

просторового середовища (навчальне та технічне обладнання тощо), що впливають на діяльність освітньої системи» [153, с. 21];

– структура педагогічної умови поєднує в собі як внутрішні елементи, під впливом яких відбувається розвиток особистісної сфери здобувачів освіти, так і зовнішні обставини, що є дотичними до освітнього процесу;

– у теорії і практиці освітньої діяльності «належне обґрунтування педагогічних умов забезпечує ефективне функціонування та стійкий розвиток педагогічної системи, гарантує неперервність, підвищує якість та ефективність освітнього процесу» [153, с. 21].

Аналіз джерел показав, що під педагогічними умовами вирішення певних освітніх завдань прийнято розуміти «обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості чи групи людей» [191]. Водночас, оскільки умова протрактовується як «категорія, що виражає відношення предмета до оточуючих його явищ, без яких цей предмет існувати, розвиватися не може» [228, с. 38], то ми завжди маємо справу з якоюсь сукупністю наявних умов (більш чи менш задовільних), що може бути поліпшена адекватними щодо аналізованої ситуації засобами.

Академічним тлумачним словником української мови пропонується сім визначень слова «умова», серед яких для нашого дослідження значущим є наступне: «Необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [254]. Саме в такому сенсі й говоримо про педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, тобто, спираємося на контонацію «уможливлення, сприяння».

На думку дослідників, педагогічні умови виступають «динамічним регулятором інформаційних, особистісних, психологічних і педагогічних чинників навчання» [191], куди ми відносимо, в широкому сенсі, не лише власне дидактичний процес, а й саме професійне навчання, що відбувається у закладі освіти і використовує для своїх цілей практично всі наявні тут ресурси.

Багатьма вченими також підкреслюється системний характер педагогічних умов (О. Жданова-Неділько, Н. Завгородня, Т. Сорочан та О. Білоножко, Є. Хриков, С. Шара та ін.), що акцентує тісний багаторівневий зв'язок між ними, їхню взаємозумовленість і взаємодоповнюваність.

Тож для окреслення педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти маємо таким чином згрупувати зазначені ресурси, щоб, з одного боку, акцентувати провідні чинники впливу кожного з них на досліджуване явище, а з іншого – відстежувати взаємозв'язки між ними, які слугують взаємопідсиленню цих умов, підвищенню їхньої дієвості, як це властиво компонентам єдиної системи.

Аналіз проблем професійної підготовки майбутніх перукарів на засадах людиноцентричного підходу у зіставленні з обставинами здобуття ними професійної освіти дозволив нам виокремити наступні педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що окреслюють у своєму взаємозв'язку шлях майбутнього фахівця від недосвідченості й залежності до самоврядності й суб'єктності, завдяки чому процес цього розвитку набуває більш яскравого особистісно-детермінованого характеру:

- посилення професіоналізуючого впливу освітнього середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти;
- педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку здобувачів освіти;
- формування особистісних засад професійної самоактуалізації в освітній діяльності майбутніх фахівців сфери послуг (рис. 2.1).

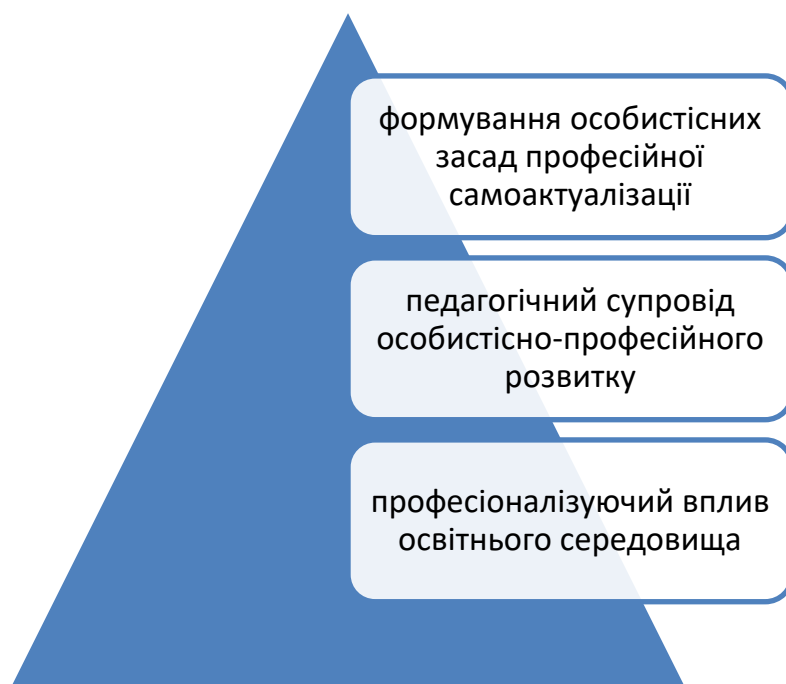

Рис. 2.1. Педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти

Ми вже згадували, що до ЗПТО часто приходять навчатися підлітки, які не мають чітко визначених позицій щодо свого професійного майбутнього; ті, хто обирають цей шлях вимушено, через скрутні життєві обставини; ті, хто мав у школі досить низьку успішність і не можуть претендувати на вступ до закладів іншого рівня тощо. Тож місія ЗПТО щодо таких вступників є досить відповідальною і складною, аби в подальшому вони стали дійсно кваліфікованими фахівцями, свідомо сприймали свій вибір як правильний і перспективний, бачити його особистісно-привабливі аспекти. Це також враховуємо при визначенні педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря.

Перша педагогічна умова – **посилення професіоналізуючого впливу освітнього середовища закладу професійної освіти** – обстоюється нами у зв'язку з тим, що професійне чи, у нашому випадку, професіоналізуюче середовище виступає одним із найпотужніших чинників перегляду людиною своїх життєвих орієнтирів і активного пошуку шляхів адаптації в нових обставинах, що тісно пов'язані з професією як феноменом економічним, соціальним, психологічним.

Важливим є те, що в цих обставинах поняття «освітнє середовище» закономірно трансформується і потребує оновленого розуміння, аби залишатися педагогічно керованим інструментом впливу на особистість учня, що закладає основи його подальшого професійного та життєвого успіху.

Під освітнім середовищем закладу дослідники загалом зазвичай розуміють сукупність чинників, які в своєму поєднанні охоплюють усі складники і сторони життя учасників освітнього процесу, хоча, як зазначають Н. Ковалевська та А. Пасічніченко, «до цього часу немає єдиної думки щодо визначення поняття «середовище», її структури, характеристики основних структурних компонентів, функцій, рівнів взаємодії, особливостей її проектування» [124, с. 50].

Водночас дослідниці наводять, як одне з прийнятних, визначення, сформульоване Н. Демидовою: освітнє середовище являє собою «взаємозв'язок внутрішніх системно-організаційних умов, із якими суб'єкт знаходиться в тісній взаємодії, взаємовпливові, це забезпечує двосторонні зміни й розвиток як суб'єктів, так і самого середовища» [124, с. 53]. На нашу думку, вчена окреслила найвагоміші ознаки освітнього середовища: його динамічними складниками є як сам суб'єкт, що перебуває в ньому відповідно до свого соціального статусу, так і системно-організаційні умови закладу; вони перебувають у постійній взаємодії, чим взаємозумовлюється і забезпечується розвиток як суб'єктів освітнього процесу, так і умов, що складаються в закладі освіти завдяки поєднанню їхньої особистісної синергії та цілеспрямованої управлінської діяльності.

Ця двосторонність стосунків утворює водночас траєкторію неперервного розвитку і учня, чий особистісний та професійний світогляд формується під впливом згаданих обставин, і самих цих обставин, що набувають нових ознак завдяки активності педагогів і учнів, а також керівників закладу і, що важливо, його зовнішніх партнерів – осіб, які з тих чи інших причин зацікавлені в його якісному функціонуванні. Отже, об'єктивно воно є відкритим, а відтак, потребує інноваційного управління, зорієнтованого на забезпечення

неперервності шляху учнів водночас до професіоналізації та соціального становлення, де період навчання ніяким чином не був би ізольованою ланкою, штучно відірваною від повсякдення та майбутнього юнаків і дівчат, сконцентрованою виключно на технологічних аспектах освіти.

Нині поняття освітнього середовища досить активно розглядається у вітчизняних педагогічних дослідженнях як таке, що стосується об'єктивних обставин освітньої діяльності (О. Макагон, О. Остапенко, О. Пехота, В. Семиченко, С. Сисоєва, І. Чубаха та ін.), хоча в поглядах учених спостерігаємо певні розбіжності. Так, розглядаючи освітнє середовище закладу професійної (професійно-технічної) освіти як «сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти», І. Чубаха зазначає істотними характеристиками цього середовища «гнучкість, різноманітність, доступність у часі та просторі, які забезпечують людині розуміння самої себе і навколишнього середовища, сприяють виконанню її соціальної ролі» [270, с. 102]. Ці погляди більшою мірою характеризують освітнє середовище як штучно створений з освітньою метою і потенційно контрольований об'єкт, підпорядкований за своїми якостями цілям закладу, в межах якого воно функціонує. Проте наш досвід переконливо свідчить, що освітнє середовище ЗПТО, як і переважної більшості закладів освіти в Україні, є відкритим, а отже, його контрольованість є досить відносною і лише частковою. Так само матеріальна предметність притаманна йому лише в досить обмеженому сенсі, тоді як значну педагогічну вагу мають насамперед інтелектуально-емоційні характеристики.

Таким чином, нам більшою мірою імponує думка Л. Остапенко, згідно з якою «освітнє середовище – це система соціальних зв'язків і відношень у галузі освіти, це місце перетину діяльності всіх учасників освітнього процесу, де забезпечується використання та активізація їхнього творчого потенціалу» [187, с. 14].

Змістову характеристику освітнього середовища як явища, складного й неоднорідного за своєю сутністю, дає І. Ахновська, вбачаючи в ньому

«комплекс нормативно-правових, організаційних та економічних умов, особистісних та репутаційних можливостей, а також фінансових, технологічних, інтелектуальних, інформаційних ресурсів для освіти, особистості чи групи особистостей» [7, с. 29]. Тож управління формуванням освітнього середовища в людиноцентрованому контексті має передбачати колегіальність, розподіл обов'язків і повноважень між учасниками освітнього процесу відповідно до їхніх професійних функцій та особистісних нахилів, якщо йдеться про педагогів, і розвиток можливостей учнів у професійному (олімпіади, конкурси, виставки професійних проєктів та ін.) і особистісному (участь в органах самоврядування, спортивних, мистецьких заходах тощо) плані.

У концептуальній площині середовищного підходу до освіти лежить думка І. Чубахи, згідно з якою цьому середовищу притаманні «гнучкість, різноманітність, доступність у часі та просторі, які забезпечують людині розуміння самої себе і навколишнього середовища, сприяють виконанню її соціальної ролі. Головною цінністю освіти стає розвиток в людині потреби і можливості вийти за межі того, що вивчається, здібності до самореалізації творчого потенціалу, спрямованості на саморозвиток і самоосвіту» [270]. Таке уявлення, вважає І. Чубаха, діаметрально змінює підхід до освіти, особливо в його прогностичній інтерпретації. З позицій нашого дослідження особливо важливою є думка щодо людиноцентричних посилів у реалізації цього підходу, коли на зміну жорстко стандартизованим вимогам приходить визнання за людиною права на вибрану самотійно, особистісно-привабливу та індивідуально перспективну освітню траєкторію.

Водночас, одним із головних пріоритетів освітнього середовища закладу професійної освіти має залишатися й певний стандарт, який відповідає споживацьким потребам і запитам щодо професіоналізму фахівця, забезпечує його затребуваність на ринку праці і, відтак, диктує необхідність балансу між особистісним розвитком учня та опанування ним унормованих компонентів змісту освіти. Тобто, освітнє середовище існує саме завдяки наявності в його

суб'єктів спільної мети, узгодженої із стратегією здійснення професійної підготовки у певній галузі і водночас зорієнтованої на розвиток якостей, важливих для ефективної діяльності в соціумі, де людина тільки й може відбутися як професіонал.

Л. Зельман визначає: «Професійна підготовка – це процес набуття знань, умінь, навичок, досвіду і професійно важливих якостей у процесі навчання та практичної діяльності, що в сукупності формують професійну компетентність особистості» [112, с. 10]. На наш погляд, ця думка може й повинна розширюватися включенням посилу щодо організації позанавчальної взаємодії в контексті освітнього середовища закладу освіти. Адже дидактичний аспект професійної підготовки, на якому наголошує дослідниця, реалізується більш чи менш успішно саме завдяки вмотивованості учасників освітнього процесу на відповідну діяльність. Така вмотивованість стає результатом власне навчальної взаємодії, що, здійснюючись педагогами з високим рівнем професійної майстерності, набуває рис привабливості, дозволяє поглянути на себе як потенційного фахівця, спроможного до успішного вирішення професійних завдань. Поряд із цим, учень повинен усвідомлювати себе суб'єктом особистісно-суспільного розвитку, в тім числі і через прийняття майбутньої професії і себе як професіонала в аксіологічному вимірі.

Йдеться про те, що перспективи професійного розвитку є реально цінними для людини насамперед у контексті соціуму, де наявна змога отримати визнання і винагороду за свою працю у матеріальному та моральному вияві; вони стають достатньо достовірними, коли підтримуються доказами можливості такого визнання. З іншого боку, учень повинен отримати досвід позитивного самосприйняття уже зараз, відчутти себе особистістю, гідною схвалення, налаштуватися на успішне входження до професійної сфери як майстер своєї справи і людина, шанована оточенням, що, знов-таки, має сприйматися як мета і безумовний результат нинішньої навчальної праці. Тобто, учень ЗП(ПТ)О повинен вбачати в освітньому середовищі свого закладу

модель соціально-позитивної взаємодії, суб'єктом якої він є зараз і повинен залишатися надалі, аби досягти професійного і особистого життєвого успіху.

Вочевидь, саме з таких позицій І. Ахновська компонентами освітнього середовища в сучасних умовах називає:

- особистісний (використання власного досвіду людини);
- аксіологічний (передбачає перетворення об'єктивно існуючого культурного досвіду людства у суб'єктивну форму в процесі оволодіння знаннями, вміннями та навичками);
- просторово-предметний (надає необхідність використання матеріалів та предметів для досягнення певного результату);
- інформаційно-комунікаційний (концентрує увагу суб'єктів освітнього середовища на вивченні, аналізі та використанні всіх видів інформації відносно будь-яких явищ);
- організаційно-діяльнісний (що забезпечує розвиток наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці);
- компетентнісний (тобто спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових і предметних компетентностей особистості) [7, с.33].

До цього переліку ми вбачаємо за доречне додати також компонент, що може бути визначений як інтегративно-управлінський. Його змістом бачимо забезпечення стратегії розвитку освітнього закладу в умовах комунікативної розрізненості, що передбачає професійне вивчення, системний аналіз освітнього середовища, моніторинг процесу його розвитку, пошук точок дотику до середовища майбутньої професійної діяльності учнів та повсякденної суспільної дійсності. Це дасть змогу розширити сукупність форм і засобів навчальної та позанавчальної роботи, урізноманітнити кількість пропозицій для особистісного самовираження учнів, збільшення кількості їхніх професійно важливих контактів та уявлень про можливості майбутнього працевлаштування, надасть більш репрезентативну базу для вдосконалення змісту освітнього процесу, розкриє перед педагогами і учнями систему

регіональних проєктів, де вони можуть бути затребувані як зараз, так і в майбутньому, а також на прикладі яких зможуть побачити перспективи розвитку регіону, логіку цього процесу і спроектувати своє місце, як, фахівця, в ньому.

Можливості вдосконалення процесу підготовки фахівців сфери послуг у закладах ПТО та роль у цьому процесі освітнього середовища в останні десятиліття стали предметом пошуку багатьох науковців, що прагнули розробити ефективні практичні рекомендації. Зокрема, досить вичерпним є перелік пропозицій Л. Зельман, яка, крім побажання вдосконалити законодавчу базу, нормативно-правове та науково-методичне забезпечення, обґрунтовує, як необхідне, постійне неперервне підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних кадрів; підтримку співпраці навчальних закладів із підприємствами (соціальне партнерство, міжнародне співробітництво); упровадження в навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій, у тому числі ІКТ; розвиток комунікативних здібностей учасників навчально-виховного процесу; використання ідей кращого педагогічного досвіду минулого в навчанні педагогів професійної освіти, зокрема «посилення профорієнтаційної роботи, регуляцію державного замовлення на підготовку робітників, взаємовигідну організацію виробничого навчання та проходження практики на провідних виробництвах галузі, в тому числі за кордоном, та гарантоване працевлаштування, які здійснюються на державному рівні за активної участі регіональних органів влади» [112, с. 17]. Останнє, на наш погляд, підтверджує необхідність на регіональному рівні залучати керівників ЗПТО до нарад, конференцій, презентацій різноманітних проєктів, де ці заклади повинні розглядатися через призму потреби в кадровому ресурсі, який вони повинні вдовольняти і вимоги до якого, що мають тенденцію доповнюватися і переглядатися в конкретних умовах, повинні вчасно доводитися до відома адміністрації та педагогічного колективу закладу. Таким чином, окреслений вище інтегративно-управлінський компонент освітнього середовища забезпечує

його необхідну відкритість і поєднання внутрішніх і зовнішніх факторів його успішного функціонування.

На продовження сказаного варто навести також думку Л. Сергєєвої, яка, обстоюючи ідею інституційного освітнього середовища в закладі професійної (професійно-технічної) освіти, надає особливої ваги аксіологічному підґрунтя цього середовища. Вчена вважає, що «основні функції освітньої інституції полягають у тому, щоб сформувати стаціонарне, тобто впродовж певного часу, незмінне за якісними та кількісними показниками інституційне освітнє середовище й забезпечити його активність у певному напрямі – здійснювати цілеспрямований вплив на учня. Для цього активізуються окремі потенційні можливості, нейтральні за своєю природою матеріальні та соціальні цінності, які оточують суб'єкти освітньої діяльності або якими ті володіють [...]». Ідея інституційного освітнього середовища в управлінні ЗП(ПТ)О є ключовою. Це така побудова освітнього простору, коли інституційне освітнє середовище розглядається як сукупність змістовних процесів управлінської та професійноосвітньої діяльності суб'єктів» [233]. Відтак, наголошує вчена, в управлінні ЗПТО нині час звертати особливу увагу на діагностику і перетворення руйнівних можливостей середовища на користь його збереження і життєздатності.

Сьогодення породило ще одну, досі небачену проблему, яка має безпосереднє відношення до формування і функціонування освітнього середовища закладу освіти. Йдеться про трансформацію його в цифрові межі, істотною ознакою чого є суттєве зниження кількості і якості особистих контактів. За час, що минув з березня 2020 р., після оголошення перших жорстких карантинних заходів, заклад освіти почав сприйматися учнями більшою мірою не як матеріальне явище, що знаходить вияв у низці об'єктів оточуючої дійсності і частиною якого певною мірою є вони самі, а як віддалена фізично (і, почасти, емоційно) установа, з якою кожен комунікує дистанційно, через посередництво цифрових засобів зв'язку; а відтак, особистісно-розвивальний та мотиваційний вплив ЗПТО (як і інших освітніх закладів у цих

умовах) помітно знизився. Зростає покоління, що волею обставин психологічно відмежовується від своїх співучнів та педагогів, не схильне взаємодіяти з ними менш формально, ніж того вимагає процес дистанційного навчання, а разом з тим – і зі зниженими можливостями до комунікативної практики з суб'єктами навчального, а в подальшому – і професійного оточення. Тому одним із завдань керівництва ЗПТО в сучасних умовах бачимо сприяння впровадженню форм і методів навчальної та позанавчальної роботи, спрямованих на зміцнення емоційних та ділових контактів між суб'єктами освітнього та професійного простору, надання можливостей для презентації та самопрезентації педагогів, випускників закладу, потенційних роботодавців і, звичайно, нинішніх учнів. Останнє особливо важливо ще й тому, що дозволяє гуманізувати стосунки в процесі навчання, психологічно зближує учня з педагогами, з закладом у цілому.

Вагомість такого кроку ілюструє проведене нами у вересні 2022 року опитування 65 учнів 2 курсу ПТУ №31 м. Полтави, де 100% відповідей на питання «Що ви очікуєте від навчального року, який розпочинається?» містили цілком передбачувані сподівання на мир, а в коментарях, які було запропоновано надати (Яких змін особисто для себе ви чекаєте?), близько 90% здобувачів освіти так чи інакше торкалися бажання повернутися до офлайн-навчання.

Отже, суб'єктивна цінність освітнього середовища для сучасних учнів та студентів є досить високою, чим ще раз підтверджується необхідність уваги до нього як до важливої обставини (умови) особистісно-професійного розвитку майбутніх перукарів, тобто, актуалізується завдання підвищення дієвості його професіоналізуючих чинників впливу на учнів як одного з ресурсів розвитку професійного потенціалу здобувачів освіти.

Друга педагогічна умова розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів визначена нами як *педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку здобувачів освіти*. Її виокремлення пов'язане з необхідністю забезпечити формування у майбутніх перукарів таких важливих для

професійного становлення чинників, як мотивація щодо особистісно-професійного саморозвитку; освоєння інформації, необхідної для якісного виконання професійних обов'язків; напрацювання вмінь і навичок виконання професійної діяльності; самоаналізу і самокорекції у площині професійної підготовки.

Істотною обставиною, яку ми враховуємо при цьому, є забезпечення професіоналізуючої суб'єктності майбутнього фахівця, що на етапі професійного навчання повинна трансформуватися від невпевненості й залежності до вміння обирати адекватні орієнтири професійного самовдосконалення і приймати самостійні кваліфіковані рішення.

Підкреслюючи зв'язок цієї умови з попередньою умовою, варто процитувати думку Л. Ордіної (2012), яка в своєму дослідженні спирається на положення середовищної психології (70-ті рр. XX ст, США), створеної В. Ігтельсоном, Л. Рівліном та ін., – галузі психологічного знання, яка почала розглядати людину у її системній взаємодії з середовищем: «Людина живе не у фіксованому середовищі, адаптуючись до нього, а змінює його. Змінюючи свій світ, людина змінюється сама. Питання в тому, наскільки людина усвідомлює, яке середовище вона створює» [185, с. 149].

Вище ми зупинялися на ролі середовища закладу освіти в розвитку професійного потенціалу фахівця і відзначали її непересічну значущість. Проте було відзначено неминучу відкритість середовища, поєднання в ньому чинників різного рівня організації, різної міри впливовості, а на рівні міжособистісної комунікації доводиться відзначити й наявність поруч із організуючими (конструктивними) і дезорганізуючих (деструктивних) чинників.

Так, зокрема, кожний заклад профтехосвіти втілює в собі політику держави щодо підготовки кваліфікованих робітників певної галузі, що надає цьому процесу належної стрункості за умови достатньої централізації організаційно-змістових засад навчання і його уніфікації в найбільш важливих деталях. Зокрема, як відзначає Г. Кільова, науково обґрунтована модель системи формування професійних компетенцій у профтехосвіті «потребує

наукового управління навчальним процесом та розробленням нових навчальних планів і програм та навчальних посібників і підручників для професійно-технічної освіти» [122, с. 19], тобто, забезпечення системи профтехосвіти «ззовні», на рівні усталених і водночас осучаснених стандартів. Проте, будь-які стандарти, стаючи предметом освоєння в освітньому процесі, зазнають впливу тих конкретних умов, які створюються на тлі особистісної своєрідності тих, хто навчається, і тих, хто навчає. Вочевидь, доречно говорити про можливість процесуальних флуктуацій, що здатні зрушити внутрішню позицію суб'єкта порівняно з усередненою, професійно детермінованою вимогою, до позиції «мінус» (вимоги повністю відкидаються) чи до позиції «плюс» (вимоги набувають глибокого особистісного сенсу). І відбувається це безпосередньо під час професійної підготовки, під впливом тих систематизованих чи хаотичних впливів, що їх учень зазнає в навчальній, позанавчальній чи дозвіллевій діяльності, яка теж найчастіше територіально й змістовно прив'язана до ЗПТО, зокрема, для учнів з інших населених пунктів, що проживають у гуртожитках.

Педагогічний супровід майбутнього перукаря в освітньому процесі на тлі сказаного вище можна позиціонувати як зусилля педагогів, спрямовані на забезпечення руху (а в подальшому – саморуху) учня від сукупності деструктивних чинників впливу на його особистісно-професійний розвиток (наприклад, заохочення з боку друзів до прогулянки замість підготовки до занять, знецінення наполегливості в навчанні тощо) до системи конструктивних чинників, які окреслюють для нього етапи зростання як фахівця і особистості.

Загалом же роль професійної підготовки в її сучасному розумінні (а особливо – підготовки перукаря, де, як було сказано вище, особистісні й вузькопрофесійні передумови якісної діяльності значною мірою збігаються) саме й полягає в формуванні не тільки здатності до окресленої професійними вимогами діяльності, а й до самостійної оцінки її результату, а відтак – і процесу, та визначенні з-поміж відомих засобів професійного саморозвитку саме тих, які найбільше відповідають, з одного боку, професійній ситуації, а з іншого – індивідуальним якостям працівника, що має бути, насамперед,

внутрішньо динамічним, активним по відношенню до самого себе. В більшості випадків тут неможливо розділити суто професійні й особисті орієнтири, тож знову не можемо не погодитися з І. Хоржевською в думці, що «професійний розвиток особистості пов'язаний з розвитком особистості взагалі, із засвоєнням нового досвіду, знань, вмінь та із трансформацією мотивації й інтересів конкретної людини» [265, с. 56].

Водночас, учені визнають, що в ході формування особистості професіонала має обов'язково враховуватися низка питань, надзвичайно важливих для результату цього процесу, а саме: про «зв'язок її змісту й динаміки із самовизначенням, з психодіагностичними показниками придатності людини до трудової діяльності, індивідуально-психологічними особливостями суб'єкта діяльності, з можливістю оцінки і прогнозування цього процесу» [215, с. 11]. Практика показує, що далеко не кожний професійний вибір робиться з урахуванням своїх реальних чи потенційних можливостей. З огляду на це, слід визнати, що українському суспільству (тут торкаємося не лише самого випускника ЗЗСО, а й його значущого соціального оточення) необхідна більш досконала система профінформації та профорієнтації. Проте якщо учень обрав заклад професійної освіти, то важливо, щоб він вже в перші дні й тижні навчання більш багатогранно розглянув перспективи майбутньої професійної діяльності, отримав імпульс до професійно детермінованого самоаналізу, і водночас – необхідну педагогічну підтримку, що дала б йому змогу об'єктивніше оцінити власні запити, можливості та перспективи.

Підготовка майбутніх фахівців сфери послуг загалом і перукарів зокрема повинна враховувати також, що ця галузь не є на сьогодні достатньо престижною. Навіть кваліфіковані працівники сфери послуг далеко не завжди впевнені в престижності своєї професії, що є, в тому числі, наслідком функціонування одного з негативних соціальних стереотипів, і подолання відповідного психоемоційного бар'єру в ряді випадків є важливим завданням, від успішного вирішення якого значною мірою залежить психологічна

готовність учня ЗПТО до навчальних та професійних зусиль, його психоемоційний стан, рівень самооцінки тощо.

Як стверджує Л. Короткова, цю сферу «можна визначити як сукупність різноманітних трудових дій, результатом яких є послуги як матеріального, так і нематеріального характеру. На сьогодні забезпечення належної якості послуг є провідним напрямом соціально-економічного розвитку як більшості країн світу, так і України зокрема. Саме тому сучасне суспільство висуває досить високі вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг, визначальними характеристиками яких стають самостійність, професійна мобільність, нестандартність мислення та дій, готовність у мінімальний термін адаптуватися й ефективно виконувати професійні дії у складних умовах [138, с. 40-41]. А отже, успішне опанування професії вимагає, щоб зусилля учня з самого початку навчання були достатньо сконцентровані на набутті цих характеристик – досить різноманітних і при цьому значною мірою детермінованих особистісними якостями.

Так, зокрема, за свідченням Л. Зельман, один із фахівців популярного нині напряму сфери послуг, майстер ресторанного обслуговування, повинен мати такі знання та вміння: «знати основи трудового права законодавства у професійній діяльності; знати основи галузевої економіки й основи енергоефективності; знати основи інформаційних технологій, основи психології, етики й етикету; оперативно діяти і приймати правильні рішення у непередбачуваних ситуаціях під час роботи; взаємодіяти з членами колективу в процесі роботи; дотримуватися вимог охорони праці; знати основи організації і техніки обслуговування в закладах ресторанного господарства; знати технології приготування закусок, страв, напоїв з основами товарознавства; знати устаткування торгово-технічного обладнання; знати іноземну мову професійного спрямування; знати вимоги санітарії та гігієни; вміти готувати зал до прийому відвідувачів і проводити обслуговування; вміти організовувати і проводити спеціальні форми обслуговування» [112, с. 147-148]. Таку розгалужену і різнорідну за своєю природою сукупність умінь та знань можна

сформувати в учня лише за умови, що він глибоко вмотивований на опанування кожного компонента представленої системи. Водночас, бачимо, що із усіх перелічених позицій принаймні половина є похідними від вимоги комунікативної компетентності фахівця сфери послуг загалом, яку за цих умов можна розглядати як одну з найбільш професійно значущих. Щодо решти, то їхнє формування також пов'язане з розвитком таких комунікативно значущих якостей особистості, як емпатія, рефлексія, толерантність тощо.

У травні 2021 року нами було проведено пілотне дослідження готовності до професійної (ділової) комунікації учнів 9 – 11 класів загальноосвітніх шкіл м. Полтави (вікова група, що приблизно відповідає учням професійно-технічних закладів освіти), за допомогою шкали оцінювання тесту усної комунікації (Цатурова, Балуян, 2004), методики діагностики комунікативної установки (В. Бойко). Аналіз показав, що найбільш складно учням 9 – 11 класів доводилося тоді, коли необхідно було проявити ініціативу у веденні і підтримці бесіди, висловити і аргументувати особисту думку, зрозуміло для інших сформулювати питання і відповіді, виразно поводитися в процесі обговорення, проявити увагу тощо. При усному опитуванні було виявлено, що значний дискомфорт і зумовлені ним процесуальні ускладнення виникали тоді, коли учень опинявся в ситуації, де його мали критично оцінювати, співрозмовник бачив себе на вищому соціальному щаблі, відзначався адміністративними чи лідерськими повноваженнями тощо. Можна відзначити, що працівник сфери обслуговування в подібних ситуаціях змушений перебувати постійно. Навряд чи він зуміє подолати стресовий стан, якщо не буде до нього готовий заздалегідь, тобто, якщо весь процес професійного навчання не буде підпорядкований проблемам комунікативної підготовки майбутнього фахівця.

Водночас, стресові та інші несприятливі (як і сприятливі) чинники формування комунікативної компетентності – це не лише проблема майбутньої діяльності, а й психодидактична проблема професійної підготовки, що має бути вирішена в її процесі.

Тож заклад шукає шляхи для організації індивідуальної роботи з учнями, практикуються творчі завдання, результати яких педагог презентує спільно з автором.

При викладанні дисциплін рекомендується застосовувати парне і групове виконання завдань, коли створюються мікрогрупи, поєднані спільною навчальною метою, які спілкуються в позанавчальний час, їхні члени краще знайомляться між собою, вчать співпрацювати, взаємодіють на рівні особистих контактів.

В умовах, коли звичайний робочий режим ЗПТО порушений надзвичайними умовами, є очевидним, що «дистанційне (змішане) навчання слід розглядати як окрему форму організації процесу навчання, що подекуди здійснюється власними методами, засобами та способами, із застосуванням спеціально розроблених моделей, технологій тощо. Відповідно, не всі визнані методики і технології класичного навчання у принципі прийнятні і придатні для здійснення навчання дистанційного. Освітнє середовище, зорієнтоване на здійснення дистанційного (змішаного) навчання, має ряд особливостей, умов та складових, нехарактерних для класичного навчання, формування яких потребує розробки спеціальних підходів, методик, технологій тощо» [134, с. 138-139]. Це саме можна сказати й про позанавчальну взаємодію та комунікативно-емоційні (на відміну від комунікативно-інформаційних) аспекти навчання в ЗПТО: науково-методичні розробки є нагальною потребою цих закладів освіти. Тому, підсумовуючи, зазначимо, що, окрім перелічених вище компонентів освітнього середовища, слід згадати і про інноваційно-методичний, який дозволив би узгодити переваги традиційних та необхідність інноваційних форм професіоналізуючої комунікації як найважливішої форми педагогічного супроводу учнів за тих обставин функціонування освітнього середовища закладу ПТО, у яких він перебуває сьогодні.

Третя педагогічна умова розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної)

освіти визначена нами як *формування особистісних засад професійної самоактуалізації в процесі фахової підготовки*.

Вище (розділ 2.1.) ми розглянули сутність самоактуалізації як процесу і мети особистісного розвитку. Її акмеологічний сенс філософи і психологи пов'язують із багатовимірним поняттям зрілості.

«Зрілість розуму передбачає найвищий розвиток пізнавальних здібностей, які дають об'єктивність і свіжість сприйняття, дають можливість уникати спотворень, ілюзій або проходження шаблонами мислення. Це також здатність до самоаналізу, знання своїх сильних і слабких сторін, побудова ідеальної програми свого життя і співвіднесення її з загальнозначущими цінностями. Зрілість почуттів має на увазі розвинений самоконтроль, вміння розпізнавати власні емоції й емоції інших людей, здатність впоратися з такими негативними переживаннями, як гнів, провина, сором, страх та ін. Зрілість вчинків заснована на співвіднесенні власного образу дій з канонами моралі, послідовність в обраній лінії поведінки, вірність слову і наполегливість в досягненні поставлених цілей» [260, с. 53].

Високий професіоналізм випускників професійно-технічних училищ забезпечується не лише їхньою підготовкою в освітньому закладі, а й подальшим процесом саморозвитку. З огляду на особливості сучасної державної освітньої політики, одним з важливих завдань підготовки фахівців сфери послуг є «здатність не лише до виконання складних і різноманітних професійних завдань, а й до постійного самовдосконалення професійних знань, умінь і навичок. Ця тенденція зумовлена значною інтенсивністю інформаційного наповнення освітнього простору, що спонукає до переорієнтації зі засвоєння знань на формування навичок самостійної роботи з великим обсягом нової інформації» [274, с. 165].

Додамо, що слід мати на увазі не лише виокремлену інформацію, яка вже була кимось осмислена і скомпонована, а й ті інформаційні потоки, які надходять з різних джерел і повинні бути розпізнані самою людиною як важливі для певних аспектів її життєорганізації, осмислені нею і ідентифіковані

в контексті уже наявних у неї і використовуваних інформаційних ресурсів і застосовані з користю для себе.

Тож однією з засад самоактуалізації майбутнього перукаря бачимо формування в нього здатності до активного і продуктивного інформаційного насичення, тим більше, що, як зазначає Л. Остапенко, освітнє середовище характеризується не лише обсягом освітніх послуг, їхньою якістю, а й «інтенсивністю освітньої інформації»; це частина «життєвого, соціального середовища людини, яка виявляється у сукупності усіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку; є певним виховним простором, в якому здійснюється розвиток особистості» [187, с. 14].

Водночас, вектор такого розвитку не повинен бути довільним, і ми говоримо про його професійну зорієнтованість, що базується на перелічених вище ресурсах професійної самоактуалізації, як їх визначає М. Ткалич (спрямованість особистості, здібності, риси характеру, творчий потенціал, вікові та гендерні особливості та ін. у тому змістовому представленні, яке відповідає обраній галузі та конкретній професії) [248, с. 7]. Можемо також додати, що все перелічене розглядаємо як у контексті готовності до грамотного підпорядкування, так і в контексті готовності до лідерства та самостійної підприємницької діяльності, що має бути притаманна будь-якому фахівцеві задля його належної конкурентоспроможності на ринку праці і не відкидає, а робить більш особистісно відповідною ту модель самоактуалізації, основи якої закладаються в ході професійної освіти. Досягнення визначених освітнім стандартом [239] формальних показників здатності майбутнього працівника сфери послуг виконувати професійні функції на прийнятному рівні є важливою, проте не достатньою умовою того, що секторальна (професійна) модель його самоактуалізації, створена на основі цих приписів, буде достатньо дієвою і дозволить реалізувати свої можливості оптимальним чином. Тому розвиток професійного потенціалу як процес, що забезпечується окресленими вище умовами, саме й повинен мати своїм результатом не лише соціально

затребуваний, але й особистісно-відповідний проєкт професійного (а почасти й життєвого) шляху майбутнього фахівця.

Таким чином, заклад для здобуття професійної освіти в оптимальному варіанті означає для молодшої людини як суб'єкта розвитку професійного потенціалу середовище, де формуються необхідні для її успішної професійної долі компетентності, відбувається адаптація до системи впливів, що мають непересічне значення для формування її більш зрілих уявлень про організацію власного життєвого шляху, філософії її життєтворення та соціальної поведінки, що може пов'язуватися як безпосередньо з професією, яку вона тут здобуває, так і з різноманітними варіантами застосування здобутих знань та вмінь у актуальній на різних життєвих етапах діяльності. У свою чергу, здобувач освіти формується тут як суб'єкт саморозвитку, спроможний продовжувати професійне зростання завдяки отриманій у ЗПТО підготовці.

На наш погляд, усе перелічене буде успішно поєднуватися, якщо у середовищі ЗПТО буде функціонувати цілісна студентоцентрована модель взаємодії суб'єктів освітнього процесу, зорієнтована на розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у єдності чотирьох його визначених компонентів: вмотивованості на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативної компетентності майбутнього перукаря; технологічної компетентності; спрямованості на самоактуалізацію в професійній діяльності.

2.3. Реалізація визначених педагогічних умов шляхом упровадження студентоцентрованої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів

Можливість застосування моделювання як методу дослідження у педагогічній науці зумовлена системним характером педагогічних явищ, загальним визнанням того, що «педагогічний процес є системою незмірної складності» [245, с. 427].

Системний підхід націлює нас на виявлення не лише значущих для отримання запланованого освітнього результату чинників, а й орієнтує на з'ясування особливостей їхньої взаємодії, визначення дієвості безпосередніх та проміжних зв'язків між ними, необхідності й достатності змістового наповнення й організаційного забезпечення тих підструктур, функціонування яких є іманентним для освітнього процесу. Аналізуючи специфіку цього процесу в закладах професійної освіти, Ю. Колісник-Гуменюк підкреслює, що «за постнеокласичною філософією професійна підготовка розглядається як рівнева система що саморозвивається, а освітній процес – як реалізація різноманітних можливостей її розбудови. Освітня система при цьому є сукупністю елементів, результат кооперації, об'єднання та взаємодії яких проявляється не як сума ефектів цих елементів, а як інтегрування ефектів» [166, с. 98].

Погоджуючись із думкою науковиці, ми звертаємось у подальшому вивченні проблеми розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря в закладах професійної (професійно-технічної) освіти до моделювання як засобу наочного представлення взаємозв'язків, взаємозалежностей, закономірностей перебігу певних процесів, що дає нам змогу деталізувати головні чинники отримання очікуваного результату, розкрити необхідні етапи його досягнення.

Теоретичні і практичні аспекти застосування моделей у дослідженні педагогічних явищ, розкриті в роботах В. Бикова, Г. Васяновича, С. Гончаренка, М. Гриньової, О. Дубасенюк, Г. Єльникової, Є. Лодатка, В. Лунячека, В. Маслова, Г. Суходольського, М. Тютюнника та ін., широко застосовуються в сучасних умовах реформування освіти, різних її галузей. Моделювання є на сьогодні одним із найбільш часто застосовуваних у педагогічних дослідженнях методів, оскільки створені з дослідницькою метою інформаційні моделі не лише пояснюють ключові моменти функціонування досліджуваного явища, а й сприяють пошуку шляхів його вдосконалення відповідно до запитів сучасності, що є важливою метою наукового пошуку, слугують перетворенню емпіричного знання на струнку й науково

обґрунтовану теорію, яка, у свою чергу, збагачує практику новими орієнтирами.

Саме під таким кутом зору, зокрема, розглядав педагогічне моделювання С. Гончаренко, наголошуючи на науковій обґрунтованості процесу конструювання моделі та на його відповідності заданим вимогам і наміченій побудові майбутньої моделі досліджуваного педагогічного процесу і визначаючи метою педагогічного моделювання «виявлення можливостей удосконалення навчально-виховного процесу, пошуку резервів підвищення його ефективності і якості на основі аналізу моделі» [72, с. 213].

Розглядаючи модель як подумки уявлену або матеріально реалізовану систему, яка, «відбиваючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна його замінити так, що її вивчення дасть нам нову інформацію про цей об'єкт» [99, с. 203], О. Єжова, зокрема, поціновує в ньому здійснене певним способом відображення або відтворення дійсності, важливе для вивчення притаманних їй об'єктивних закономірностей.

А. Теплицька підкреслює, що «модель у педагогічному процесі може бути образом не тільки теперішньої чи минулої педагогічної реальності, а й майбутньої. У такому розумінні модель несе функцію прогнозування, планування, цілеутворення майбутньої діяльності педагога» [245, с. 427]. Тож моделювання дає можливість не лише констатувати стан системи, а й переструктуруватись у процесі пошуку шляхів забезпечення її більш ефективного функціонування. Саме завдяки таким своїм властивостям запропонована нами модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти не лише втілює результати наших емпіричних досліджень, що викладені в попередніх розділах, але й виступає основою для здійснення педагогічного експерименту.

Ю. Колісник-Гуменюк, розглядаючи проблеми професійної освіти, вбачає сутність моделі у створенні органічного, внутрішньо пов'язаного цілого (мети, завдань, змісту, педагогічних умов, форм, методів і результатів процесу

професійної підготовки) [166, с. 98]. Таким чином вона окреслює коло чинників, що є обов'язковими для педагогічної моделі і охоплюють основні проблеми конструювання освітнього процесу.

На думку О. Семенової, педагогічне моделювання являє собою реалізацію низки етапів:

- 1) постановка завдання;
- 2) побудова моделі;
- 3) перевірка моделі на адекватність;
- 4) використання моделі.

При цьому кожен із них повинен орієнтуватися на основні принципи моделювання – наочності та визначеності. Дослідниця розглядає педагогічне моделювання як діяльність суб'єкта освіти, що «спрямована на конструювання (чи створення) моделей освітніх процесів (чи освітніх систем), змістом яких є: аналіз педагогічних проблем, причин їх виникнення; побудова ціннісних основ і стратегій; визначення цілей і завдань; пошуку методів і засобів реалізації педагогічної моделі» та вказує, що, «розробляючи модель педагогічної системи, важливо враховувати наступні вимоги: державні стандарти, соціальне замовлення суспільства, методологічні підходи, на основі яких буде випробовуватися створена модель. Також важливо наповнювати структурно-функціональну модель обов'язковими компонентами: змістовим, практичним, рефлексивно-оцінювальним, ціннісно-мотиваційним» [232].

Щодо останнього, то ми згодні з логікою вченої, хоча послідовність переліку компонентів може бути дещо інакшою (так, ми схильні ціннісно-мотиваційний складник моделі професійної підготовки розглядати серед пріоритетних), а їхні назви також можуть дещо відрізнятися залежно від конкретних завдань, що їх вирішує дослідник і на яких хоче акцентувати максимальну увагу.

У нашому випадку йдеться не про професійну підготовку загалом, а про один із її важливих аспектів, який забезпечує успішну самоврядність майбутнього перукаря на шляху до вибудовування професійної кар'єри –

розвиток його професійного потенціалу. Тому компонентами моделі цього процесу (рис. 2.2) вважаємо **методологічно-цільовий блок**, який акумулює основні орієнтири організації діяльності учня в професійному (професійно-технічному) закладі на основі науково обґрунтованих методологічних підходів та з урахуванням низки основоположних принципів – як загальних, так і локальних; **мотиваційно-діяльнісний блок**, що охоплює всі види і форми діяльності учня ЗПТО, які слугують розвитку його професійного потенціалу від орієнтації на відповідну діяльність до її змістового та інструментального наповнення, та **аналітично-прогностичний блок**, завдяки якому такий розвиток набуває особистісно відповідного характеру і самоврядності, тобто узгоджується з запитами і можливостями конкретної особистості та формує у неї стійку потребу і усвідомлену здатність продовжувати розвиток свого професійного потенціалу безпосередньо в професійній діяльності.

Методологічно-цільовий блок моделі, на основі якої будувалася наша експериментальна робота (зокрема, формувальний експеримент) в професійно-технічному училищі №31 м. Полтава має своїм системотвірним компонентом її мету – розвиток професійного потенціалу майбутнього перукаря. Вона є відповідною стратегічній меті функціонування училища – задоволення потреб регіону у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках [214], відображаючи один із її важливих тактичних аспектів.

Вище (розділ 1.1.) ми з'ясували, що розвиток особистості, в тому числі як носія певних соціально значущих функцій, до яких ми відносимо й професійні, є процесом об'єктивним і закономірним, тобто в своїй глибинній суті не залежним від самої людини. Проте його якісні характеристики формуються на межі сфери середовищного впливу на людину і активного прояву її власних рис – біопсихічних та соціально детермінованих, серед яких чільне місце посідають її життєвий досвід, вихованість, вольові якості тощо.

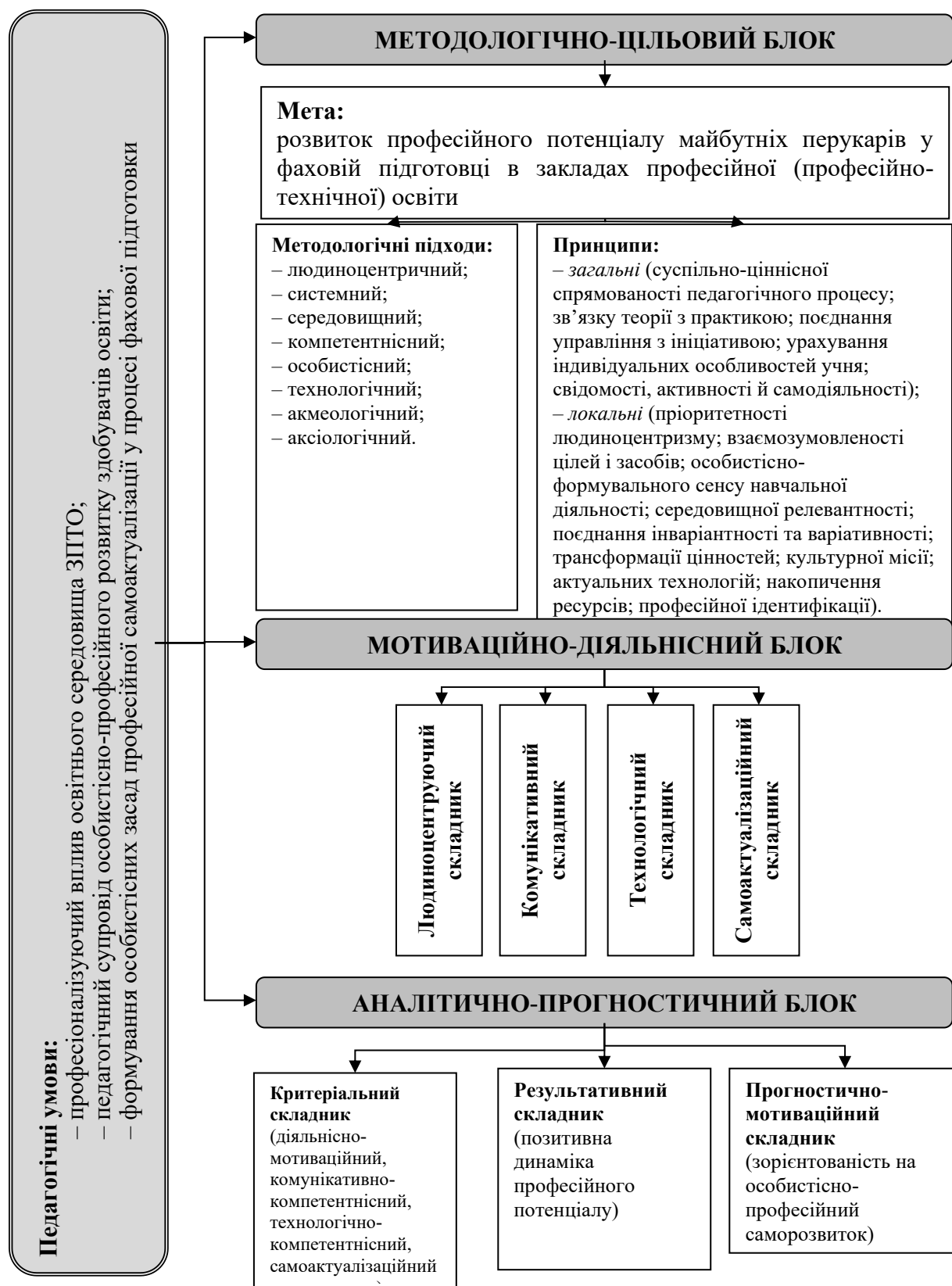

Рис. 2.2. Модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти

Тож розвиток професійного потенціалу як інтегративної якості особистості майбутнього перукаря вимагає значної різнобічності методологічних підходів, що дозволяє враховувати максимальну кількість векторів впливу на майбутнього фахівця в середовищі закладу освіти.

Зупинимося на характеристиці кожного з цих підходів, але переважно тих, які ми досі згадували більш побіжно, проте вважаємо їхню реалізацію важливою в контексті цілей і завдань нашого дослідження.

Не будемо повторно акцентувати увагу на *людиноцентричному* підході, який ми детально описали в розділі 2.1. і визначальний сенс якого при підготовці фахівця сфери обслуговування загалом і майбутнього перукаря зокрема не викликає сумнівів. Його значення для розвитку професійного потенціалу працівника сфери обслуговування загалом і перукаря як фізично контактуючої із замовником особи зокрема розглядаємо через призму тієї обставини, що якісна професійна діяльність перукаря неможлива без поваги до клієнта, його намірів і бажань. Маємо враховувати також і власне виробничу доцільність організації підготовки кваліфікованого майстра на засадах віри в нього, підтримки його конструктивних намірів, стимулювання прагнення до самоактуалізації в професії як реальної і бажаної перспективи.

Вище ми зупинилися також на найсуттєвіших приписах *системного підходу*, завдяки якому процес досягнення педагогічних цілей постає у єдності взаємопов'язаних чинників і набуває інтегративності. Завдяки йому стають більш очевидними причинно-наслідкові зв'язки, що зумовлюють отримання освітнього результату, розкриваються шляхи їхнього поліпшення засобами не лише прямого, а й опосередкованого впливу на розвиток певних компонентів професійного потенціалу. Якщо людиноцентричний підхід розглядається нами у якості провідної сенсотвірної методологічної основи розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря, то системний підхід виступає основою вибору педагогічного інструментарію для досягнення поставленої мети, змушуючи розглядати кожний обраний засіб з позицій того, чи зможе його

застосування сприяти результативності всієї системи відносин, а чи, ймовірно, при всій своїй зовнішній доречності, стане для неї гальмівним чинником.

Заслуговує на більш розлогий аналіз у контексті проблем нашого дослідження *діяльнісний підхід*, що базується на уявленнях про «єдність особистості і діяльності, яка проявляється в тому, що діяльність у її різноманітних формах безпосередньо та опосередковано забезпечує зміни у структурі особистості. В той же час особистість опосередковано й безпосередньо здійснює вибір адекватних їй видів та форм діяльності, які б задовольняли потреби особистісного розвитку» [77, с. 154]. З огляду на провідні положення цього підходу формувалася методично-організаційна база дослідження, вівся пошук засобів розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, що достатньо повно враховували б як його загальну структуру, так і індивідуальні особливості тих, хто навчається. Особливий акцент, поруч із освоєнням вузькопрофесійних умінь і навичок, робився на комунікативну діяльність як таку, що, з одного боку, є досить легко простежуваною та доступною для дослідницького аналізу, а з іншого – у своєму коригуванні педагогічними засобами відкриває канал дієвого впливу на особистісно-професійні якості, що лежать у основі професійної взаємодії.

Так, важливою ознакою сформованості комунікативної компетентності майбутнього перукаря вважаємо наявність у взаємодії з ним яскраво вираженої ситуації розуміння і взаєморозуміння (загального комунікативного простору, дискурсу), що виникає між адресантом (педагогом) і адресатом (учнями) і виявляється в їхньому вмінні вловлювати наміри адресанта (педагога) і адекватно їх інтерпретувати. Ситуація розуміння, взаєморозуміння, дискурсу – загального комунікативного простору визначена як головна мета комунікативної взаємодії (педагогічної комунікації), а також вирішальний фактор вироблення комунікативної компетенції його учасників. У зв'язку з цим комунікативна компетенція учнів трактується як здатність зрозуміти іншого (педагога, товариша, а в подальшому – клієнта, замовника), донести до нього

свою думку і у відповідь – зрозуміти його думку. Таке розуміння засноване на узгодженні свідомості і дій учасників комунікації.

Оскільки в процесі комунікації той, хто навчається, постійно здійснює зусилля розуміння, то педагог повинен активно сприяти цьому, використовуючи адекватні комунікативні механізми і засоби. Зрозуміти іншого можна лише через розуміння системи цінностей, яка у нього склалася, тому педагог будує свої висловлювання особливим чином, трансформує, перетворює текст, у якому закладена інформація, організовує ситуацію, в процесі якої учні опановують комунікативні механізми і прийоми.

Так, за допомогою механізму ідентифікації учні ототожнюють себе з іншими, беруть на себе їхні соціальні ролі, образ поведінки; шляхом проєкції – переносять власні відчуття, мотиви, особливості особистості та світосприйняття на інші об'єкти; емпатії – співпереживають, проникають в почуття, емоційні стани інших. Ці та інші психологічні механізми дозволяють відкрити канали комунікативного мислення майбутніх фахівців, сприяючи формуванню у них загального комунікативного досвіду, загальної бази комунікативних знань. У результаті такої комунікативної взаємодії відбувається смислове і емоційне взаємопроникнення адресанта і адресата (кожну з цих ролей може грати як педагог, так і учень), мотивоване діалогічною відкритістю першого і, як наслідок, – аналогічною дією другого.

Істотний вплив на виникнення в майбутніх фахівців здатності прагнути і досягати розуміння співрозмовника також надає форма викладення матеріалу. Аналізуючи висловлювання учнів, педагог спостерігає динаміку використання ними мови в прагматичних цілях, тобто в ході оволодіння комунікативними способами і стратегіями. Складаючи комунікативну компетенцію учнів, вони забезпечують адекватні для реалізації їхньої комунікативної інтенції засоби.

Педагог повинен докладати зусиль задля створення у навчальній групі сприятливого психоемоційного мікроклімату. Загальний психічний стан учасників комунікації, достатня комфортність і психологічна безпечність ситуації сприяють встановленню контакту, що виникає в процесі вирішення

одних і тих самих проблем, а також проявляється в їх поведінці. Відчуваючи подібне, учні розвивають у себе здатність емоційно відгукуватися, співпереживати, щиро визнавати і поважати інших учасників комунікації. Це дає можливість дивитися на досліджуване явище в новій смисловій системі мов би «зсередини предмета», що допомагає створенню дискурсу, досягненню розуміння і взаєморозуміння.

Припускаємо, що в процесі оволодіння комунікативними прийомами та механізмами під час взаємодії у навчальному колективі в майбутніх фахівців формуються три групи комунікативних здібностей: публічного виступу, міжособистісного спілкування та групової комунікації. Вони виступають базою, на основі якої відбувається становлення і розвиток вільного, адаптивного, гнучкого, рефлексивно-комунікативного мислення і поведінки. У сукупності комунікативні вміння та здібності забезпечують високий рівень комунікативної компетентності учнів, що виявляється в умінні їх співвідносити мету комунікації, умови комунікативної ситуації і комунікативні засоби; коригувати комунікативний процес з позицій прогнозованого результату; формулювати питання, резюмувати інформацію; викликати довіру у партнерів по комунікації, навички активного слухання тощо.

Отже, комунікативна компетентність майбутнього фахівця, що формується у нього в ході здобуття професійної (професійно-технічної) освіти являє собою здатність успішно здійснювати професійну комунікацію, яка в освітньому процесі набуває яскраво виражених характеристик дуалістичності, інтерпретаційності та інтегративності. Процес формування комунікативної компетентності в ході навчання спрямований водночас на досягнення процесуальних та результативно-цільових орієнтирів.

Комунікативна компетентність забезпечує і здатність учня більш глибоко усвідомлювати актуальні риси навчальної взаємодії, що необхідно для ефективності останньої, і формувати комунікативний досвід, важливий для стресостійкості та адекватного сенсообміну в умовах професійної комунікації,

опанування її життєздатною моделлю в умовах навчальної діяльності в процесі фахової підготовки.

Значну нашу увагу привертає *середовищний підхід*, що покладений нами в основу першої з виокремлених педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря, оскільки розкриває залежність результатів розвитку особисті від значущого оточення, яка, разом із тим, опосередковується особливостями самої особистості. Ми згодні з Л. Ордіною в тому, що «середовище, з одного боку, – це фізичні факти, з іншого – система людського досвіду» [185], який у цьому середовищі формується і водночас сам формує його більш чи менш очевидні риси. «Чим більше й повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний та активний саморозвиток, – суголосно відзначає О. Лобода. – Освітнє середовище являє собою динамічне утворення, системний продукт взаємодії освітнього середовища, управління освітою, місця освіти та самих учасників освітнього середовища» [155, с. 20].

Вище ми згадували, що середовище закладу освіти є відкритою системою, і зазвичай про це говорять, характеризуючи широку систему його ділових і соціальних зв'язків. Але варто брати до уваги і зворотну сторону, що пов'язана з іміджем закладу освіти, який, при вступі сюди вчорашнього школяра, поширюється певною мірою і на нього як учня цього закладу. Тож освітній заклад системи професійної (професійно-технічної) освіти повинен стати центром підвищення авторитетності професії, надавати для широкого загалу приклади високого рівня майстерності своїх випускників. Але так само він повинен турбуватися про виконання не менш важливого завдання – формування учнів як висококультурних особистостей, здатних відійти від ідеї низькокваліфікованого ремісництва, поважати себе і свою місію. Такий підхід є на сьогодні одним із найбільш продуктивним для того, аби недостатня престижність професії перукаря не стала на заваді відповідного вибору юнаків і дівчат, які мають високі здібності до неї і здатні стати справжніми майстрами.

Слід визнати, що суспільна цінність професії є досить суперечливою характеристикою, якій властива певна суб'єктивна подвійність. Це стосується, зокрема, професій сфери обслуговування, які на споживацькому рівні завжди були затребуваними, проте їхній престиж в Україні є досить низьким (зокрема, за даними, що їх наводять С. Оксамитна та С. Стукало, у вибірці з 30 наймасовіших професій за індексом престижності перукар посідає 9 місце з кінця, а швачка, офіціант – ще нижче) [179].

Як зазначає М. Найдьонов, загалом престиж визначається як авторитет, вплив, що його має хтось або щось, а престижність – як перевага, привабливість чогось в очах суспільства в цілому або ж якоїсь групи людей [172, с. 10]. Поняття престижу професії є досить важливим з точки зору того, як реалізується кадрове забезпечення галузей, а в суб'єктивному плані – з позицій обрання людиною свого життєвого шляху і, що не менш важливо, ставлення до обраної професії.

Учні мають усвідомлювати, що кожна без винятку професія як явище суспільного життя з'являється і існує лише тоді, коли на продукт діяльності її носіїв є достатній попит, тобто, саме суспільство регулює сукупність актуальних професій і кількість зайнятих у кожній із них. Таким чином, практично будь-яка професія самим своїм існуванням підтверджує наявність відповідної ніші не лише в економічному житті, але й у свідомості людей, які виступають споживачами товарів і послуг – як прямими, купуючи їх і оплачуючи безпосередньо із власної кишені, так і опосередкованими, схвалюючи ті чи інші шляхи витрати владою коштів платників податків. Тому така низька престижність професії перукаря являє собою, на наш погляд, відображення застарілих суспільних поглядів на те, який спосіб зайнятості обирає людина, і низької толерантності щодо вибору, не пов'язаного з вищою освітою, високотехнологічними виробництвами тощо. Ця проблема знаходиться поза межами нашого дослідження, але дотична до нього, і зростання на державному рівні піклування про заклади, які готують

кваліфікованих робітників, їхній розвиток тощо говорить про назрілу в межах країни необхідність формувати у населення інші бачення і пріоритети.

Саме в такому сенсі ми говоримо про *акмеологічний* підхід як такий, що націлює на розгляд майбутньої професії в її подвійному сенсі – вибудовування кар'єри та самоактуалізація у діяльності. Актуальність цього підходу, як і складність його реалізації, саме й пов'язана із важливим завданням професійної підготовки майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти – усуненням уявлень про професію перукаря як меншовартісну, а відповідної освіти – як малоперспективної.

Нам імпонує визначення, дане О. Антоною. Дослідниця вбачає сутність акмеологічного підходу «у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність); орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу» [5, с. 17].

Професії сфери обслуговування є досить чисельними, як і кількість наших співгромадян, які працюють на відповідних робочих місцях постійно чи, як часто буває з учнями, тимчасово, у вільний від навчання час. Зрозуміло, що попит на таких працівників є загалом досить високим. Але при цьому загальновідомою є суспільна думка про те, що більшість професій цієї сфери є такими, що не потребують високої кваліфікації, а їхнє обрання людиною свідчить про її невисокий інтелектуальний чи загалом особистісний потенціал. Тож затребуваність у нашому випадку не є аналогом престижності, що часто призводить працівника до відчуття невдоволення своїм соціальним іміджем, тим статусом, який має професія і який певною мірою переноситься на нього самого. Адже, як зазначає Є. Курасова, «престиж – це особливий спосіб моральної винагороди (заохочення) у вигляді суспільного визнання, авторитету, уваги, якими користується об'єкт у суспільстві (індивід, група, соціальний інститут)», і при цьому «соціальний престиж відображається в суспільній

свідомості, у системі відносин окремої людини, професійної групи, трудового колективу та характеризує той вплив і повагу, якими вони користуються в суспільстві» [148, с. 3]; його рівень слугує для фахівця додатковим, причому іноді – досить потужним мотиваційним чинником, що впливає на якість професійного навчання, а згодом – і на міру професійного саморозвитку.

Але щоб це сталося, необхідно, щоб учні бачили перед собою перспективи кар'єрного зростання з певною кількістю варіантів. Це є важливим водночас і з огляду на досліджувану нами проблему: відмінності особистісного плану логічно означають і пошук різних способів самореалізації. Тож на сьогодні в рамках акмеологічного підходу ми розглядаємо декілька рівнів такої самореалізації, які означають і різний зміст діяльності фахівців у рамках своєї професії, що, однак, мають бути поетапно освоєні. Ми не знаходимо в наукових розробках системного дослідження деталізованих характеристик професійної самореалізації кваліфікованих робітників, тому подальший виклад є результатом узагальнення нашого власного пошуку (рис. 2.3).

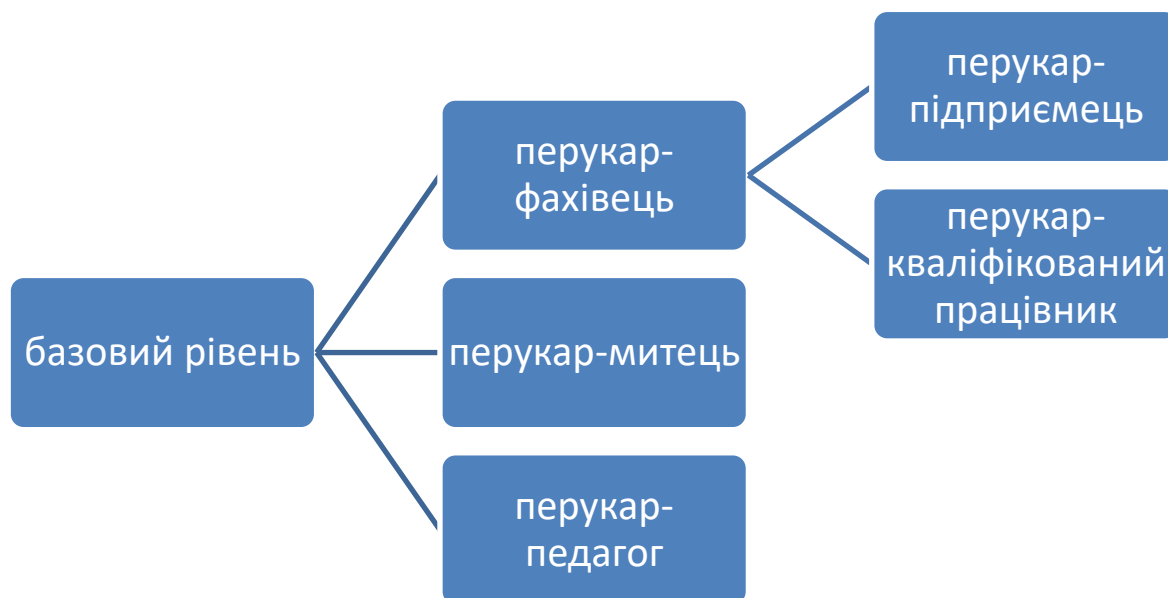

Рис. 2.3. Напрями професійної самореалізації перукаря

Так, перший рівень цієї діяльності зорієнтований на виконання простих замовлень, які найбільшою мірою вимагають технологічної підготовки, спроможності якісно виконувати стандартні замовлення клієнтів. Умовно

назвемо його базовим, і кожен професійний перукар повинен його освоїти. Звісно, цей рівень не може залишатися абсолютно статичним у своїх характеристиках, передбачаючи властиве більшості професій піклування про те, аби залишатися в курсі технологічних новинок, мати змогу виконувати замовлення, що відповідають швидкозмінній моді, але ключовим поняттям для нього є стабільність – прагнення уникнути кризових моментів у роботі, зберегти прийнятний попит і набути достатньої для забезпеченості робочим місцем конкурентоздатності.

Другий рівень пов'язуємо із здатністю до вдосконалення своєї майстерності – як через необхідні інформаційні і технологічні запозичення, оновлення своїх знань у різний спосіб, так і шляхом творчого пошуку. На цьому етапі професійного становлення, що започатковується ще в період фахової підготовки, є сенс говорити про можливість відгалуження якоїсь частини учнів, які, усвідомлюючи свою достатню обдарованість і домінуючі нахили, обирають шлях продовження освіти (наприклад, у ЗВО «КАПМ» – Київська академія перукарського мистецтва, Галузь знань: 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 022 «Дизайн») чи викладання дисциплін з перукарської майстерності, отримуючи для цього педагогічну освіту. Таким чином відокремлюються групи професійних перукарів, які назвемо «перукар-митець» та «перукар-педагог».

Проте для переважної більшості випускників ЗПТО другим етапом професійної самореалізації стає рівень «перукар-фахівець», коли отримані професійні компетентності знаходять закономірний розвиток, унаслідок чого професійні можливості працівника і його конкурентоздатність на ринку праці зростають (якщо цього не відбувається, то перукар, зазвичай, у силу економічних, соціальних та інших чинників опиняється перед необхідністю зміни професії). Ключовим поняттям цього рівня можна вважати розвиток.

На третьому рівні самореалізації в професії відзначаємо формування чималої групи перукарів – кваліфікованих працівників, які якісно виконують свою роботу, орієнтуються як у її практичному, так і в сучасному теоретичному

підґрунті, отримали соціальне визнання і особисте задоволення результатами свого професійного вибору. Проте тут теж має місце виокремлення певної професійної групи – перукарів-підприємців, що, маючи досить високий професійний потенціал, не обмежуються його реалізацією в безпосередній діяльності, а стали організаторами власної справи, несуть повну відповідальність за наявність власного робочого місця і надають роботу іншим, найманим працівникам. Ключовим поняттям цього рівня є реалізація потенціалу.

Здійснюючи підготовку майбутніх працівників сфери обслуговування у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, ми повинні враховувати той факт, що більшість із них обирають професію в підлітковому чи ранньому юнацькому віці, не маючи достатнього життєвого досвіду і чітких уявлень про те, які варіанти траєкторії особистісно-професійного розвитку відкриває перед ними цей вибір. Опитування, проведене нами серед вступників 2022 року, які обрали професії сфери обслуговування (додаток Б), засвідчує, що більшість із них зорієнтовані на формування і вдосконалення суто технологічних аспектів професійної діяльності, майже не розглядаючи перспектив подальшої освіти, під якою розуміють, зазвичай, навчання в закладах вищого освітнього рівня. Водночас, суб'єктивні чи/та об'єктивні можливості для здобуття вищої освіти у більшості вступників до ЗПТО зазвичай обмежені, тож саме формування базових компетентностей відповідно до пропозиції цього закладу бачиться їм шляхом до забезпечення прийняттого професійного майбутнього.

У такому підході є безумовний сенс, але лише за умови, що кваліфікований працівник знайде доброзичливого і не менш кваліфікованого роботодавця. Однак типова практика засвідчує інше. Частина випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти залишаються незатребуваними через відсутність доступних вакансій, а дехто, не в змозі виконувати особистісно мало привабливу роботу за недостатню оплату, шукає інший спосіб заробітку на життя. Тому вже в процесі навчання, як альтернатива невдалому входженню до професійного середовища, майбутні кваліфіковані

працівники повинні розглядати ймовірні перспективи власної підприємницької діяльності та конкретні способи її започаткування і провадження.

На наш погляд, важливим у цьому аспекті є ознайомлення майбутнього фахівця з проєктним менеджментом, який дозволяє грамотно реалізувати положення ділового плану – основи розвитку будь-якої бізнес-ідеї. Цей напрямок у менеджменті є досить розлогим і багатоступінчастим, і його детальне вивчення в контексті підготовки працівника сфери послуг неможливе. Проте важливо сформувати в учнів уявлення про те, що існує відповідний напрям освіти, важливий для їхнього саморозвитку в професійній діяльності, так само, як і для перспектив розвитку галузі. Припускаючи в подальшому власну підприємницьку діяльність, їх слід, зокрема, розуміти так, що «на проєктній стадії реалізації ділової ідеї якості генератора бізнес-ідей відходять на другий план в порівнянні з якостями менеджера та безпосереднього організатора робіт. Тут дуже високо цінується вміння керувати персоналом, вести переговори з підрядниками та постачальниками, координувати зусилля багатьох учасників виконання проєкту, контролювати хід виконання проєктних робіт та своєчасно вносити корективи до планів, будувати ефективну систему прямих та зворотних зв'язків, враховувати інтереси зацікавлених сторін, приймати запобіжні заходи щодо можливих конфліктів під час реалізації проєкту, тощо» [167, с. 33].

Окреслений напрям є одним із шляхів, що може бути обраний найбільш активними і схильними до лідерства випускниками ЗПТО для подальшого успішного становлення в професії. Тож їхнє попереднє ознайомлення із закладами освіти, де здійснюється підготовка фахівців у сфері проєктного менеджменту, умовами вступу та навчання розглядаємо як один із прийомів формування траєкторії особистісно-професійного розвитку майбутніх кваліфікованих робітників, їхньої орієнтації на більш високі й творчі цілі у обраній галузі професійної діяльності, що повинна набувати в їхніх очах все вищих ціннісних характеристик. Проте розкриття перед усім загалом учнів ціннісного змісту обраної професії у різноманітті її перспектив є важливим

завданням, що має вирішуватися засобами навчальної і позанавчальної роботи в ЗПТО.

З огляду на це, закономірним бачиться застосування нами *аксіологічного підходу*, який є одним із значущих при створенні й реалізації моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки.

Вважаємо достатньо вичерпним і таким, що узгоджується з нашим методичним задумом, визначення, дане В. Фрицюк: «Сутність аксіологічного підходу полягає у спрямуванні діяльності на гуманістичний розвиток особистості. За цього підходу кожний учасник процесу є активним ціннісно-мотивованим суб'єктом діяльності й найважливішим завданням є розкриття цінностей як сутнісних характеристик особистості» [259, с. 162]. Обираючи ту чи іншу цінність, продовжує вчена, «особистість формує свого роду довгостроковий план поведінки й визначає тривалу змістову перспективу діяльності» [259, с. 163], чого ми й прагнемо, розглядаючи педагогічно спрямовуваний розвиток професійного потенціалу майбутнього перукаря в процесі фахової підготовки як основу для продовження цього процесу на основі самоврядності, після закінчення ЗПТО.

Багатовекторність завдання, пов'язаного з формуванням системи особистісно-професійних цінностей, є безсумнівною і торкається не лише внутрішнього середовища ЗПТО, а й виходить за його межі. Учні повинні бути свідомі того, що робота перукаря має значне культурологічне підґрунтя, що ця професія сама по собі є свідченням культурних потреб суспільства і певною мірою сприяє естетизації життя його членів. Тому при визначенні цілей і засобів розвитку професійного потенціалу перукаря ми спираємося також і на *культурологічний підхід*, що його, слідом за С. Гвоздій, визначаємо як сукупність методологічних прийомів, які «забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального і психологічного життя (зокрема освіти та педагогіки) на основі системоутворювальних культурологічних понять, таких, як культура, культурні норми й цінності, уклад, спосіб життя, культурна діяльність тощо» [67, с. 38].

Дослідниця також слушно посилається на думку Ю. Бойчука, який «у сутності культурологічного підходу вбачає вивчення світу людини в контексті її культурного існування, в аспекті того, чим світ є для людини, яким сенсом він для неї наповнений. Це вивчення культурної наповненості реальності, наявних культурних програм. Культурологічний підхід зумовлений об'єктивним зв'язком людини з культурою як системою цінностей. Людина містить у собі частину культури і розвивається на основі засвоєної нею культури; при цьому людина вносить у неї принципово нові положення, стає творцем нових елементів культури. Таким чином, освоєння культури як системи цінностей є розвитком самої людини та її становлення як творчої особистості» [67, с. 41]. Саме сенсоутворюючі аспекти культури роблять її важливим чинником розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря, визначають важливість акцентування культурологічної інформації у змісті взаємодії педагога ЗПТО з учнями.

У цьому сенсі доречно говорити в функціональному плані про середовище закладу освіти як про культуротворче, тобто таке, що «виступає як цілісна система, структурні елементи якого використовуються суб'єктами освітнього процесу для засвоєння і трансляції гуманістичних цінностей, які здатні забезпечити формування основ нового культуротворчого та соціально-педагогічного мислення суб'єктів освітнього простору» закладу освіти [184, с. 16].

Сучасні уявлення про діяльність у будь-якій галузі так чи інакше відображають явище культури як певного рівня досягнень людини в ході її цивілізаційного поступу. Як відзначає І. Возний [59, с. 7], «культура є умовою суспільного буття людини, а суспільство – поле культурної діяльності людини». У певному розумінні, зауважує вчений, «культура – це догляд, поліпшення, ушляхетнення тілесно-душевно-духовних нахилів та здібностей людини. Відповідно, існує культура тіла, душі і духовна культура».

Із наведених позицій сфера послуг має розглядатися як така, що не лише здійснює забезпечення побутових потреб індивіда, але й сприяє їхньому

задоволенню у суспільно прийнятний спосіб, на достатньо високому культурному рівні. Фактично, ця сфера є породженням культурного розвитку суспільства, невіддільним супутником цього розвитку і одним із найпоширеніших і найдоступніших його засобів. Тож ми розглядаємо суб'єкта сфери послуг – офіціанта, кравця, кухаря та ін., але насамперед перукаря – як фахівця, до якого кожна людина – чоловік чи жінка, в міській чи сільській місцевості, з дитинства і до старості звертається досить часто і результати праці якого є, з одного боку, дуже очевидними і так само дуже швидко минушими, а з іншого – складають вагоме підґрунтя іміджу клієнта, сприяють формуванню його репутації в сенсі культури тіла, естетичної культури, при тому, що, окрім його особистого вибору, презентують не лише професійну майстерність, а й загальнокультурну компетентність майстра, який надав послугу.

Ми автономізуємо загальнокультурну компетентність фахівця на тлі його професійної майстерності. Проте погоджуємося з дослідниками (О. Дубасенюк, 2013), що загальнокультурна компетентність виявляє себе у вигляді трьох аспектів: «змістовий (осмислення ситуації у контексті культурних зразків, розуміння, відношення, оцінки); проблемно-практичний (адекватність розпізнавання ситуації, постановки і виконання цілей, завдань, норм за певних обставин); комунікативний (адекватне спілкування в ситуаціях культурного контексту)» [95, с. 7]. Саме сфера послуг видається нам тим полем діяльності, де фахівець має бути достатньо компетентним не лише щодо безпосередніх завдань його діяльності, а й щодо згаданого вище «ушляхетнення тілесно-душевно-духовних нахилів і здібностей» як по відношенню до споживача, так і своїх власних, що теж не повинно ігноруватися.

Ми вважаємо, що загальнокультурна компетентність фахівця сфери послуг є запорукою його затребуваності насамперед у власній професії, з урахуванням змін, що постійно відбуваються в довколишньому світі і водночас із ним самим. При тій мірі фізичного контакту, що її передбачають перукарські послуги, майстер повинен стежити не тільки за естетикою свого зовнішнього вигляду, що є безумовним, оскільки він має асоціюватися в споживача послуг з

такими рисами, як смак та доглянутість. Перукар повинен мати стійкі й різнобічні гігієнічні навички, що, поруч з іншим, передбачають освоєння і застосування сучасних засобів догляду за собою, досягнення постійно охайного вигляду та ін. Він повинен бути обізнаний із основами власного здоров'язбереження, дотримуватися відповідних вимог та рекомендацій, що дозволить не тільки надовго зберегти працездатність, а й уникнути появи небажаних зовнішніх рис.

У цьому контексті варто згадати також і одне із важливих завдань закладу професійної (професійно-технічної) освіти на сьогодні – це вплив на суспільну думку, принаймні, в межах того регіону, на забезпечення запиту якого він працює. Викладач повинен уміти таким чином презентувати майбутню професію в процесі навчання, щоб майбутні фахівці, опановуючи її зміст, відчували її внутрішню складність, невідповідність її дійсної сутності поверхневим суспільним уявленням. Повага до власного вибору, захоплення ним, прагнення довести собі й іншим важливість своєї професії лежить в основі не лише розвитку власного потенціалу, а й сприяє появі на ринку праці фахівців, свідомих того, що їхня праця заснована на таланті й майстерності, що вона є необхідною суспільству і заслуговує на його повагу.

Звичайно, всі описані процеси мають сенс лише на тлі опанування професією як системою компетентностей, як справою, на яку існує попит. Тож ми не можемо обійти увагою також згадані у попередніх розділах **технологічний підхід** та **компетентнісний підхід**. Перший з них націлює на «оптимізацію, вдосконалення діяльності навчання, підвищення її результативності, інструментальності, інтенсивності» [92] відповідно до поставлених освітніх цілей, хоча, як підкреслюють дослідники, «особливістю освітніх технологій є те, що сфера педагогічної діяльності не може бути охарактеризована чітким предметним полем, однозначністю функцій, відокремленістю професійних дій від особистісно-суб'єктивних параметрів. Крім цього, віддаленість і варіативність результату навчальної діяльності не можуть забезпечити його чітке прогнозування і моделювання» [там само].

Компетентнісний підхід є основою цілепокладання в освіті, в тому числі й професійній ([239]), дозволяє зробити впровадження освітніх інновацій – зокрема, й технологічних – більш системним, таким, що дає педагогічному пошуку більш чіткі і актуальні орієнтири. Закон України «Про освіту» трактує компетентність як динамічну комбінацію «знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [208], тобто підкреслює, що цей підхід тісно пов'язаний не тільки із проблемами підготовки фахівця як професіонала у певній галузі, а й слугує розвитку особистості як суб'єкта власної життєорганізації в різних варіантах середовища, де ця життєорганізація буде відбуватися.

До прикладу, від перукаря часто очікуються такі послуги, які не можна однозначно віднести до передбачених вимогами професії: релаксаційні, що передбачають психоемоційний і фізичний комфорт при отриманні послуги; комунікативні, що почасти пов'язані з релаксаційними, але відображають також очікування клієнта безпосередньо щодо обміну інформацією різного змісту; консультаційні, пов'язані з формуванням стилю і коригуванням цілісного образу клієнта, тощо. Саме компетентнісний підхід передбачає, що «студент повинен вміти формулювати проблему і вирішувати її, вміти вчитися, отримувати знання постійно з будь-якого джерела. Тобто повинен навчитися бачити проблему, ставити мету, підбирати способи отримання інформації, джерела, а також самостійно оцінювати результати праці (тобто проводити самоаналіз)» [192, с. 59].

«Такий фахівець завжди знайде своє місце в житті та буде затребуваний в будь-якій професії» [192, с. 59], – резюмують учені.

Реалізація перелічених підходів дозволяє говорити про те, що модель враховує систему компонентів визначеної нами структури професійного потенціалу майбутнього перукаря (вмотивованість фахівця на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативна компетентність майбутнього перукаря; його технологічна компетентність; спрямованість

майбутнього перукаря на самоактуалізацію в професійній діяльності) і надає кожному з них різнобічну інтерпретацію. У той же час, уся пов'язана з нею педагогічна діяльність має своїм головним, комплексним критерієм якості ту обставину, що, як слушно зауважує Л. Ордіна, «основним показником успішності праці педагогів виступає не кількість виставлених оцінок, не кількість цікавих заходів, не окремі форми і методи роботи, а успішність студента в реалізації власних інтересів і здібностей, у моральнодуховному розвитку і саморозвитку» [184, с. 149]. Цей результат забезпечується застосуванням у процесі розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря *особистісного підходу*, що націлює на сприяння учневі у професійному самопізнанні з позицій його індивідуальності та формування траєкторії особистісно-професійного саморозвитку, що враховує його потреби і можливості.

Як було сказано вище, професійна діяльність у житті людини посідає значну роль не лише в економічному та соціальному, а й у особистісно-формувальному сенсі, оскільки притаманні їй вимоги поступово накладають відбиток на більшість особистісних характеристик працівника, його психоемоційну та поведінкову сферу, спонукають до розвитку певних компетентностей, водночас часто трансформуючи або й викорінюючи вже набуті ставлення, переконання, звички.

Підготовка до професійної діяльності як провідного заняття людини, яке не лише забезпечує її матеріально, а й вдовольняє певні соціальні запити, сприяє безпосередньому чи опосередкованому вирішенню комплексу суспільних проблем, що постають перед нею упродовж життя, покликана вирішувати два взаємопов'язані завдання: розвивати її як особистість, суб'єкта суспільних відносин, та озброювати здатністю до самовдосконалення завдяки сприйняттю, осмисленню, інтерпретації та засвоєнню професійно і (відповідно до практики своєї життєорганізації в фаховому середовищі) особистісно значущих способів організації діяльності, адаптуючи до умов цієї діяльності власні якості і розвиваючи їх суголосно її запитам.

Дослідники стверджують, що «потреба людини в самоактуалізації набуває найбільшого значення в період ранньої дорослості» [162, с. 67], тобто, саме тоді, коли майбутній працівник сфери обслуговування навчається в закладі професійно (професійно-технічної) освіти. Такий збіг необхідно враховувати, насамперед, тому, що ця потреба спроможна давати визначальний імпульс для вибору вектору саморозвитку.

У свою чергу, цей вектор може орієнтуватися на соціальний статус, гендерну реалізацію, інтелектуальний розвиток, матеріальні статки і багато іншого. Але, в контексті професіоналізації майбутнього фахівця, бачимо необхідним сформулювати для його саморозвитку, як найбільш значущий, особистісно-професійний напрям, оскільки, з одного боку, професійне обличчя завжди так чи інакше визначається сукупністю особистісних якостей, а з іншого – майбутня професійна діяльність, усвідомлюючись як перспектива подальшої життєорганізації, не повинна в уяві учня ЗПТО конфронтувати з його глибинними мріями і намірами. Останнє можливо тільки тоді, коли особистісне і професійне достатньою мірою узгоджується і взаємодоповнюється.

Відповідно до розглянутих підходів (людиноцентричного, системного, діяльнісного, середовищного, акмеологічного, аксіологічного, культурологічного, технологічного, компетентнісного, особистісного), спроектована нами модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти у своєму функціонуванні повинна також орієнтуватися на низку суголосних їм педагогічних принципів, що окреслюють прикладні аспекти реалізації цієї моделі, а через неї – і відповідних складників процесу професійної підготовки.

Під педагогічними принципами в теорії і практиці професійної підготовки, зазвичай, розуміють спеціальну систему основних, безумовних вимог до її проєктування, завдяки виконанню яких можливе досягнення очікуваного результату. Вони являють собою рекомендації щодо здійснення цієї підготовки і ґрунтуються на узагальнених висновках із результатів

наукових досліджень та емпіричного досвіду. Як зазначає О. Попадич, «стосовно мети, принципи – це способи її реалізації, а стосовно змісту, методів і форм – критерії їх визначення» [206].

Поруч із загальними принципами, що мають відношення до організації освітнього процесу як такого (суспільно-ціннісної спрямованості педагогічного процесу; зв'язку теорії з практикою; поєднання управління з ініціативою; урахування індивідуальних особливостей учня; свідомості, активності й самодіяльності) ми спираємося також на принципи, що виведені стосовно підготовки майбутніх фахівців сфери послуг та, зокрема, перукарського мистецтва, з міркувань дослідників близькосуміжних проблем і власного емпіричного досвіду. Кожен із них є дотичним до мети нашого дослідження, конкретизує певний її аспект і, відбиваючи сутність певних педагогічних принципів, акцентує їхні локальні аспекти.

Наводимо нижче перелік та стислу характеристику принципів, які бачаться нам важливими для успішного функціонування моделі розвитку професійного потенціалу перукарів у процесі фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти та отримання передбаченого результату:

1. Принцип пріоритетності людиноцентризму. Все, що складає змістове й інструментальне наповнення процесу професійної підготовки перукаря, повинно добиратися відповідно до потреб суб'єктів взаємодії – як теперішньої (навчання), так і майбутньої (професійна діяльність), яка підпорядкована запитам конкретних осіб і зорієнтована на можливість отримання обома сторонами оптимального результату; цей результат передбачає вдоволення потреб як клієнта, що виступають пріоритетними і первинними для здійснення такої взаємодії, так і майстра, що сприймає свою професію не лише як засіб забезпечення економічної сторони свого життя, але і систему відносин, у якій реалізується як фахівець і особистість.

2. Принцип збереження цілей і засобів. Будь-які зміни, що плануються стосовно компонентів системи фахової підготовки майбутніх перукарів,

повинні розглядатися з точки зору їхньої концептуальної і процесуальної відповідності іншим її компонентам та здатності привести до результатів, що є максимально точним (оптимальним) утіленням цілей, які зумовили існування цієї системи в об'єктивному сенсі та спонукали учня до її вибору як професіоналізуючої.

3. Принцип особистісно-формульального сенсу фахової підготовки.

Вимоги технологічного характеру, що реалізуються учнем у ході навчання, завжди забезпечуються певними особистісними якостями учня і мають із ними прямий і зворотний зв'язок, що зумовлює індивідуальний характер діагностики і корекції проблем учня в навчальній та практичній діяльності. Тому фахова підготовка являє собою водночас особистісно-формульальний процес, специфіка якого зумовлена вимогами майбутньої професії.

4. Принцип середовищної релевантності.

Середовище закладу освіти повинне відповідати первинним сподіванням і запитам учня, бути достатньо близьким йому в раціональному (фахова перспективність) та емоційному (особистісно детермінована привабливість) плані, щоб дорожити ним як спорідненим зі своїми інтересами і цінностями; проте водночас система його чинників повинна окреслювати більш віддалені перспективи, здатні сприйматися учнем як орієнтири для саморозвитку.

5. Принцип поєднання інваріантності та варіативності.

У процесі професійної підготовки, що зорієнтована на визначені стандарти, учень повинен знаходити змогу для реалізації індивідуальних особливостей та запитів, отримувати змогу самовияву в особистісно значущій діяльності. Об'єктивні вимоги до учня повинні трансформуватися в його суб'єктивні можливості.

6. Принцип трансформації цінностей.

Особистісні цінності учня зазнають у процесі навчання трансформації у адекватні їм професійні цінності, і навпаки – освоювані професійні цінності дозволяють розширювати коло і зміст цінностей особистісних, виступають їхнім джерелом і мотивом особистісно-професійного саморозвитку.

7. Принцип культурної місії. Майбутня професійна діяльність у сфері послуг повинна розглядатися як культуровідповідна і культуротворча, що відповідає цивілізаційним запитам і сприяє культурному розвитку суспільства.

8. Принцип актуальних технологій. Професійна діяльність повинна бути освоєна учнем як ефективне поєднання досвіду і інновацій, коли важливою навичкою майбутнього перукаря є здатність компетентно обґрунтовувати і успішно здійснювати це поєднання, а одним із засобів розвитку професійного потенціалу виступає здатність до самозмін у контексті змінного середовища.

9. Принцип накопичення ресурсів. У ході навчання в майбутнього перукаря повинна формуватися як мотивація щодо подальшого професійного розвитку, так і вміння знаходити й використовувати різні його форми і засоби, активність щодо реалізації можливостей, які відкриваються в навчальній та позанавчальній діяльності.

10. Принцип професійної ідентифікації. Майбутня професія повинна сприйматися учнем як важлива сфера життєвого і особистісного самовизначення, у якій він бачить себе як суб'єкта виконання системи запитів суспільства, на якого покладається відповідальність за їхню якість, і водночас як суб'єкта самоактуалізації, що отримує для цього широкі можливості в професійній сфері.

Перелічені принципи слугували нам для узгодження авторського задуму експериментальної методики, впроваджуваної в ході дослідження, з метою дослідження, сприяли урахуванню актуальних вимог до фахової підготовки працівника сфери послуг загалом та перукаря зокрема. Більшість із них не є локальними в строгому розумінні слова, оскільки відбивають закономірності, притаманні освітньому процесу як такому. Проте в своїй сукупності вони окреслюють розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці як людиноцентрований і, вужче, студентоцентрований процес, що сприяє свідомому, самостійному, творчому проєктуванню учнем подальшої професійної діяльності з позицій суспільної та особистісної затребуваності та

саморозвитку, спрямованого на опанування майбутньої професії в її технологічному, комунікативному та самоактуалізуючому аспектах.

Таким чином, ми деталізували структуру методологічно-цільового складника авторської моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів. Наступні структурні блоки (мотиваційно-діяльнісний та аналітично-прогностичний) мають безпосереднє відношення до процесу організації і здійснення педагогічного експерименту, тож їхня деталізація буде зроблена у наступному розділі нашої роботи.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Визнаючи чільним складником професійного потенціалу майбутніх перукарів і спрямовуючим чинником його розвитку вмотивованість на людиноцентровану професійну діяльність, ми здійснили термінологічний аналіз поняття «людиноцентрованість» у контексті професійної діяльності фахівця сфери послуг, і визначили її смислові зв'язки з ідеєю розвитку професійного потенціалу загалом і, покомпонентно, з іншими його підструктурами, враховуючи особливості процесу фахової підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Таким чином, інтегруючим чинником розвитку професійного потенціалу у фаховій підготовці майбутніх перукарів і закладі професійної (професійно-технічної) освіти є його людиноцентрований характер, що, нарівні з технологічними вимогами до майстра-перукаря, повинен враховуватися при формуванні як змістового наповнення фахової підготовки, так і умов її здійснення в ЗПТО.

На основі проведеного аналізу проблеми було виокремлено низку педагогічних умов, які вважаємо необхідними для успішного розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. До них відносимо: професіоналізуючий вплив освітнього середовища закладу професійної освіти; педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх перукарів; формування особистісних засад професійної самоактуалізації в процесі фахової підготовки.

Інструментом реалізації визначених педагогічних умов розглядаємо авторську студентоцентровану модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти., що включає три блоки (методологічно-цільовий; мотиваційно-діяльнісний та аналітично-прогностичний) і реалізується в ході фахової підготовки перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Нами деталізовано низку основних методологічних підходів, що застосовуються в процесі функціонування цієї моделі (людиноцентричний, системний, діяльнісний, середовищний, акмеологічний, аксіологічний, культурологічний, технологічний, компетентнісний, особистісний). Визначено відповідну їм сукупність принципів, на основі яких відбувається її реалізація (пріоритетності людиноцентризму; збереження базових цілей; особистісно-формуального сенсу навчальної діяльності; середовищної релевантності; поєднання інваріантності та варіативності; трансформації цінностей; культурної місії; актуальних технологій; розвитку компетентностей; професійної ідентифікації).

Експериментальна перевірка визначених педагогічних умов та аналіз отриманих у ході роботи дослідницьких даних становить зміст 3 розділу нашої роботи.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕРУКАРІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У розділі подано критерії (діяльнісно-мотиваційний, комунікативно-компетентнісний, технологічно-компетентнісний, самоактуалізаційний), що відповідають визначеним структурним компонентам професійного потенціалу майбутнього перукаря (вмотивованості на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативної компетентності майбутнього перукаря; технологічної компетентності; спрямованості на самоактуалізацію в професійній діяльності). Кожен із критеріїв розглядається через сукупність відповідних йому показників, що узагальнено окреслені на високому, середньому, низькому та елементарному рівнях розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів. Розроблено методику впровадження авторської моделі такого розвитку, що враховує поетапність його здійснення та дозволяє реалізувати визначені педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки у ЗП(ПТ)О.

3.1. Критерії, показники та рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів – учнів професійно-технічних закладів освіти

Виокремлена нами в попередніх розділах система компонентів професійного потенціалу майбутніх перукарів окреслює, на наш погляд і суголосно проаналізованим думкам фахівців, найголовніші орієнтири їхньої професійної освіти й водночас дозволяє визначити головні критерії розвитку зазначеного потенціалу.

У дослідницько-аналітичній діяльності поняття критерію є одним із базових, оскільки саме він виступає основним мірилом досліджуваних об'єктів або ж їхніх окремих підструктур на різних етапах вивчення чи оцінювання.

У освітній практиці застосування об'єктивних критеріїв дає змогу управлінцям і педагогам достовірно визначати якість навчальної роботи, що сприяє її постійному вдосконаленню. Водночас розробка і оприлюднення критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (студентів) є й вагомим навчальним та виховним чинником, оскільки дозволяє їм більш чітко усвідомлювати вимоги, які до них ставляться (насамперед, у ході навчання), і націлює на відповідні орієнтири в саморозвитку.

Як зазначає М. Лакатош, «під критерієм у педагогіці розуміють ознаку, на основі якої здійснюється оцінка, відокремлення, означення чи класифікація стану розвитку особистості, її якісних характеристик» [151, с. 89]. Тобто, в педагогічному дослідженні критерії зазвичай торкаються динаміки особистості і дозволяють впорядкувати дослідницькі дії відповідно до безпосередніх цілей дослідження.

«Словник-довідник з професійної педагогіки» розглядає критерій як «мірило оцінки, судження», необхідну та достатню умову «проявлення або існування якогось явища чи процесу» [236, с. 195].

Так само як «мірило, орієнтир, індикатор, на основі якого відбувається оцінка стану сформованості» досліджуваного явища, трактує поняття критерію О. Жихорська [107, с. 33].

І. Дирда перелічує три основні «одиниці оцінювання», його «елементи»: критерії, показники та рівні, що відображає загальноприйняту модель аналізу значущих характеристик досліджуваних об'єктів та їхньої динаміки. При цьому дослідниця наголошує на тісній взаємопов'язаності критеріїв і показників, заснованій на розумінні перших як ширшого за змістом поняття. При цьому «науковообґрунтований вибір критерію значною мірою зумовлює правильний вибір системи показників, а якість показника залежить від того, наскільки він повно і об'єктивно характеризує прийнятий критерій» [93, с. 460-461].

Співвідношення понять «критерій» і «показник» досить чітко, на наш погляд, визначає також Т. П'ятничук, стверджуючи, що «критерій – об'єктивна матеріалізована ознака, за допомогою якої оцінюється ступінь досягнення

певної мети, кількісна міра деякого явища. Натомість поняття «показник» за своїм обсягом вужче, показник є компонентом, складником поняття «критерій» [219]. Водночас, показники «відбивають найбільш важливі стійкі властивості об'єкта, що забезпечують його існування» [3], а отже беруться з тих його характеристик, які відображають вимоги до цього об'єкта як конкретного явища, цінного завдяки певним своїм можливостям.

Логічну нероздільність критеріїв і показників підкреслює О. Жихорська, наголошуючи, що «критерій можна визначити як сукупність основних показників, які розкривають норму, вищий рівень розвитку відповідної якості». Водночас «показник, як компонент критерію, є типовим і конкретним виявом однієї із суттєвих сторін, на підставі якого можна визначити наявність якості, зробити висновок про рівень її розвитку» [107, с. 34]. Таким чином, використання показника допомагає оцінити якість і рівень сформованості компетентності.

Так само, як критерії в своїй сукупності окреслюють певне цілісне явище (у нашому випадку – професійний потенціал майбутнього перукаря), показники теж повинні створювати цілісну картину щодо критерію, відповідати його найбільш об'єктивним, концептуально вивіреном характеристикам.

Виокремлення об'єктивних критеріїв та адекватних їм показників є одним із найважливіших завдань у ході педагогічного дослідження. Так, С. Вітер зазначає з цього приводу, що «1) критерії повинні відображати основні закономірності функціонування і розвитку аналізованого явища; 2) за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між всіма компонентами аналізованого явища; 3) критерії повинні розкриватися через показники, за якими можна судити про більший або менший ступінь вираженості даного критерію; 4) критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості в часі та просторі; 5) якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними та доповнювати один одного» [56].

Відповідно, головними характеристиками показника дослідники [3] цілком слушно називають «конкретність, що дозволяє розглядати його як більш

частковий стосовно критерію, і діагностичність, що дозволяє йому бути доступним для спостереження й обліку». Саме ці риси враховуються нами при доборі критеріїв та відповідних їм показників у нашому дослідженні.

Критерії розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів в умовах професійного (професійно-технічного) училища ми визначаємо відповідно до структури професійного потенціалу, в якій виокремили чотири компоненти: вмотивованість на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативна компетентність майбутнього перукаря; технологічна компетентність; спрямованість на самоактуалізацію в професійній діяльності.

Компоненту «вмотивованість на людиноцентровану професійну діяльність» у нашому дослідженні відповідає критерій, який задля зручності застосування носить назву «діяльнісно-мотиваційний».

Поняття «вмотивованість» у психолого-педагогічних джерелах позиціонується як потреба у здійсненні певної діяльності. При цьому в нашому дослідженні, як це було обґрунтовано вище, система цінностей, пов'язана з виникненням і позитивною динамікою цієї потреби, має яскраво виражений гуманістичний характер, що відображається в конкретному змісті дібраних і застосованих методик дослідження.

Умотивованість майбутнього перукаря на людиноцентровану професійну діяльність підтримує його постійну потребу в цій діяльності; урівноваженість інтересів клієнта-замовника, що отримує послугу, та власних, що пов'язані з матеріальною і моральною віддачею за неї; зорієнтованість на постійне самовдосконалення в контексті обраної професії, що ми й розглядаємо як показники сформованості професійного потенціалу майбутнього перукаря за відповідним критерієм. Ці три показники (*потреба в діяльності; наявність збалансованого інтересу до її результату; готовність докладати зусиль для її ефективності*) ми розглядаємо як такі, що відповідають змісту діяльнісно-мотиваційного критерію розвиненості професійного потенціалу майбутнього перукаря.

Компонент «комунікативна компетентність майбутнього перукаря» відображено критерієм за назвою «**комунікативно-компетентнісний**». Вище ми досить детально окреслили роль комунікації в діяльності перукаря, зазначили, що вона дозволяє забезпечувати взаємодію між майстром та клієнтом як у інтелектуальному (взаєморозуміння), так і в психоемоційному (взаємоприйняття) аспектах. Це твердження суголосне, зокрема, думці Н. Юрик, яка вважає, що «головною умовою ефективності ділової комунікації є усвідомлення того, що можливість реалізації цілей взаємодії зростає, якщо правильно організувати її проведення і добитися при цьому створення атмосфери взаєморозуміння, довіри та співробітництва» [278, с. 117].

Спираючись на міркування вітчизняних дослідників у сфері професійної комунікації (Д. Годлевська, О. Жирун, Ю. Мендрух, Г. Пухальська, Н. Стеценко та ін.), вважаємо за доцільне в контексті нашого дослідження застосовувати такі показники розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти за комунікативно-компетентнісним критерієм, як: **зорієнтованість на комунікацію; наявність необхідних знань; наявність необхідних умінь і навичок**. Кожен із них розкриває один із взаємопов'язаних аспектів комунікації: мотиваційний, гностичний, процесуально-аналітичний.

Критерій «**технологічно-компетентнісний**» з позицій якості професійної освіти є головним, оскільки окреслює здатність майбутніх перукарів до вмілого виконання завдань, відображених у стандарті професійної (професійно-технічної) освіти за професією «Перукар (Перукар-модельєр)» [239]. Показниками в цьому випадку є: **інтерес до професійно значущої інформації; засвоєння теоретичних і практичних основ перукарського мистецтва; володіння професійними профільними компетенціями, передбаченими відповідним Стандартом професійної освіти**.

Ми припускаємо, що, окреслюючи найбільш очевидний складник професійного обличчя випускника, технологічно-компетентнісний критерій розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в

зкладах професійної (професійно-технічної) освіти за силою свого вияву залишається досить залежним від решти критеріїв, що в контексті професійної діяльності можуть здаватися досить загальними і не досить специфічними для своєї галузі. Проте зазначений критерій, стосуючись безпосередньо змісту професійної освіти, не досить істотно торкається механізмів стимулювання і саморозвитку суб'єкта професійної діяльності, що загрожує формальністю виконання навчальних вимог і професійною неефективністю та відторгненням її значущих аспектів, аж до переходу до іншої професії.

Водночас, саме технологічно-компетентнісний критерій найбільш міцно пов'язує явище особистісного-професійного розвитку майбутнього кваліфікованого робітника з тими параметрами, які дозволяють позиціонувати досліджуваний процес як розвиток професійного потенціалу майбутнього фахівця. Він вказує на реальну здатність останнього виконувати професійну діяльність, тобто освоєння ним професії як сукупності операцій, необхідних для виконання визначених функцій.

Спрямованість на самоактуалізацію в професійній діяльності відображено критерієм «**самоактуалізаційний**»; для його конкретизації обрані наступні показники: *задоволеність власним професійним вибором; здатність до об'єктивного професійного самоаналізу; вміння вибудовувати перспективи професійного саморозвитку; активність самореалізації в процесі здобуття професії.*

Наступним кроком у експериментальному дослідженні стало визначення рівнів розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Це є необхідним для з'ясування динаміки якостей, дотичних до кожного критерію, яка забезпечується застосуванням обґрунтованої в попередньому розділі студентоцентрованої моделі.

Наголосимо принагідно ще раз, що у професіогенезі майбутнього кваліфікованого робітника (як і будь-якого іншого фахівця) розвиток професійного потенціалу як процес вирізняється зорієнтованістю на

саморозвиток учня/студента, який набуває не лише певних професійно значущих характеристик, а стає суб'єктом власної цілеспрямованої зміни.

Так, зокрема, О. Жихорська зазначає в подібному випадку: «Оцінка рівня сформованості професійної компетентності повинна здійснюватись за основними функціями, характерними для професійної діяльності. Для того щоб перевірити рівень оволодіння функціями, притаманними професійній діяльності, необхідно подати кожен з них у вигляді операційних компонентів» [107]. Що ж до нашого дослідження, то йдеться про діяльність, яка не є безпосередньо професійною, хоча й похідна від неї і значною мірою визначається її змістом та вимогами.

Тому рівневі характеристики ми виводимо з огляду на те, що учень ЗПТО в ході професійного навчання повинен набути стійких ознак суб'єкта особистісно-професійного саморозвитку, що вимагає від нього сформованості і вияву низки відповідних якостей.

За визначенням С. Кузікової, особистісний саморозвиток – це «свідома, цілеспрямована і самокерована активність особистості, мета якої полягає у самозміні в позитивному напрямі, що і забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення» [146, с. 175]. Коли ми говоримо про особистісно-професійний саморозвиток як один із провідних чинників розвитку професійного потенціалу, то наголошуємо на професійно детермінованому змісті самореалізації особистості, що може мати відповідні варіанти, але його глибинна сутність – самозміна – залишається незмінною. Тобто, рівень розвитку кожного показника визначаємо з урахуванням того, наскільки свідомою, цілеспрямованою, самоврядною і активною є особистість при його реалізації. Чим сильніше виявлені ці ознаки, тим більшою мірою наближається особистість до розкриття і подальшого розширення своїх можливостей, а саме у нашому випадку – свого професійного потенціалу.

У таблиці 3.1 подаємо зведений перелік критеріїв, показників та рівнів розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Таблиця 3.1

Критерії, показники та рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти

Критерії	Показники	Рівні
Діяльнісно-мотиваційний	потреба в діяльності; наявність збалансованого інтересу до її результату; готовність докладати зусиль для її ефективності	Високий рівень Учень налаштований на професійну діяльність як на таку, що повністю відповідає його запитам і потребам; відчуває і схвалює необхідність узгоджувати власні можливості й інтереси в діяльності із запитами й інтересами замовника, зорієнтований на взаємодію з ним та прийнятний для обох результат; має стійкий намір працювати в сфері обслуговування і використовувати всі наявні можливості для кар'єрного зростання та самоактуалізації Середній рівень Учень налаштований на професійну діяльність як на таку, що загалом відповідає його запитам і потребам; відчуває необхідність узгоджувати власні можливості й інтереси в діяльності із запитами й інтересами замовника, усвідомлюючи пріоритетність її результату для клієнта; має намір працювати в сфері обслуговування і використовувати наявні можливості для кар'єрного зростання та самоактуалізації Низький рівень Учень налаштований на професійну діяльність як на таку, що частково відповідає його запитам і потребам; узгодження власних можливостей та інтересів у діяльності із запитами й інтересами замовника сприймає як більш чи менш складну проблему; наміри працювати в сфері обслуговування і використовувати наявні можливості для кар'єрного зростання мають нестійкий характер
Комунікативно-компетентнісний	зорієнтованість на комунікацію; наявність необхідних знань; наявність необхідних умінь і навичок	Високий рівень Учень має високу зорієнтованість на людиноцентровану комунікацію у професійній сфері, виявляє схильність до помірної екстраверсії та здатність до об'єктивного самоаналізу власних комунікативних характеристик з дієвими конструктивними висновками; демонструє наявність необхідних знань щодо змісту і засобів професійної комунікації, високорозвинену культуру мовлення та прагнення до її подальшого вдосконалення; має необхідні уміння і навички для організації ефективного професійного спілкування в його комунікативному, перцептивному та інтерактивному вимірах та успішно їх застосовує

		Середній рівень Учень має досить високу зорієнтованість на людиноцентровану комунікацію у професійній сфері, виявляє схильність до помірної екстраверсії чи помірної інтроверсії і здатність до об'єктивного самоаналізу власних комунікативних характеристик із конструктивними висновками; демонструє наявність достатнього обсягу знань щодо змісту і засобів професійної комунікації, має розвинену культуру мовлення та демонструє прагнення до її подальшого вдосконалення; працює над виробленням необхідних умінь і навичок для організації ефективного професійного спілкування в його комунікативному, перцептивному та інтерактивному вимірах і в більшості ситуацій успішно їх застосовує Низький рівень Учень має недостатню зорієнтованість на людиноцентровану комунікацію у професійній сфері, маючи особисті комунікативні недоліки і не усвідомлюючи необхідності їхнього усунення; демонструє мінімальну наявність необхідних знань щодо змісту і засобів професійної комунікації, недосконалу культуру мовлення без вираженого прагнення до її подальшого вдосконалення; уміння і навички для організації ефективного професійного спілкування в його комунікативному, перцептивному та інтерактивному вимірах проявляються хаотично, частіше з нейтральним чи негативним результатом.
Технологічно-компетентнісний	інтерес до професійно значущої інформації; засвоєння теоретичних і практичних основ перукарського мистецтва; володіння професійними профільними компетенціями, передбаченими відповідним Стандартом професійної освіти	Високий рівень Учень проявляє значний інтерес до професійно значущої інформації як у освітньому середовищі, так і поза ним, свідомий і активний у розширенні свого професійного світогляду; засвоєння теоретичних і практичних основ перукарського мистецтва відбувається без зовнішнього примусу, з елементами творчого саморозкриття під час виконання навчальних завдань; оволодіння професійними профільними компетенціями, передбаченими професійним Стандартом, відбувається ефективно, в повному обсязі й з можливістю успішно застосовувати їх у професійній діяльності та демонструвати високі творчі результати вже в період навчання Середній рівень Учень проявляє інтерес до професійно значущої інформації як у освітньому середовищі, так і поза ним, схильний до розширення свого професійного світогляду; засвоєння теоретичних і практичних основ перукарського мистецтва відбувається з незначним зовнішнім примусом або без нього, забезпечуючи виконання навчальних завдань без істотних похибок; оволодіння професійними профільними компетенціями, передбаченими професійним Стандартом, відбувається в достатньому обсязі й з можливістю успішно застосовувати їх у професійній діяльності

		Низький рівень Учень проявляє незначний інтерес до професійно значущої інформації, пасивний у розширенні свого професійного світогляду; засвоєння теоретичних і практичних основ перукарського мистецтва відбувається зі значними елементами зовнішнього примусу, з орієнтацією на просте відтворення; оволодіння професійними профільними компетенціями, передбаченими професійним Стандартом, відбувається частково, в мінімально достатньому обсязі
Самоактуалізаційний	задоволеність власним професійним вибором; здатність до об'єктивного професійного самоаналізу; вміння вибудовувати перспективи професійного саморозвитку; активність самореалізації в процесі здобуття професії	Високий рівень Учень повністю задоволений власним професійним вибором; демонструє високу здатність до об'єктивного професійного самоаналізу; вміє свідомо, грамотно, аргументовано вибудовувати перспективи цілеспрямованого професійного саморозвитку; виявляє значну активність щодо самореалізації в процесі здобуття професії, зокрема, самостійно і творчо обираючи її форми і засоби Середній рівень Учень частково задоволений власним професійним вибором; демонструє здатність до об'єктивного професійного самоаналізу; вміє вибудовувати перспективи цілеспрямованого професійного саморозвитку; виявляє активність щодо самореалізації в процесі здобуття професії Низький рівень Учень не задоволений власним професійним вибором; демонструє суб'єктивність у доборі критеріїв професійного самоаналізу та однобічність чи хибність висновків; перспективи професійного саморозвитку оцінює як сумнівні; виявляє низьку активність щодо самореалізації в процесі здобуття професії

Нижче (табл. 3.2) нами згруповано інформацію про дослідницький інструментарій для оцінки розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (він у розширеному вигляді поданий у додатках).

При зборі, аналізі та оцінці дослідницької інформації було використано як відомі дослідницькі методики (приклад: тест Г. Айзенка EPI (Eysenck Personality Inventory)), так і адаптовані щодо відповідної професійної сфери (приклад: тест на виявлення типу діяльності, до якого схильна людина) чи розроблені самостійно і модифіковані для першого та другого констатувального зрізів (приклад: опитувальник для першокурсників та для учнів 2 курсу на з'ясування особистих мотивів, ставлень і намірів у професійній сфері) (Додаток В).

Нами широко застосовувався також аналіз доступних документів, пов'язаних із організацією, здійсненням і оцінкою освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, матеріалів спостережень за суб'єктами освітнього процесу в їхній навчальній та позанавчальній діяльності, продуктів діяльності учнів, створених як у ході виконання завдань, передбачених навчальною дисципліною, так і спеціально розроблених для можливості спостереження за комунікативною поведінкою учнів у навчальній та змодельованій професійній (квазіпрофесійній) ситуації.

Головними вимогами, які висувуються до анотованого нижче інструментарію, стали: наявність (чи можливість повноцінного збору) та доступність необхідної дослідницької інформації; можливість її об'єктивної інтерпретації; відповідність цілі і завданням дослідження у їхніх найзначущіших аспектах.

Таблиця 3.2

Зведена інформація про діагностичний інструментарій дослідження розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти

Критерій	Діагностичний інструментарій
Діяльнісно-мотиваційний	- тест на виявлення схильності до опанування обраної професійної діяльності; - авторський опитувальник на з'ясування індивідуального проекту особистісно-професійного саморозвитку; - тест А. Реана на визначення мотивації до успіху; - аналіз есе «Мій професійний вибір» - самооцінювання учнів
Комунікативно-компетентнісний	- тест Г. Айзенка ЕРІ (Eysenck Personality Inventor - експертне оцінювання комунікативності учнів із залученням педагогів та науковців; - аналіз продуктів мовленнєвої діяльності учнів (комунікативні ситуації, есе, комунікативна поведінка); - самооцінювання учнів
Технологічно-компетентнісний	- аналіз матеріалів поточного та підсумкового контролю навчальної діяльності (надані викладачами та відображені в документації); - експертна оцінка; - аналіз спостережень; - аналіз поточної успішності.
Самоактуалізаційний	- аналіз результатів практики; - аналіз есе «Моя професійна доля» - аналіз спостережень за інтерактивною поведінкою в освітньому середовищі; - аналіз індивідуальних досягнень у неформальній освіті та інших альтернативних формах розвитку професійного потенціалу

Завдяки визначеним критеріям, показникам, рівням розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти нам вдалося простежити динаміку зазначеного процесу і визначити ефективність авторської

студентоцентрованої моделі такого розвитку та дієвість виокремлених педагогічних умов, необхідних для її реалізації.

3.2. Організація та методика проведення дослідно-експериментальної роботи

У розділі 2.3. ми деталізували структуру методологічно-цільового складника авторської студентоцентрованої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, описавши цілі і концептуальні підходи до здійснення цього процесу. Два інші її структурні блоки (мотиваційно-діяльнісний та аналітично-прогностичний) тісно пов'язані з організацією і здійсненням педагогічного експерименту, що мав на меті експериментальну перевірку визначених педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти і в контексті якого ми їх ширше опишемо.

Експериментальна робота, спрямована на перевірку зазначених умов, передбачала здійснення підготовчо-аналітичного, теоретично-проективного, процесуально-діялісного та підсумково-аналітичного етапів. Кожен із них мав свої цілі та завдання, що в сукупності дозволяли організувати, здійснити та вивчити результати впровадження моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Змістом першого з названих етапів (він тривав упродовж вересня – листопада 2020 року) була теоретико-дослідницька робота, що дозволила констатувати необхідність осучаснення підготовки кваліфікованих робітників сфери послуг у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема, перукарів. На основі вивчення результатів наукових досліджень та актуальних публікацій було обґрунтоване припущення, що у ході фахової підготовки дедалі більше зростає роль особистості самого учня, і це проявляється, насамперед, у посиленні його прагнення до розвитку

власного професійного потенціалу. Проте зазначене не може бути автономним процесом і потребує відповідних педагогічних умов, що можуть бути забезпечені в ЗПТО.

Було вичерпно сформульовано тему дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт та предмет. Водночас відбувався збір емпіричних даних, що сприяло визначенню реального стану проблеми. Підготовлено дослідницьку базу, яку склали Професійно-технічне училищу № 31 м. Полтава, Державний навчальний заклад «Електрорадіотехнічний ліцей м. Полтави», Полтавський професійний ліцей сфери послуг, Державний професійно-технічний навчальний заклад «Професійний аграрний ліцей» м. Кобеляки та Регіональний центр професійно-технічної освіти м. Зіньків. Здійснювалася ділова комунікація, спрямована на підготовку персоналу цих закладів до участі в експериментальній роботі, що водночас слугувало також джерелом додаткової інформації про практику розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в сучасних закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Теоретично-моделювальний етап тривав упродовж грудня 2020 – січня 2021 рр. і мав на меті конструювання авторської студентоцентрованої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в сучасних закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що має в своїй структурі три взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий, мотиваційно-діяльнісний та аналітично-прогностичний. Створення моделі дозволило максимально врахувати значущі для досліджуваного процесу чинники і розробити діагностичний інструментарій. Ним ми послуговувалися для проведення початкового та заключного констатувального зрізу на процесуально-діяльнісній фазі роботи, яка розпочалася в лютому 2021 року і тривала до листопада 2023 року. За цей час алгоритм формувального експерименту було використано по відношенню до трьох наборів учнів ЗПТО (спеціальність «Перукар (перукар-модельєр)» на базі 9 класів), тобто,

для кожного з них експериментальна робота була розрахована на два семестри (другий та третій).

Програмою впровадження студентоцентрированої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти було враховано три основні моменти, які відобразилися у визначених педагогічних умовах.

По-перше, людина завжди перебуває під впливом середовища, яке у той чи інший спосіб коригує її світогляд, систему ставлень, цінностей тощо. Середовище може бути хаотичним у своїх впливах, і тоді ми говоримо про їхні непередбачувані результати, що можуть проявитися у динаміці особистісних та професійних якостей. Тому ми обстоюємо необхідність професійної домінанти в середовищі закладу освіти, як провідного компонента системи ділових та особистісних стосунків. Таким чином, педагогічна умова «Посилення професіоналізуючого впливу освітнього середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти», внаормовуючи зміст і форми взаємодії між суб'єктами освітнього процесу, покликана, з одного боку, стимулювати розвиток професійного потенціалу учнів у професійно зорієнтованому соціальному контексті, а з іншого – блокувати деструктивні впливи та взаємовпливи, що, як ми говорили вище, є досить характерними для ЗПТО і з огляду на вікові характеристики учнів, і на характеристики їхнього інтелектуально-емоційного розвитку, і завдяки несприятливим соціальним чинникам їхнього особистого життя. Тому педагогічна увага до організації їхнього освітнього (а в багатьох випадках – і життєвого, бо багато учнів тут і навчаються, і проживають у гуртожитку) простору є необхідною.

Суб'єктом організації і вдосконалення освітнього середовища є його керівництво, яке насамперед залучаються до створення сприятливих для розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів педагогічних умов.

По-друге, багато хто із вступників не має чіткого уявлення про свій професійний саморозвиток як перспективу і не схильний самотужки

коригувати ситуацію. Як показали результати пілотного опитування 43 першокурсників – майбутніх перукарів, проведеного нами в ПТУ 31 м. Полтави та Державному навчальному закладі «Електрорадіотехнічний ліцей м. Полтави», у вересні 2020 року (див. матеріали в згаданому раніше додатку Б), понад 60% тих, хто вступив до училища на базі 9 класів, зробив це не тому, що з дитинства мріяв про цю професію чи навчальний заклад, а через обмеженість можливостей власних або родини, за порадою інших людей тощо. Так само на прохання оцінити можливий рівень своєї професійної майстерності через деякий час після завершення навчання вже близько 80% або схильні давати середню оцінку, або засвідчили неспроможність це зробити взагалі. Тому педагогічний супровід є необхідною умовою опанування не тільки процесу фахової підготовки у її стандартному вигляді, ззовні, а, насамперед, формування і реалізації власного проєкту поведінки як учня, як майбутнього фахівця, в той період, коли має активно відбуватися формування фахових компетентностей, тобто, закласти внутрішні засади цього процесу.

Отже, увага до відповідної готовності педагогів та майстрів виробничого навчання як суб'єктів педагогічного супроводу учнів виступає другим важливим аспектом підготовки до формувального експерименту.

Врешті, сам процес розвитку професійного потенціалу, що, як було сказано вище, не може зводитися переважно до технологічного аспекту фахової підготовки майбутнього перукаря, вимагає включення учня до діяльності, де такий розвиток відбувається в ході навчального моделювання, тренувань, відпрацювання технологічних елементів тощо. Водночас така професійно спрямована активність є, з педагогічної точки зору, одним із провідних способів самовияву майбутнього фахівця, що сприяє педагогічній діагностиці динаміки його особистісно-професійних характеристик, а також може стати вагомим засобом на шляху до самоактуалізації в професійній діяльності. Таким чином, у навчальній та позанавчальній співпраці, зорієнтованій на опанування професійної діяльності у різноманітні її виявів,

реалізується третя з виокремлених педагогічних умов «Формування особистісних засад професійної самоактуалізації у процесі фахової підготовки».

Мотиваційно-діяльнісний блок авторської моделі відображає інтеграцію складників діяльності суб'єктів освітнього процесу, що забезпечує фахову підготовку майбутніх перукарів (управлінської, педагогічної, навчальної). Відповідно до поставлених нами цілей, йдеться про складники людиноцентричний, комунікативний, технологічний та самоактуалізаційний, що відповідають визначеній структурі професійного потенціалу майбутніх перукарів.

На підставі аналізу процесу фахової підготовки майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема, в умовах зумовленого несприятливими обставинами останніх років дистанційного та комбінованого навчання, ми розглядаємо систему взаємин суб'єктів освітнього процесу як головний комплексний інструмент такої підготовки, що може функціонувати на різних рівнях взаємодії, які часом не є дотичними між собою. Разом із тим середовище як таке формується в цілому і в окремих своїх характеристиках зусиллями (усвідомленими та не усвідомленими) всіх прилучених до нього осіб, що, звісно, різняться за впливовістю, проте переживають обов'язкові двосторонні взаємовпливи.

При цьому, як вимагає сформульований нами вище принцип релевантності середовища (а релевантність розуміється як міра відповідності отриманого результату бажаному), якщо ми очікуємо від суб'єкта позитивної віддачі, то первинний вплив також повинен бути позитивним. Тому середовище закладу освіти повинно викликати у учня позитивні емоції, містити в собі мінімум не тільки неприємного, а й незрозумілого, чужого, такого, що внутрішньо віддаляє учня від оточення. Кожен вступник закономірно змушений переживати досить довгий період як навчально-процесуальної, так і психоемоційної адаптації, і чим швидшим і

результативнішим буде його перебіг, тим більше часу і внутрішніх сил залишиться в учня для професійно зумовленого саморозвитку.

До прикладу, розглянемо кадрові підструктури закладу професійної (професійно-технічної) освіти. Вони є досить чисельними, і не кожен з керівників відомий більшості учнів як носій певної функції, що відображає логіку організації освітнього середовища в його матеріальному і нематеріальному виборах.

Так, загальне керівництво роботою педагогічного колективу закладу здійснює директор. Управління навчально-виробничим процесом покладається на заступника директора з навчально-виробничої роботи. Виховним процесом керує заступник директора з навчально-виховної роботи, виробничі проблеми та питання організації практик вирішує старший майстер. Незрозумілою і далекою для учнів довго залишається посада методиста як людини, що відає методичною роботою. Щоденно стикаючись із матеріально-технічним забезпеченням освітнього процесу і побутовими умовами, учні не зразу дізнаються, що відповідає за них помічник директора з господарчої частини, а за фінансову сторону освітнього процесу – головний бухгалтер.

Педагогічний колектив ЗПТО теж, зазвичай, досить чисельний і різноманітний за своїми професійними функціями. Так, у професійно-технічному училищі №31 м. Полтави, де була сформована експериментальна група нашого дослідження, на початок 2023 – 2024 навчального року працювало 30 викладачів та майстрів, котрі мають відповідну базову освіту, педагогічний, методичний, виробничий досвід. Середній вік педагогічних працівників становить 37 років, серед них 5 осіб (близько 17%) мають до 3 років педагогічного стажу, 9 осіб (близько 30%) – від 3 до 8 років, а 16 осіб (близько 53%) – понад 8 років. Учні можуть знайомитися з ними по мірі вивчення навчальних дисциплін, проте більш доцільним бачимо попереднє знайомство, завдяки якому кадровий склад сприймається не як група маловідомих людей, а як колектив співпрацівників, кожен з яких виконує

певні відомі учневі завдання, що, в свою чергу, робить базову підструктуру освітнього середовища ближчою і зрозумілішою для учня.

Не сприятливим може бути і середовище ровесників та старшокурсників, до якого вливаються нові учні. Воно не завжди формується на засадах конструктивних цінностей, диктує свої етичні норми та правила взаємодії з ровесниками і дорослими.

Таким чином, вступивши до училища, нещодавній випускник 9 класу часто опиняється в середовищі, яке він далеко не завжди освоює із позитивними емоціями і в якому його прагнення до саморозвитку мотивуються епізодично і безсистемно.

Тому, проєктуючи формувальний експеримент, ми розробили його як методику комунікативного взаєморозкриття суб'єктів освітнього середовища, локальною метою якої стало психоемоційне прийняття майбутніми перукарями середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти як сприятливого щодо розвитку свого професійного потенціалу, а також мотивація їх до відповідної діяльності через надання різноманітної підтримки та особистісно значущих зразків.

Нижче ми деталізуємо способи реалізації цих цілей, а зараз завершимо розгляд структури студентоцентрованої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у професійній підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Аналітично-прогностичний блок моделі складають три компоненти: критеріальний, що забезпечує наявність адекватного діагностичного інструментарію; результативний, що засвідчує позитивну динаміку в розвитку професійного потенціалу); прогностично-мотиваційний, який визначає конкретні орієнтири в подальшому саморозвитку (в тому числі коригувального характеру) і мотивує учня на їхнє досягнення. Його реалізація в програмі експерименту збігається з підсумково-аналітичним етапом.

Підсумково-аналітичний етап експериментальної роботи завершує її окремий цикл (що міг би бути продовжений відповідно до отриманих результатів). На цьому етапі відбуваються систематизація та аналіз дослідницьких даних, робляться на їхній основі узагальнювальні та конкретизуючі висновки, здійснюється перевірка достовірності результатів методами математичної статистики, окреслюються перспективи подальшого дослідження проблеми та розробляються практичні рекомендації для педагогів, що працюють над її вирішенням чи в перспективі мають бути залучені до такої роботи, й через них опосередковано – розширюються уявлення про учнів як суб'єктів розвитку професійного потенціалу та стимулюється пошук шляхів для коригування їхніх досягнень..

Повертаючись до процесуально-діяльнісного етапу експерименту, наголосимо, що достовірність отриманого результату забезпечувалася аналогічністю вихідних характеристик двох груп учнів – експериментальної й контрольної, що були створені на базі професійно-технічного училища № 31 м. Полтави, Полтавського професійного ліцею сфери послуг та Регіонального центру професійно-технічної освіти м. Зіньків. Усі перелічені заклади мають подібні матеріально-технічні умови для навчання майбутніх перукарів, у їхніх навчальних планах є неістотні відмінності при загальному дотриманні вимог освітнього стандарту, навчальний процес забезпечують педагогічні колективи, близькі за офіційно зафіксованим рівнем кваліфікованості.

Констатувальне дослідження показало подібність характеристик експериментальної і контрольної груп за всіма визначеними критеріями розвитку професійного потенціалу (табл. 3.3). У кількісному складі груп також відмінність невисока (експериментальна група налічує 166 учнів; контрольна група – 170 учнів).

Таблиця 3.3

**Рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів
(експериментальна та контрольна групи, початок експерименту, чол.)**

Показник	Діяльнісно-мотиваційний критерій		Комунікативно-компетентнісний критерій		Технологічно-компетентнісний критерій		Само-актуалізаційний критерій	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий рівень	58	54	44	39	35	40	40	50
Середній рівень	91	99	92	110	97	88	104	102
Низький рівень	17	17	30	21	34	42	22	18
Всього, чол.	166	170	166	170	166	170	166	170

Для полегшення аналізу і зіставлення отриманих даних ми використовували п'ятикомпонентну оцінну шкалу, де «5» – дуже високий рівень вияву показників, «1» – дуже низький.

З метою більш наочної демонстрації незначних відмінностей у критеріальних характеристиках експериментальної і контрольної груп трансформуємо цю саму інформацію у відсотки (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів
(експериментальна та контрольна групи, початок експерименту, %)**

Показник	Діяльнісно-мотиваційний критерій		Комунікативно-компетентнісний критерій		Технологічно-компетентнісний критерій		Само актуалізаційний критерій	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий рівень	34,5	31,8	26,3	22,9	21,9	23,5	23,8	29,4
Середній рівень	54,3	58,2	54,8	64,7	57,8	51,7	62,0	60,0
Низький рівень	10,2	10	17,9	12,4	20,3	24,8	14,2	10,6
Всього, %	100	100	100	100	100	100	100	100

У експериментальній групі була впроваджена авторська студентоцентрована модель розвитку професійного потенціалу майбутніх

перукарів у фаховій підготовці, яка передбачала при реалізації мотиваційно-діяльнісного блоку акцентування людиноцентричного, комунікативного, технологічного, самоактуалізуючого складників. Освітній процес у контрольних групах здійснювався за традиційною методикою.

Основними засобами здійснення формувального експерименту, як організованого відповідно до експериментальної програми фрагменту освітнього процесу, виступили наступні:

- застосування інтерактивних методик взаємодії, тренінгових занять та наукових і методичних семінарів у ході підготовки педагогічних працівників закладу до участі в експерименті. Зокрема, велось освоєння моделі демократичного управління у всій сфері контролю, опанування людиноцентрованих моделей, заснованих на рефлексивних засадах, усвідомленні того, що під час навчання майбутніх працівників сфери обслуговування, до яких належить перукар, міжлюдська взаємодія в освітньому процесі виступає не лише як інструмент поліпшення його комунікативних характеристик, а як інструмент навчання людиноцентрованої комунікації;

- удосконалення змісту та форм виховної роботи за рахунок збільшення кількості та збагачення різновидів форм активного самовияву учнів у комунікації, зокрема, на квазіпрофесійних засадах (моделювання умов, що мають чимало спільного з професійними);

- доповнення методичного забезпечення фахових дисциплін завданнями, що спрямовані на вдосконалення професійної комунікації майбутніх перукарів, усунення комунікативних бар'єрів у стосунках з викладачами та учнями, застосування технології «створення успіху в навчанні», завдяки якій кожен учень при формуванні його професійної компетентності розглядався б як суб'єкт розвитку професійного потенціалу і отримував необхідну допомогу і підтримку;

- розробка та впровадження інтерактивної методики коригування взаємодії між різнорівневими в соціальному та професійному плані

суб'єктами (учні першого та старших курсів; адміністрація, педагоги, працівники закладу; працівники закладу; випускники закладу; представники роботодавців, замовників, місцевої влади тощо) в освітньому середовищі закладу професійної (професійно-технічної) освіти із застосуванням безпосереднього та онлайн-спілкування, синхронного та асинхронного інформування, створення індивідуальних комунікативних портретів суб'єктів освітнього процесу.

У ході дослідження дієвості спроектованих педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, ефективності студентоцентрованої моделі їхнього впровадження та відповідного методичного забезпечення процесу розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів нами було використано низку емпіричних методів, завдяки яким вдалося з'ясувати актуальність досліджуваної проблеми та ступінь її розробленості в науковій і методичній літературі; обґрунтувати педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в професійному (професійно-технічному) закладі освіти та спроектувати діагностичний інструментарій для перевірки їхньої дієвості; констатувати стан досліджуваних об'єктів на початку та в кінці формувального дослідження; зафіксувати найбільш значущі вияви динаміки досліджуваного явища у експериментальній і контрольній групах з метою аналізу, узагальнення, переведення якісної інформації в кількісну.

Найважливіші результати дослідження, відповідні щодо поставлених перед ним цілями, були опрацьовані за допомогою методів математичної статистики, що дало змогу встановити кількісні залежності у формі таблиць та діаграм, підтвердити достовірність і надійність отриманих результатів.

Основну інформацію ми отримували шляхом аналізу наукових, методичних, нормативно-правових джерел, ресурсів мережі «Інтернет», результатів діяльності учнів на заняттях та поза ними, в межах освітнього середовища закладу, а також завдяки застосуванню таких соціологічних методів, як бесіда та анкетування. Більш загальна інформація, отримана нами

на початкових етапах дослідження, у подальшому сприяла створенню інструментів, необхідних для збору інформації конкретної, пов'язаної з виявами теоретичних положень на практиці.

Метод експертних оцінок дозволив нам значно розширити особисті можливості в дослідницькій діяльності за рахунок залучення досвідчених педагогів, з якими також була попередньо проведена робота мотиваційного, змістового та інструктивного характеру. Почасти, до збору інформації в такий спосіб можна віднести і вивчення поточного оцінювання та підсумкового контролю результатів навчання, що було необхідним при з'ясуванні динаміки професійного потенціалу майбутніх перукарів за технологічно-компетентнісним критерієм. Ця інформація розглядалася як автономно, так і в сукупності з коментарями педагогів, що висловлювали свої міркування з приводу навчання того чи іншого учня, пояснювали нетипові випадки тощо. Останні також виступали консультантами при створенні авторської інтерактивної методики коригування взаємодії між різнорівневими в соціальному та професійному плані суб'єктами.

Важливим вважаємо дослідницький матеріал, отриманий шляхом аналізу продуктів діяльності учнів ЗПТО. Ми послуговувалися як більш стандартизованими за метою і змістом роботами (виконання навчальних завдань репродуктивного і частково-пошукового характеру), так і творчими роботами, виконаними на заняттях та поза ними (зокрема, написаними на наше прохання есе «Моя професійна доля» (у ході першого констатувального зрізу аналогічним за призначенням було есе «Професія в житті людини»). Ми аналізували як зміст самого есе, так і спосіб викладення думок, здатність говорити відверто і достатньо коректно, грамотність писемного мовлення, його образність тощо.

Бралися до уваги також результати неформальної освіти, до якої залучаються учні, та їхні особисті позанавчальні особистісно-професійні самовияви та досягнення. Так, досить інформативною була міра участі учнів у проведенні традиційного тижня професії «Перукар» у професійно-

технічному училищі №31 м. Полтави, де кожен міг долучитися до різних видів діяльності, більш або менш активно продемонструвати вмотивованість на професійний саморозвиток. Пропозиція організаторів була достатньою для того, аби віднайти таку діяльність: виставка «Світ перукарського мистецтва»; конкурс малюнків першокурсників «Я – перукар»; олімпіада з дисципліни «Матеріалознавство»; відкритий захід на тему: «Історія створення стрижок»; майстер-клас на тему «Зачіски нашвидкоруч», проведений старшокласниками для першокурсників, тощо. Цікавим для нас із точки зору дослідження було, зокрема, ставлення учнів до можливості сфотографуватися у спеціально створеній фотозоні з декоративними ножицями і гребінцем, що досить точно вказувало на те, як учні оцінюють свою майбутню професію, наскільки здатні вільно і позитивно себе з нею ідентифікувати.

Так само інформативним є аналіз активності та рівня досягнень учнів у конкурсах («Найкращий у своїй професії», «Молоді крила», «Золотий гребінець» – у різних закладах вони мають свою назву).

Загалом у проведенні констатувального та формувального дослідження було задіяно 25 викладачів та керівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти сфери послуг та близько 500 учнів – майбутніх перукарів (вони залучалися в ході попереднього вивчення проблеми та збору інформації), 336 із яких увійшли згодом до експериментальної та контрольної груп (табл. 3.5)

Таблиця 3.5

Склад груп досліджуваних (за закладами освіти)

Назва ЗПТО	Експериментальна група (чол.)	Контрольна група (чол.)	Всього за закладом
ПТУ №31 м. Полтава	166	—	166
Полтавський професійний ліцей сфери послуг	—	88	88
Регіональний центр професійно-технічної освіти, м. Зіньків	—	82	82
УСЬОГО	166	170	336

Аналізуючи результати першого констатувального зрізу, ми дійшли висновку, що переважаюча кількість учнів на момент вступу до ЗПТО не досить чітко уявляють шляхи і перспективи розвитку свого професійного потенціалу, значною мірою виявляють пасивність у цьому процесі. Домінування за всіма без виключення критеріями кількості тих, хто знаходиться на середньому рівні сформованості відповідних характеристик, наявність від 10 до 24,8% осіб, які демонструють низький рівень (що в подальшому обіцяє трансформуватися в значні професійні проблеми чи зміну професії) і досить незначна кількість тих, хто демонструє високий рівень (від 21,9% до 34,5%) вказало на необхідність розробки, впровадження та перевірки системи педагогічних умов та студентоцентрированої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, де ці умови мають реалізуватися, що й стало змістом формульовального експерименту.

Його зміст та результати детально схарактеризуємо в п. 3.3.

3.3. Аналіз результатів формульовального експерименту

У ході формульовального експерименту було підтверджено дієвість визначених нами педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Студентоцентрирована модель упровадження зазначених умов передбачала їхню реалізацію шляхом застосування форм і методів роботи всіх суб'єктів освітнього процесу (від управлінців і педагогів до учнів, які у ході квазіпрофесійної діяльності на заняттях та поза ними, в процесі навчальної практики повинні були демонструвати здатність до конструктивної професійної комунікації), концептуально заснованих на людиноцентричних засадах, а процесуально – таких, що мають яскраво виражений інтерактивний характер. Так, до прикладу, стандартний план

виховної комунікації впродовж тижня, що є традиційним за своєю найбільш загальною структурою, включає виховні години (вівторок), інструктажі з БЖ (середа), просвітницька бесіда «Правова абетка» (четвер). Під час експерименту ми відзначили важливий для учнів сенс обох останніх заходів, але запропонували змінити їхній формат. Так, до проведення інструктажів, які в умовах дистанційного та змішаного навчання стали транслюватися одночасно для всіх учнів, по чергово почали долучатися академічні групи, які заздалегідь готували коротку мотиваційну частину, окреслюючи проблему у вигляді короткої сценки, серії малюнків, анімованої презентації і т. ін., дотичної за змістом до професійних та навчальних проблем. Інструктаж як виклад інформаційного блоку завершував захід, він зберігав свій зміст і традиційну форму, але, увійшовши до зони відповідальності учнів-співорганізаторів, почав сприйматися з більшим інтересом. Так само «Правова абетка» перетворилася на міні-інтерв'ю з педагогами, персоналом, учнями (однією з родзинок було, зокрема, їхнє цікаве представлення), які висловлювали свої міркування з приводу певних ситуацій, а потім кваліфікований фахівець резюмував почуте і підсумовував, які помилки були типовими при обговоренні і як слід чинити, якщо така ситуація дійсно виникне.

Цей складник мотиваційно-діяльнісного блоку моделі позначено як людиноцентрований.

Відповідно до цілей експерименту відбувся перегляд та удосконалення планів виховної роботи (в ході консультативних бесід з кураторами груп та заступниками керівників ЗПТО з виховної роботи), результатом чого стало, з одного боку, урізноманітнення форм та засобів взаємодії між учасниками освітнього процесу, а з іншого – обов'язкове залучення до кожного заходу учнів-виконавців, асистентів, відповідальних за окремі його аспекти, що дало змогу створити можливість для комунікативного самовияву в професіоналізуючому середовищі всім без винятку учням на засадах творчої, неформальної комунікативної взаємодії. Нормативна сторона комунікації

вдосконалювалася засобами включення до занять з різних навчальних дисциплін письмових завдань, що давали змогу висловити свою думку з приводу засвоєної інформації, структурувати її, виділити головне, спроектувати оптимальні умови для її застосування в професійній діяльності. Було створено також «Інтерактивний довідничок грамотного українця», що пропонувався до перегляду під час виховних годин. У ньому були зафіксовані складні випадки слововживання та правопису, і цей перелік постійно розширювався згідно з запитам учнів та педагогів, а окремий розділ присвячувався кумедним помилкам у учнівських роботах, автори яких, проте, не вказувалися. Цей складник мотиваційно-діяльнісного блоку моделі позначено як комунікативно-компетентнісний.

Відбулося доповнення методичного забезпечення фахових дисциплін системою завдань, які, спрямовуючись на вдосконалення професійної комунікації майбутніх перукарів, сприяли розвитку умінь і навичок ділового та особистісно зорієнтованого спілкування, усуненню комунікативних бар'єрів у стосунках між викладачами та учнями. Окремим моментом акцентуємо поширення в застосуванні педагогами задіяних закладів технології «створення успіху в навчанні», що вимагало більш ретельної індивідуалізації процесу фахової підготовки, певного додаткового вкладення зусиль педагога, проте саме завдяки такому підходу кожен учень отримував необхідну допомогу і підтримку як суб'єкт розвитку професійного потенціалу. Педагоги намагалися добирати різнорівневі завдання, що давало змогу практично кожному учневі проявити себе з кращого боку, отримати схвальний відгук про свою роботу та особистісно-професійний розвиток. Цей складник мотиваційно-діяльнісного блоку моделі позначено як технологічно-компетентнісний.

Було розроблено та впроваджено інтерактивну методику коригування взаємодії між різнорівневими в соціальному та професійному плані суб'єктами (учні першого та старших курсів; адміністрація, педагоги, працівники закладу; працівники закладу; випускники закладу; представники

роботодавців, замовників, місцевої влади тощо) в освітньому середовищі закладу професійної (професійно-технічної) освіти. Її провідною метою було стимулювання розвитку в учнів ставлення до освоєння професії та пов'язаних з нею реалій оточуючого середовища як до самоактуалізуючого процесу. В умовах карантину та воєнного стану такий спосіб взаємодії, із застосуванням безпосереднього та онлайн-спілкування, синхронного (одночасного) та асинхронного (через фіксовані джерела інформації – слайди, фото, відеозаписи тощо) інформування, створення індивідуальних комунікативних портретів суб'єктів освітнього процесу тощо, забезпечив неперервність, комплексність, варіативність, особистісну зорієнтованість професіоналізуючого впливу на учня. Цей складник мотиваційно-діяльнісного блоку моделі позначено як самоактуалізуючий.

Водночас хочемо зауважити, що кожен із цих складників на практиці виступає невіддільним від інших, так само, як і застосовані засоби його реалізації є поліфункціональними і лише акцентують один із аспектів змісту вагової цілісної проблеми, на вирішення якої цими засобами ми зорієнтовані.

Так, вважаємо, що результатами проведеного формувального експерименту було підтверджено в тому числі й успішність окресленої вище методики коригування взаємодії в середовищі закладу освіти, яка, впливаючи на особистісно-професійну позицію учня, опосередковано впливає також і на розвиток його професійного потенціалу за всіма визначеними критеріями.

Позитивну динаміку розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, досягнуту в ході формувального експерименту, було з'ясовано за допомогою застосування визначених на теоретичному рівні критеріїв і показників. Розглянемо їх у кількісному поданні, відзначивши спершу за зведеними даними зміщення кількості респондентів за рівнями (табл. 3.6), де П – початкове, а К – кінцеве значення.

Таблиця 3.6

**Динаміка розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у
фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти
(експериментальна група)**

Критерії/рівні	Високий, чол.		Високий, %		Середній, чол.		Середній, %		Низький, чол.		Низький, %	
	П	К	П	К	П	К	П	К	П	К	П	К
Діяльнісно-мотиваційний	57	69	34,3	41,5	91	87	54,8	52,4	18	10	10,8	6,0
Комунікативно-компетентнісний	44	60	26,5	36,1	93	88	56,0	53,0	29	18	17,5	10,8
Технологічно-компетентнісний	35	40	21,1	24,1	97	114	58,4	68,6	34	12	20,5	7,2
Самоактуалізаційний	42	55	25,3	33,1	102	99	61,4	59,6	22	12	13,3	7,2

Зауважимо, що дані заокруглені до цілих і десятих частин числа, хоча насправді при обрахунках знаків за комою виникало більше, тож у окремих випадках помітна незначна неточність, що виникла в процесі заокруглення.

Співвідносну різницю між кількістю осіб, що мали певний рівень розвитку професійного потенціалу на початку та в кінці експерименту, можемо проілюструвати графічно (рис. 3.1).

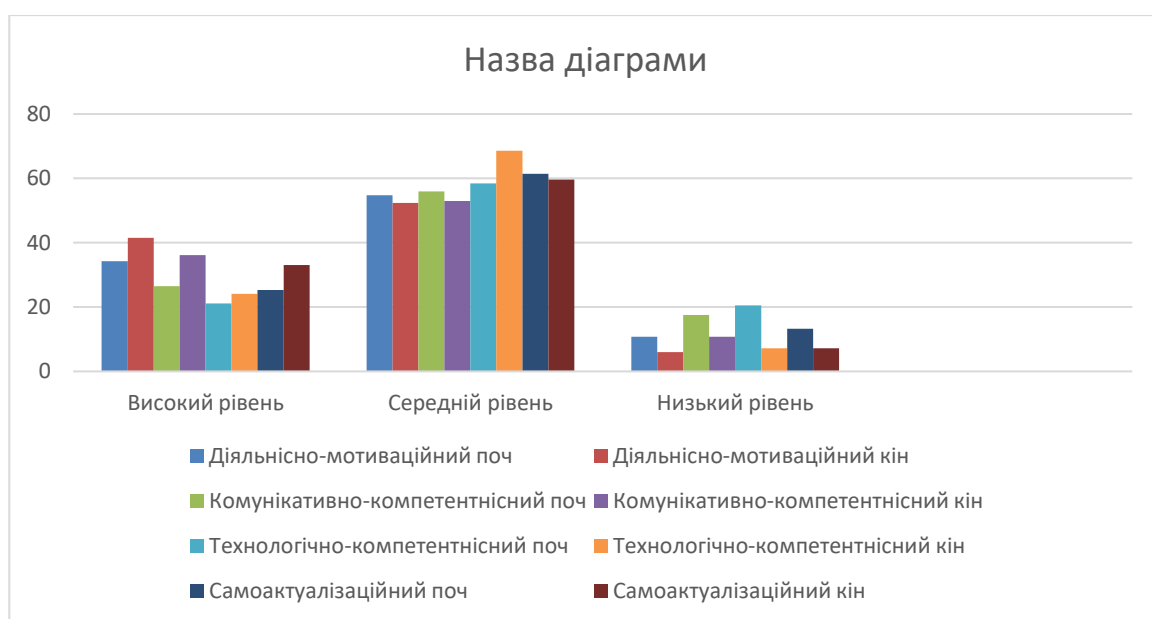

Рис. 3.1. Рівнева динаміка в експериментальній групі

На гістограмі кожний непарний стовпчик відповідає початковому етапу експерименту в порядку переліку критеріїв, кожний парний – кінцевому.

Бачимо наявність розбіжностей у кожній підгрупі, тимчасово виділеній в експериментальній групі за рівневою ознакою. Найбільш виразно помітно зміни, що сталися відповідно до технологічно-компетентнісного критерію. Також є очевидним, що істотно зменшилася кількість учнів, яких можна віднести до низького рівня за всіма критеріями, що сталося переважно за рахунок зміщення їх до середнього рівня.

Проаналізуємо аналогічні дані, отримані за той самий період у контрольній групі (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Динаміка розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у
фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти
(контрольна група)**

Критерій / рівень	Високий, чол.		Високий, %		Середній, чол.		Середній, %		Низький, чол.		Низький, %	
	П	К	П	К	П	К	П	К	П	К	П	К
Діяльнісно-мотиваційний	54	59	31,8	34,7	99	94	58,2	55,3	17	17	10	10
Комунікативно-компетентнісний	39	40	22,9	23,5	110	112	64,7	65,9	21	18	12,4	10,6
Технологічно-компетентнісний	40	42	23,5	24,7	88	83	51,8	48,8	42	45	24,7	26,5
Самоактуалізаційний	50	52	29,4	30,6	102	104	60,0	61,2	18	14	10,6	8,3

Подамо дані у вигляді гістограми (рис. 3.2).

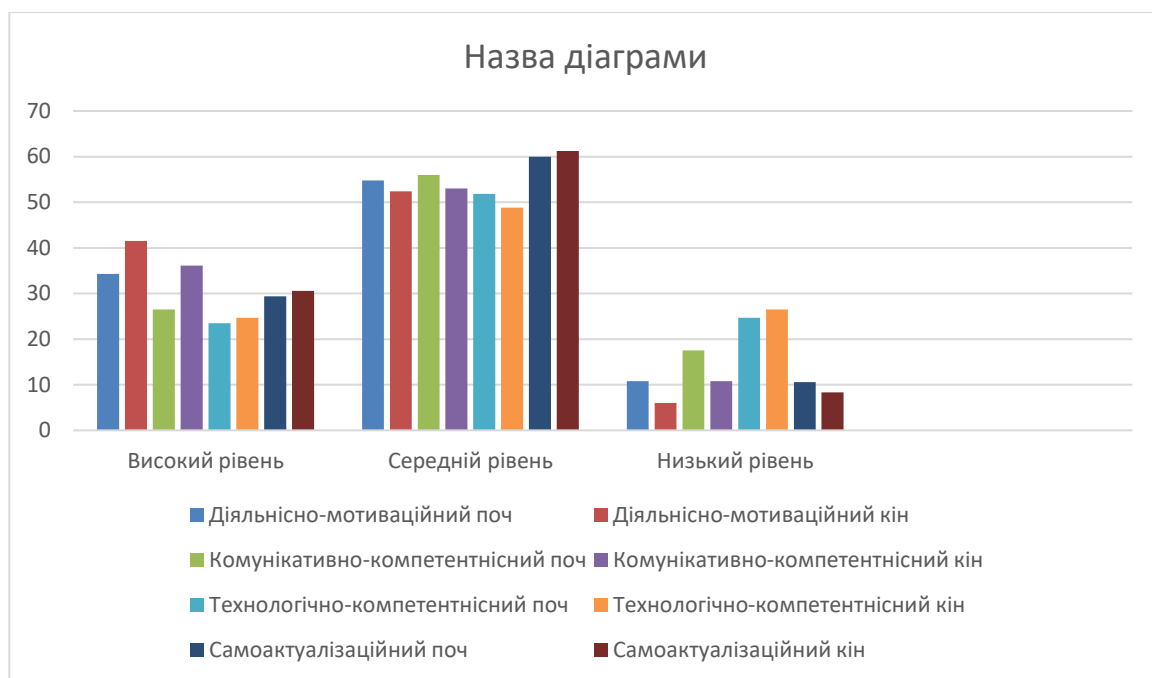

Рис. 3.2. Рівнева динаміка в контрольній групі

Підкреслимо, що відзначена динаміка відображає тенденцію до зростання рівня професійного потенціалу, однак вона носить дещо хаотичний і нестійкий характер, що було відзначено, зокрема, при аналізі особистих досягнень учнів. У експериментальній групі у жодного учня зворотна рівнева динаміка не відзначалася.

Загалом же зіставлення рівневої динаміки в експериментальній і контрольній групах дає змогу відзначити, що, хоча у контрольній також сталися певні зміни, вони значно менш яскраво виражені, що ще раз підтверджує необхідність подальших напрацювань із досліджуваної нами проблеми, оскільки вказує на наявність невикористаних чи й не розкритих ресурсів.

Тільки у контрольній групі ми спостерігаємо повну відсутність кількісної розбіжності між даними початку й кінця експеримента (діяльнісно-мотиваційний критерій, низький рівень), а також збільшення чисельності досліджуваних з низьким рівнем розвитку професійного потенціалу (технологічно-компетентнісний критерій), що відбувається із розширенням уявлень про технологічну компетентність майбутнього перукаря. Водночас, останнє цілком узгоджується з тим фактом, що відзначалася досить низька

позитивна динаміка за діяльнісно-мотиваційним критерієм, а прирощування технологічної компетентності тісно пов'язане з навчальною діяльністю, якість якої безпосередньо залежить від умотивованості суб'єкта.

Для більш об'єктивного порівняння рівневої динаміки в обох групах, що налічують неоднакову кількість членів, доцільно узагальнити подану вище інформацію в перерахунку на відсотки із зазначенням напрямку динаміки процесу розвитку професійного потенціалу за кожним критерієм (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

**Динаміка розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у
фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти
(експериментальна та контрольна групи, %)**

Критерії / рівні	Високий		Різниця, +/-	Середній		Різниця, +/-	Низький		Різниця, +/-
	П	К		П	К		П	К	
Експериментальна група									
Діяльнісно-мотиваційний	34,3	41,5	+	54,8	52,4	–	10, 8	6,0	–
Комунікативно-компетентнісний	26,5	36,1	+	56,0	53,0	–	17,5	10,8	–
Технологічно-компетентнісний	21,1	24,1	+	58,4	68,6	+	20,5	7,2	–
Самоактуалізаційний	25,3	33,1	+	61,4	59,6	–	13,3	7,2	–
Контрольна група									
Діяльнісно-мотиваційний	31,8	34,7	+	58,2	55,3	–	10	10	0
Комунікативно-компетентнісний	22,9	23,5	+	64,7	65,9	+	12,4	10,6	–
Технологічно-компетентнісний	23,5	24,7	+	51,7	48,8	–	24,7	26,5	+
Самоактуалізаційний	29,4	30,6	+	60,0	61,2	+	10,6	8,3	–

Позитивною вважаємо динаміку зі знаком + у бік зростання високого рівня та середнього рівня при зменшенні низького, а негативною (зворотною) – у бік зростання кількості тих, хто віднесений до низького рівня, та

зменшення при цьому кількості тих, хто віднесений до високого і середнього рівня.

Найбільший розрив у рівневих даних спостерігаємо у експериментальній групі за технологічно-компетентнісним критерієм: кількість тих, хто перебуває на низькому рівні, зменшилася з 20,5% до 7,2 %. Ця різниця є максимальною для обох груп, тоді як у контрольній групі за цим показником (низький рівень розвитку професійного потенціалу за технологічно-компетентнісним критерієм) відмічене зростання. Загалом же позитивна різниця за різними показниками в ЕГ становить від 13,3% (максимальне зрушення) до 1,8 % мінімальне зрушення), тоді як у контрольній групі максимальне зрушення становить 2,9%, а мінімальне 0%.

Порівняльну динаміку за окремими критеріями подано в табл. 3.9, 3.10, 3.11, 3.12 та на рис. 3.3, 3.4, 3.5 і 3.6.

Таблиця 3.9

Порівняльна динаміка розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти за діяльнісно-мотиваційним критерієм

Група / дані за рівнями	Високий		Середній		Низький	
	чол.	%	чол.	%	чол.	%
Експериментальна	+12	+7,22	-4	+2,40	-8	+4,81
Контрольна	+5	+2,94	-5	+2,94	0	0

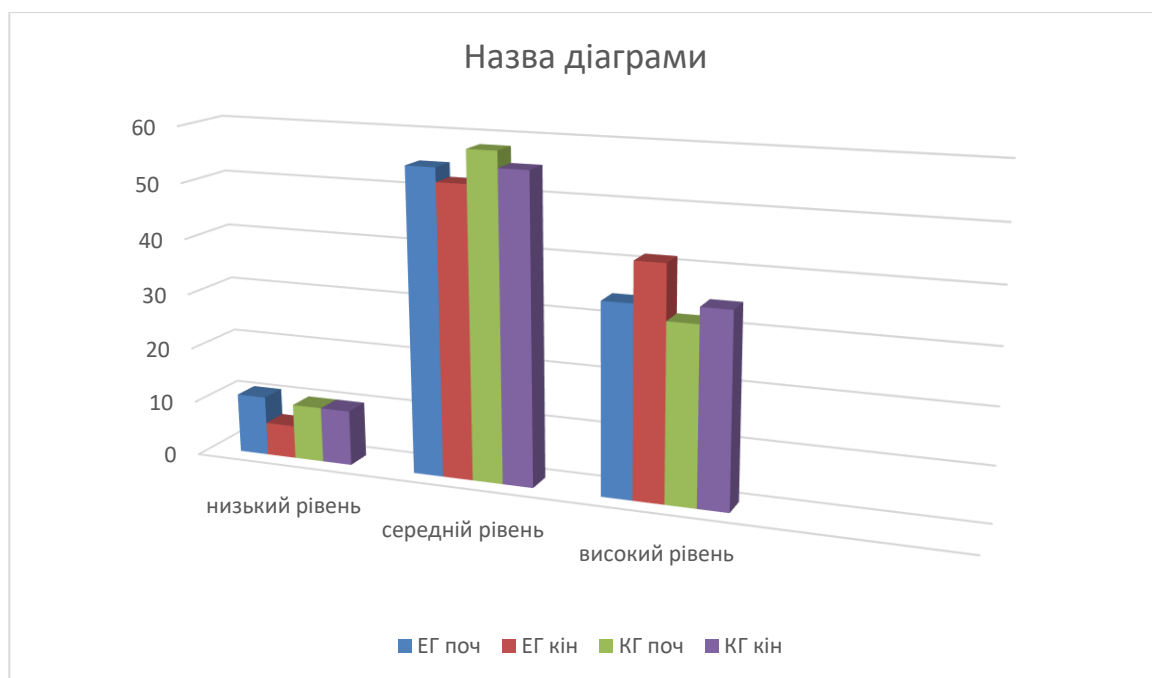

Рис. 3.3. Динаміка показників експериментальної і контрольної групи за діяльнісно-мотиваційним критерієм

З рисунка видно, що кількісний склад членів контрольної групи, які мали низький рівень сформованості професійного потенціалу за мотиваційно-діяльнісним критерієм, залишився сталим, хоча відбувся перехід кількох учнів із середнього на високий рівень. У експериментальній групі сталися позитивні зрушення, при чому зменшилася й кількість тих, хто залишився на середньому рівні.

Таблиця 3.10

Порівняльна динаміка розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти за комунікативно-компетентнісним критерієм

Група / дані за рівнями	Високий		Середній		Низький	
	Чол.	%	Чол.	%	Чол.	%
Експериментальна	+16	+9,63	-5	-3,01	-11	-6,62
Контрольна	+1	+5,88	-2	-1,17	-3	-1,76

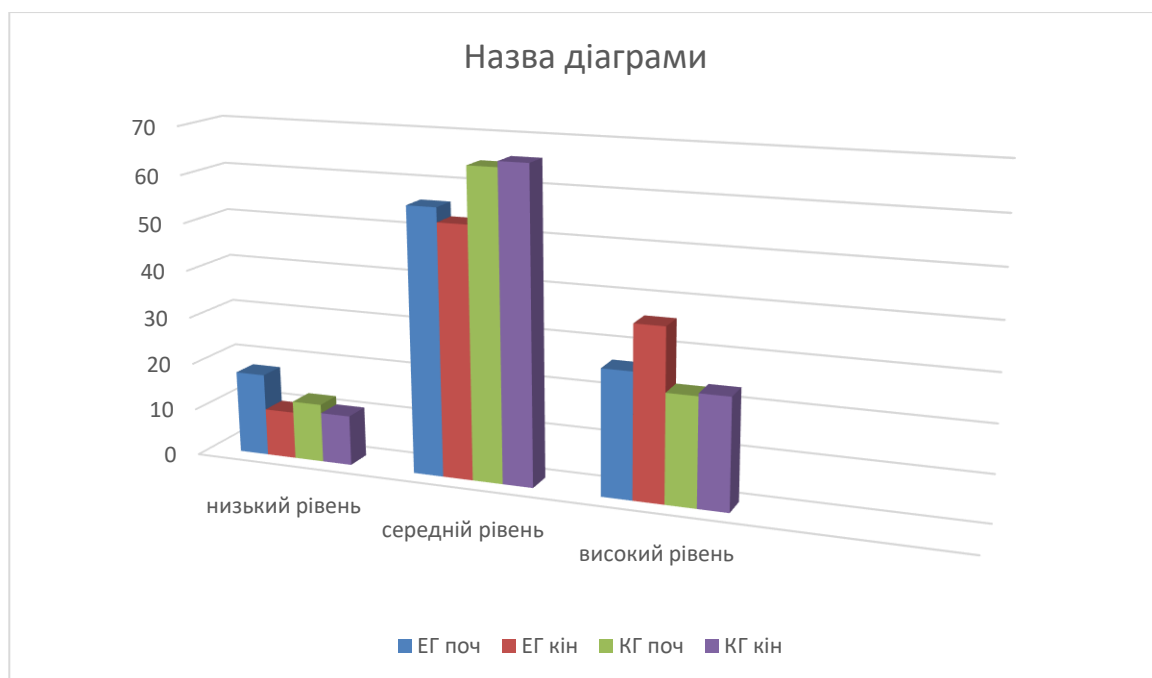

Рис. 3.3. Динаміка показників експериментальної і контрольної групи за комунікативно-компетентнісним критерієм

Помітно, що, хоча за цим критерієм позитивні зрушення відбулися на низькому рівні в обох групах, однак у експериментальній групі більша кількість учнів перемістилася на високий рівень, тоді як у контрольній переважна більшість змін відбулася за рахунок зростання кількості учнів, віднесених до середнього рівня.

Таблиця 3.11

Порівняльна динаміка розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти за технологічно-компетентнісним критерієм

Група / дані за рівнями	Високий		Середній		Низький	
	Чол.	%	Чол.	%	Чол.	%
Експериментальна	+5	+3,01	+17	+10,23	-22	-13,24
Контрольна	+2	+1,17	-5	-2,94	+3	+1,76

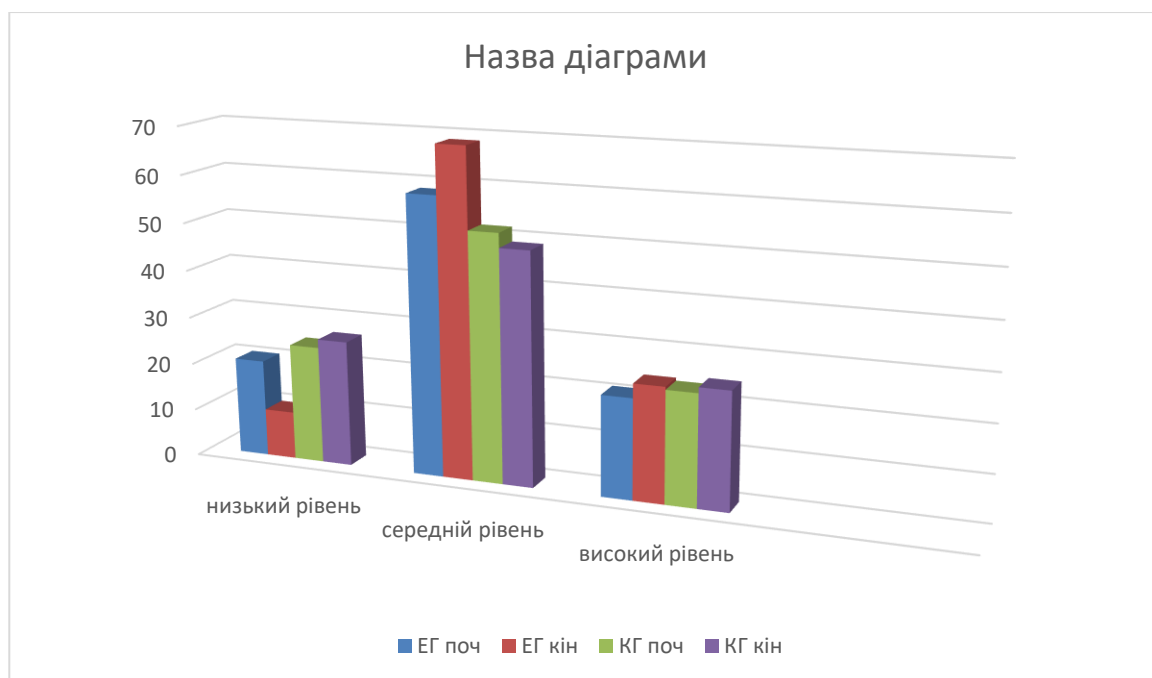

Рис. 3.3. Динаміка показників експериментальної і контрольної групи за технологічно-компетентнісним критерієм

Рисунок наочно ілюструє значне зростання в експериментальній групі кількості учнів, що перейшли від низького рівня до середнього і високого. В контрольній групі такий перехід також відзначаємо, але він менш помітний.

Таблиця 3.12

Порівняльна динаміка розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти за самоактуалізаційним критерієм

Група / дані за рівнями	Високий		Середній		Низький	
	Чол.	%	Чол.	%	Чол.	%
Експериментальна	+13	+7,82	-3	-1,80	-10	-6,02
Контрольна	+2	+1,17	+2	+1,17	-4	-2,40

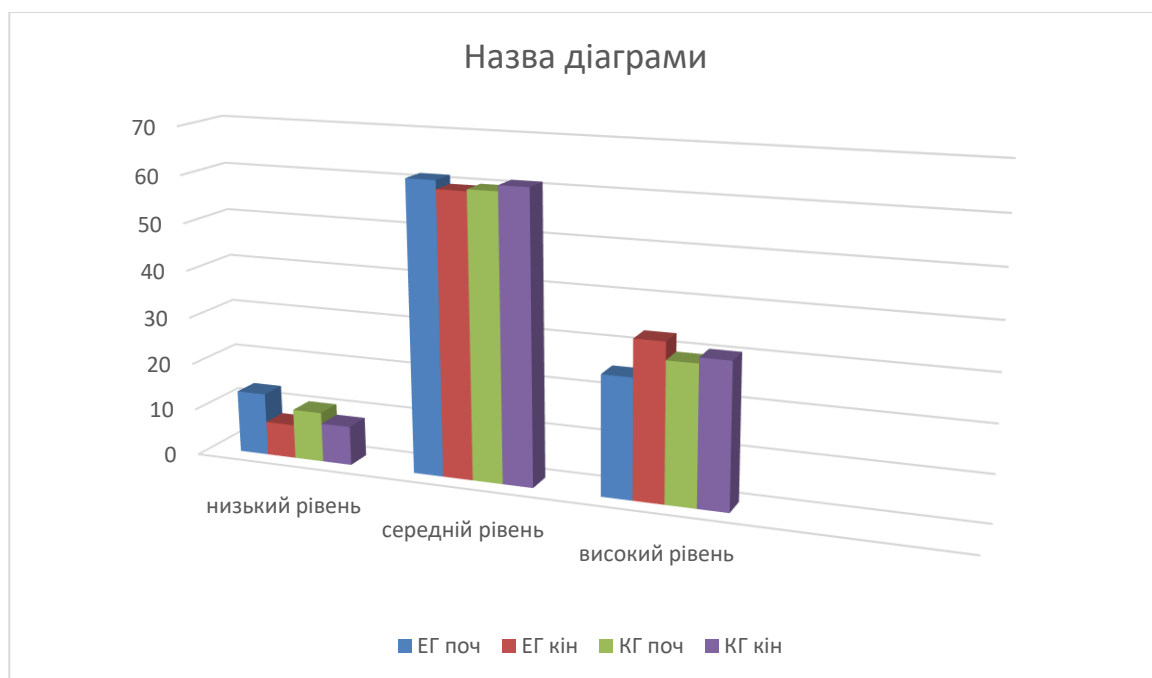

Рис. 3.3. Динаміка показників експериментальної і контрольної групи за самоактуалізаційним критерієм

Отримані результати показали, що експериментальна група, де впроваджувалася авторська студентоцентрована модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в сучасних закладах професійної (професійно-технічної) освіти, продемонструвала стабільно високу динаміку розвитку професійного потенціалу за всіма критеріями, тоді як у контрольній групі така динаміка відзначалась нестійкістю і хаотичністю.

З метою доведення достовірності отриманих даних нами було проаналізовано їх шляхом застосування методів математичної статистики. За формулою (3.1) було здійснено розрахунок ступеня достовірності результатів педагогічного експерименту за критерієм Пірсона (додаток Г), що показало високий ступінь надійності проведеного дослідження і наявність статистично значущої різниці між результатами експериментальної та контрольної групи.

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^l \frac{(N_{ij} - N_{ij}^0)^2}{N_{ij}^0} \quad (3.1)$$

Результати експерименту засвідчили дієвість сформульованих педагогічних умов і студентоцентрированої моделі, що виступила комплексним засобом їхнього впровадження в ході фахової підготовки майбутніх перукарів у ЗПТО.

На основі аналізу результатів теоретичного та експериментального дослідження було розроблено методичні рекомендації для управлінців та педагогів закладу професійної (професійно-технічної) освіти, що здійснює фахову підготовку майбутніх перукарів (тезово представлені в додатку Д).

Напрямом подальших досліджень бачиться розробка змісту і шляхів підвищення майстерності педагогів ЗПТО щодо розвитку професійного потенціалу майбутніх кваліфікованих робітників у ході фахової підготовки.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Третій розділ присвячено опису дослідницької роботи, що мала на меті експериментально перевірити педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

З цією метою було теоретично обґрунтовано і визначено в цілісно-системному представленні низку критеріїв розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів (мотиваційний, комунікативно-компетентнісний, діяльнісно-технологічний, аналітично-розвивальний) та відповідних їм показників. Зокрема, для діагностики зазначеного процесу за діяльнісно-мотиваційним критерієм передбачене врахування показників потреба в діяльності; наявність збалансованого інтересу до її результату; готовність докладати зусиль для її ефективності; для комунікативно-компетентнісного – зорієнтованість на комунікацію; наявність необхідних знань; наявність необхідних умінь і навичок; для технологічно-компетентнісного – інтерес до професійно значущої інформації; засвоєння теоретичних і практичних основ перукарського мистецтва; володіння професійними профільними компетенціями, передбаченими відповідним Стандартом професійної освіти; для самоактуалізаційного – задоволеність власним професійним вибором; здатність до об'єктивного професійного самоаналізу; вміння вибудовувати перспективи професійного саморозвитку; активність самореалізації в процесі здобуття професії.

Описані рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що окреслюють динаміку зазначеного процесу і спираються в своїх характеристиках на ідеї акмеологічного, аксіологічного, діяльнісного підходів.

Відповідно до визначених критеріїв схарактеризовано діагностичний інструментарій дослідження розвитку професійного потенціалу майбутніх

перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, головними вимогами до якого виступили наявність (чи можливість повноцінного збору) та доступність необхідної дослідницької інформації; можливість її об'єктивної інтерпретації; відповідність цілі і завданням дослідження у їхніх найзначущіших аспектах.

Була схарактеризована організація та методика проведення дослідної роботи, представлена її програма. Окреслено етапи впровадження авторської студентоцентрованої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (підготовчо-аналітичний, теоретично-проективний, процесуально-діяльнісний та підсумково-аналітичний) та визначено шляхи і засоби її реалізації.

Подано процедуру формування експериментальної і контрольної груп та наведено числові дані, що засвідчують їхню гомогенність.

Описано ключові моменти та узагальнено результати педагогічного експерименту, що проводився на базі трьох ЗПТО (Професійно-технічне училище № 31 м. Полтава, Полтавський професійний ліцей сфери послуг, Регіональний центр професійно-технічної освіти м. Зіньків). Проаналізовано отримані дані, в результаті чого було доведено, що експериментальна група, де впроваджувалася авторська студентоцентрована модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в сучасних закладах професійної (професійно-технічної) освіти, продемонструвала стабільно високу динаміку за всіма критеріями, тоді як у контрольній групі простежувана динаміка відзначалась нестійкістю і хаотичністю. Таким чином, було доведено дієвість сформульованих педагогічних умов і окреслено напрям подальших досліджень: розробка змісту і шляхів підготовки педагогів ЗПТО до особистісно-розвивальної діяльності у ході фахової підготовки майбутніх кваліфікованих робітників.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дозволило зробити наступні узагальнюючі висновки.

Поняття розвитку по відношенню до особистості означає якісну зміну її характеристик, що можуть бути розглянуті з позицій окремих наук та локальних проблем, що вона вирішує їх упродовж життя, у руслі вивчення її життєдіяльності загалом та діяльності в окремих сферах,

Аналіз наукових джерел засвідчив загальносвітову тенденцію делегувати відповідальність за різні напрями розвитку особистості самій особистості як суб'єкту суспільної практики і власного життєвого шляху, яка для цього повинна бути відповідним чином зорієнтованою і достатньо компетентною. Така зорієнтованість і компетентність можуть набуватися стихійним шляхом, проте більш раціонально це здійснювати за педагогічного сприяння та супроводу, які забезпечуються суспільством через надання загальної, професійної та інших видів освіти. Отже, процеси розвитку різних якостей особистості тією чи іншою мірою опосередковуються середовищними чинниками, зокрема, в закладах освіти.

Заклади освіти, де підлітки та молодь здобувають професію, являють собою середовище, де педагогічними засобами здійснюється особистісно-розвивальний вплив, який інтегрує особистий розвиток людини і вимоги конкретної професії. Відбувається розвиток професійного потенціалу – складної сукупності особистісно детермінованих чинників успішної професійної діяльності, яка, в свою чергу, відображає соціальні потреби в покращенні тієї чи іншої сторони суспільного життя.

Важливим економічним та культурним чинником буття суспільства є сфера послуг – галузь, що користується в Україні й за кордоном значним попитом і є відмітною ознакою людиноцентрованого суспільства. Її кадрове забезпечення значною мірою покладено на заклади професійної (професійно-технічної) освіти, що готують фахівців зазначеної сфери.

На тлі сучасної уваги українського уряду до розвитку професійної (професійно-технічної) освіти постає необхідність напрацювання нових теоретичних підходів і практичних засобів, здатних забезпечити якість такої освіти. Окремою проблемою бачиться особистісно-розвивальний аспект, що зорієнтований на сприйняття учнями ЗПТО майбутньої професійної діяльності не лише джерела свого економічного благополуччя, а й простору для самореалізації та самоактуалізації і потребує високорозвиненого професійного потенціалу кожної особистості.

Аналіз вимог до професійної майстерності перукаря у висвітленні його дослідниками професійної сфери та людинознавчих наук дозволив виокремити його структурні компоненти: вмотивованість фахівця на людиноцентровану професійну діяльність; комунікативна компетентність майбутнього перукаря; його технологічна компетентність; спрямованість майбутнього перукаря на самоактуалізацію в професійній діяльності. Системотвірним, інтегруючим складником професійного потенціалу майбутніх перукарів і спрямовуючим чинником його розвитку вважаємо вмотивованість на людиноцентровану професійну діяльність. Нарівні з технологічною компетентністю майстра-перукаря, його людиноцентрична спрямованість, сприяючи віднесенню до головних особистісно-професійних цінностей самоактуалізацію в професії і формуючи відповідну траєкторію саморозвитку, значною забезпечує якість наданих ним послуг.

Для успішного розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти необхідно створити в закладі освіти педагогічні умови, до яких було віднесено: професіоналізуючий вплив освітнього середовища закладу професійної освіти; педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх перукарів; формування особистісних засад професійної самоактуалізації в процесі фахової підготовки.

Комплексну реалізацію визначених педагогічних умов забезпечувала в ході нашого дослідження авторська студентоцентрована модель розвитку

професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що включає методологічно-цільовий, мотиваційно-діяльнісний та аналітично-прогностичний блоки і реалізується в ході фахової підготовки перукарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

На основі наукових публікацій та власного досвіду було деталізовано низку основних методологічних підходів, що застосовуються в процесі функціонування цієї моделі (людиноцентричний, системний, діяльнісний, середовищний, акмеологічний, аксіологічний, культурологічний, технологічний, компетентнісний, особистісний) та визначено відповідну їм сукупність принципів, на основі яких відбувається її реалізація (пріоритетності людиноцентризму; збереження базових цілей; особистісно-формульовального сенсу навчальної діяльності; середовищної релевантності; поєднання інваріантності та варіативності; трансформації цінностей; культурної місії; актуальних технологій; розвитку компетентностей; професійної ідентифікації).

З дослідницькою метою було теоретично обґрунтовано і визначено в цілісно-системному представленні низку критеріїв розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, а саме мотиваційний, комунікативно-компетентнісний, діяльнісно-технологічний, аналітично-розвивальний, та відповідних їм показників: за діяльнісно-мотиваційним критерієм передбачене врахування показників потреба в діяльності; наявність збалансованого інтересу до її результату; готовність докладати зусиль для її ефективності; для комунікативно-компетентнісного – зорієнтованість на комунікацію; наявність необхідних знань; наявність необхідних умінь і навичок; для технологічно-компетентнісного – інтерес до професійно значущої інформації; засвоєння теоретичних і практичних основ перукарського мистецтва; володіння професійними профільними компетенціями, передбаченими відповідним Стандартом професійної освіти; для самоактуалізаційного – задоволеність власним професійним вибором;

здатність до об'єктивного професійного самоаналізу; вміння вибудовувати перспективи професійного саморозвитку; активність самореалізації в процесі здобуття професії. Описані рівні (низький, середній, високий) розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, схарактеризовано діагностичний інструментарій дослідження розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Надано розгорнуту характеристику організації та методиці проведення дослідної роботи, відображено етапи впровадження авторської студентоцентрованої моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (підготовчо-аналітичний, теоретично-проєктивний, процесуально-діяльнісний та підсумково-аналітичний). Описано процедуру формування експериментальної і контрольної груп на базі Професійно-технічного училища № 31 м. Полтава, Полтавського професійного ліцею сфери послуг, Регіонального центру професійно-технічної освіти м. Зіньків). Розкрито сутність та схарактеризовано методики здійснення формувального експерименту.

Аналіз отриманих даних показав, що експериментальна група, де впроваджувалася авторська студентоцентрована модель розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в сучасних закладах професійної (професійно-технічної) освіти, продемонструвала стабільно високу динаміку за всіма критеріями, тоді як у контрольній групі простежувана динаміка відзначалась нестійкістю і хаотичністю. Таким чином, було доведено дієвість сформульованих педагогічних умов і окреслено напрям подальших досліджень: розробка змісту і шляхів підготовки педагогів ЗПТО до особистісно-розвивальної діяльності у ході фахової підготовки майбутніх кваліфікованих робітників.

На підставі зроблених висновків та з урахуванням усієї сукупності дослідницьких результатів були розроблені методичні рекомендації для педагогів ЗПТО з проблем розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів. Їхнє впровадження потребує від викладачів удосконалення педагогічної майстерності, що в згаданому аспекті не було системно представлено в науково-методичних розробках. Тому як перспективний напрям подальших досліджень розглядаємо розробку змісту і шляхів підвищення професійної майстерності педагогів ЗПТО щодо розвитку професійного потенціалу учнів у ході фахової підготовки майбутніх кваліфікованих робітників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва С. Людиноцентризм як освітня домінанта індивідуалізації сучасного навчання. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/360952579_LUDINOCENTRIZM_AK_OSVITNA_DOMINANTA_INDIVIDUALIZACII_SUCASNOGO_NAVCANNA
2. Андросук І. Комунікативна компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. *Молодь і ринок*. 2022. № 3/4 (201/202). С. 34–38.
3. Анненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. 2011. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2011/NiO_8_2011
4. Анісімов М. В. Теоретико-методологічні основи прогнозування моделей у професійно-технічних навчальних закладах : [монографія]. Київ ; Кіровоград : ПОЛІУМ, 2011. 464 с.
5. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. *Акмеологія – наука XXI століття* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. В. О. Огнев'юка. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17–22.
6. Антонова О. Є. Проблема розвитку здібностей та обдарованості у філософсько-педагогічних системах Давнього світу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. праць. Київ ; Запоріжжя, 2004. Вип. 31. С. 216–221.
7. Ахновська І. О. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4(32). С. 26–34. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/6572/6604>
8. Бабенко І. В. Формування лідерських якостей майбутнього фахівця в контексті розвитку його професійного потенціалу. *Вісник науки та освіти. Філологія. Педагогіка. Соціологія. Культура і мистецтво. Історія та археологія*. 2023. № 7(13). С. 372–383.

9. Бабенко І. В. Управління особистісно-професійним розвитком майбутнього фахівця як суб'єкта естетизації сучасного суспільства. *Наукові інновації та передові технології. Управління та адміністрування. Право. Економіка. Психологія. Педагогіка*. 2023. № 10(24). С. 20–529.
10. Бабенко І. В. Формування навичок ділової взаємодії як засіб особистісно-професійного розвитку майбутнього фахівця. *Актуальні питання у сучасній науці. Історія та археологія. Педагогіка. Право. Економіка. Державне управління. Техніка*. 2023. № 8(14). С. 725–736.
11. Багрін О. Професійний потенціал керівних кадрів державної служби: еволюція поглядів. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 1(24). С. 246–253.
12. Бакаянова Н. М. Чесність та добропорядна репутація адвоката. *Вісник Одеської адвокатури. Адвокатська етика*. 2019. С. 5–10.
13. Березовська Л. Комунікативні бар'єри у спілкуванні соціального працівника: шляхи подолання. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 2. С. 87–94.
14. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
15. Бичок А. Спілкування як діалог – важливий аспект міжкультурної комунікації. 2015. URL: <http://lingvo.onu.edu.ua/spilkuvannya-yak-dialog/>
16. Білай Д. В. Громадське виховання в контексті навчальної діяльності. Управління навчально-виховним процесом нової української школи в контексті національно-патріотичного виховання молоді : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 06 квітня 2021 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава : Астроя, 2021. С. 62–63.
17. Білай Д. В. Запобігання виникненню психологічних бар'єрів у процесі розвитку професійного потенціалу майбутнього працівника сфери послуг. *Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice*. 2022. № 11. С. 78–88.

18. Білай Д. В. Людина як суб'єкт саморозвитку в педагогічному спадку А.С. Макаренка. Управлінський дискурс макаренківської педагогіки : матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 10 – 13 березня 2022 р.). Полтава : Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, 2022. С. 79–81.

19. Білай Д. В. Орієнтація школярів на вибір освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник». Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXVIII Каришинські читання) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 27 – 28 травня 2021 р.). Полтава : Астроя, 2021. С. 62–63.

20. Білай Д. В. Освітній процес як середовище формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Педагогічні науки. 2020. Вип. 75/76. С. 61–66.

21. Білай Д. В. Особистісно-професійні характеристики працівників сфери послуг у контексті сучасного побутового обслуговування. Theoretical and empirical scientific research: concept and trends : materials of III International science and practice conf. Oxford ; Vinnytsia : P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. С. 50–52.

22. Білай Д. В. Педагогічна майстерність викладача в контексті проблеми підвищення якості професійно-технічної освіти. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації : матеріали III Міжнар. наук. конф. (м. Хмельницький, 13 травня 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 440–442.

23. Білай Д. В. Педагогічна підтримка молоді в закладах професійної освіти як засіб розвитку особистісного потенціалу. Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXIX Каришинські читання) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26 – 27 травня 2022 р.). Полтава : Астроя, 2022. С. 26–28.

24. Білай Д. В. Педагогічні засади підготовки майбутнього перукаря до продуктивного ділового спілкування. Витоки педагогічної майстерності. 2021. Вип. 27. С. 20–25.

25. Білай Д. В. Престиж як мотиваційний чинник для розвитку професійного потенціалу майбутніх працівників сфери обслуговування. Сучасні тенденції в бізнесі та менеджменті: теорія і практика : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12 – 13 жовтня 2022 р.). Одеса : Одес. нац. морський ун-т, 2022. С. 196–198.

26. Білай Д. В. Проєктний менеджмент як перспектива професійного розвитку майбутніх працівників сфери обслуговування. Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Глухів, 21 жовтня 2022 р.). Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. С. 93–95.

27. Білай Д. В. Професійний потенціал фахівця сфери послуг як чинник його особистісно-професійного розвитку. The current state of development of world science: characteristics and features materials of the II International Scientific and Theoretical Conference. Lisbon, Portuguese Republic: European Scientific Platform, 2021. С. 63–65.

28. Білай Д. В. Психоемоційний мікроклімат взаємодії як чинник професійної успішності майстра-перукаря. Sectoral research xxi: characteristics and features: materials of the III International Scientific and Theoretical Conference. Chicago, USA : European Scientific Platform, 2022. С. 46–48.

29. Білай Д. В. Управління професійною ідентифікацією в процесі розвитку професійного потенціалу майбутнього фахівця. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XXIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Орхус, 07 вересня 2022 р.). Орхус, Данія : ГО «ВАДНД», 2022. С. 255–259.

30. Білай Д. В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх працівників сфери послуг. Innovations and Prospects for the Development of Science and Technology in the 21st Century : Challenges of the Future : materials of the international scientific conference. Poland, Lodz ; Stefana Żeromskiego street, 2022. С. 45–48.

31. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Особливості професійної підготовки перукаря як фахівця соціономічної сфери. *Modern science: concepts, theories and methods of basic and applied research : materials of the II International Scientific and Theoretical Conference*. Vinnytsia ; Vienna : NGO European Scientific Platform and LLC International Centre Corporative Management, 2021 С. 427–433.

32. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Управління формуванням особистісно-розвивального середовища закладу професійної (професійно-технічної) освіти у сучасних вимогах. *Вісник науки та освіти. Педагогіка*. 2022. № 5. С. 257–268.

33. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Формування особистісної позиції учнів професійно-технічних закладів освіти у кризових ситуаціях. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Тернопіль, 02 – 03 червня 2022 р.)*. Тернопіль : Університетська думка, 2022. С. 35–37.

34. Білай Д. В., Ткаченко А. В. Діалогічна взаємодія як ознака соціально адаптованої особистості. *Wissenschaftliche ergebnisse und errungenschaften : Materialien der Internationalen Wissenschafts- und Praxiskonferenz*. München, Deutschland : Europäische Wissenschaftsplattform, 2020. С. 36–37.

35. Білай Д. В., Ткаченко А. В. Професійна діяльність у контексті життєвого шляху людини. *Modernization of today's science: experience and trends : materials of the I International Scientific and Theoretical Conference*. Singapore, Republic of Singapore : European Scientific Platform, 2021. С. 125–126.

36. Білай Д. В. Формування особистісних засад самоактуалізації майбутніх фахівців сфери послуг у контексті розвитку його професійного потенціалу. *Вісник науки та освіти*. 2023. Вип. 2. С. 244–257.

37. Білай Д. В. Студентоцентрованість фахової підготовки майбутніх перукарів в закладах професійної (професійно-технічної) освіти як важливий чинник розвитку його професійного потенціалу. Наука і техніка сьогодні. 2023. Вип. 10. С. 206–217.

38. Білай Д. В. Аксіологічний складник професійної підготовки працівників сфери обслуговування. Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти : матеріали XXII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16 – 17 березня 2023 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 116–118.

39. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Формування загальнокультурної компетентності майбутнього працівника сфери послуг як завдання професійної освіти. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XXXVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Софія, 07 вересня 2023 р.). Софія, Болгарія : ГО «ВАДНД», 2023. С. 137–141.

40. Білай Д. В., Жданова-Неділько О. Г. Особистісно-розвивальний аспект у структурі орієнтації молоді на робітничі професії. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XLI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Анкара, 07 лютого 2024 р.). Анкара, Туреччина : ГО «ВАДНД», 2023. С. 171–175.

41. Брик Т. О. Подолання психологічних бар'єрів курсантами у процесі вивчення іноземної мови. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/download/3875/3442/>

42. Бойчук О. Ю. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 20 с.

43. Борисова Т. М. Ергономічна підготовка майбутніх викладачів закладів професійної освіти : монографія. Полтава : ПП «Астрія», 2020. 230с.

44. Борисова Т. М. Дослідження європейського історичного костюму в процесі професійної підготовки майбутніх перукарів. *Перспективи та*

інновації науки. *Психологія. Педагогіка. Медицина*. 2023. № 12(30). С. 110–120.

45. Борисова Т. М. Розвиток професійного потенціалу майбутніх фахівців сфери послуг засобами ергодизайну. *Наука і техніка сьогодні. Педагогіка. Право. Економіка. Техніка. Фізико-математичні науки*. 2023. № 9(23). С. 285–296.

46. Бугрін А. Студентоорієнтованість викладання як пріоритет розвитку вищої освіти України. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/article/download/11081/10439>

47. Бухун, І., Кравченко, Л. (2020). Технологічна компетентність здобувачів вищої освіти як проблема педагогічної науки і практики. *Українська професійна освіта*. №7. С. 115–122.

48. Важеніна І. А., Жданова-Неділько О. Г., Кошова Т. В., Білай Д. В. Формування конструктивної моделі поведінки учнів у конфлікті. *Нова українська школа та моделі взаємодії в кризових умовах: колективна монографія* / за редакцією доктора педагогічних наук М. В. Гриньової. Полтава, Астроя, 2022. – С. 72–87.

49. Варьєва М.В. (2019). Шляхи підвищення мотивації до навчання учнів ПТНЗ з метою формування і розвитку конкурентоздатного фахівця. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-shlyahi-pidvischennya-motivaci-do-navchannya-uchniv-ptnz-131451.html>

50. Вапнярчук, Н.В. (2020). Світовий досвід професійного розвитку персоналу. *Право та інновації*. № 2 (30). С. 63–69.

51. Васьківська О. Є. Дидактичні аспекти формування у старшокласників умінь діалогічного спілкування. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 82–87.

52. Веремюк Л. Ідеї розвитку повноцінної особистості дитини у концепції В. А. Лая. 2012. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/973/1/23.02.2012.pdf>

53. Вінніченко А., Сергієнко А. Особливості виховання молоді професійно-технічних навчальних закладів в умовах суспільних трансформацій. 2016. URL: <http://surl.li/ffjkr>

54. Вінник Н. Д. Розвиток особистісно-професійних якостей учнів ПТНЗ: компетентнісний аспект : посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 96 с.

55. Вісник професійно-технічної освіти Вінниччини : збірник науково-методичних праць / Навч.-метод. центр проф.-тех. освіти у Вінниц. обл. ; [відп. за вип. Н.В. Латуша]. Вінниця : ТОВ «Діло», 2019. Вип. 16. 264 с.

56. Вітер С. Критерії, показники та рівні сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів. Теорія та методика управління освітою. 2013. №10. URL: https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/3.pdf

57. Віщенко О. Творчість як фактор формування професійної компетентності майбутніх модельєрів-перукарів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 2. С. 100–107.

58. Віщенко, О. В. Формування художньо-образного мислення майбутніх модельєрів-перукарів у процесі фахової підготовки. Дис. ... канд. пед. наук 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти (01 – Освіта/Педагогіка). ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Старобільськ, 2019.

59. Возний І. П. Вступ до спеціальності культурологія : конспект лекцій. Ч. 2: Теорія культури. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016.

60. Вознюк О. В., Дубасенюк О. А. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 684 с.

61. Волкова В. Чем отличается визаж от макияжа? Makeup.ru: веб-сайт. 2020. URL: <https://makeup.ru/article/chem-otlichaetsja-vizazh-ot-makijazha>.

62. Волкова, Н., Тарнопольський, О. Моделювання професійної діяльності у викладанні навчальних дисциплін у вишах: монографія. Дніпропетровськ, 2013.

63. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.

64. Гавриляк Л. С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind*. 2019. № 3. С. 70–73.

65. Гарасимів Т. З, Іванишин Т. І. Становлення особистості: історико-філософський огляд. 2016. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/aug/5892/vnulpurn201684555.pdf>

66. Гаращук О. В., Куценко В. І. Основні функції вищої освіти України в контексті її модернізації та євроінтеграції. 2014. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9875/1/1.pdf>

67. Гвоздій С. П. Культурологічний та системний підходи як методологічна основа дослідження феномена «культура безпечної життєдіяльності». *Народна освіта: електронне наукове фахове видання*. 2016. № 2(29). С. 37 – 43.

68. Гвоздій С. П. Підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності як соціально-педагогічна проблема. *Педагогіка безпеки*. 2016. Вип. 1. С. 40–47.

69. Гетьман О. П. Колористична підготовка майбутніх фахівців з перукарського мистецтва. *Освіта та педагогічна наука*. 2021. № 1. С. 44–52.

70. Глазкова І. Я. Педагогічний бар'єр як дидактична проблема. URL: <http://scaspee.com/all-materials/36>

71. Гомонюк В. О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення. *Europejska nauka XXI wieku – 2013 : materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji*. Przemisl : Nauka i studia, 2013. Vol. 22: Psychologia i socjologia. Politologija. S. 21–26.

72. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге доповнене і виправлене. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

73. Горбатюк, Н.А., Зінченко, О.І., Откидач, Г.І. Основи перукарської справи. Підручник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. К.: Грамота. 2020. 256 с.

74. Горбаченко С. А. Проєктний менеджмент : навчально-методичний посібник для підготовки здобувачів вищої освіти галузі знань «Інформаційні технології». Одеса, 2020. 263 с.

75. Гордієнко В. І. Моделі комунікативного процесу в сучасній психології та їхній потенціал у поясненні діалогічності спілкування. *Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. Наукові записки*. 2009. Т. 97. С. 55–60.

76. Гордієнко В. І., Копець Л. В. Основні проблеми дослідження професіогенезу особистості в сучасній психології. *Наукові записки. Соціологічні науки*. 2002. Т. 20. С. 59–64.

77. Горохівська Т. М. Методологічні підходи до проблеми розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача. 2019. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5231/4656>

78. Грабіщук С., Безверхий О. Моделі самоактуалізації в сучасній психології. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2017. № 1. С. 56–61.

79. Гребень С. Проблеми та перспективи розвитку професійної технічної освіти в Україні. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 3(63). С. 125–130.

80. Грень Л. М. Управління професійно-технічною освітою на державному та регіональному рівнях: зарубіжний досвід. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3(22). С. 47–57.

81. Гресько І. М. Роль самооцінки у підтриманні психологічного здоров'я особистості. 2019. URL: <https://jhealth.donnu.edu.ua/article/view/7499/7500>

82. Гриньова, М. В., Кононец, Н. В. Компетентнісний підхід у професійній підготовці. Електронний посібник для самостійної роботи здобувачів третього освітньо-наукового рівня. ПНПУ. 2019. 25 с.

83. Гриценко І. Формування психологічної готовності учнів закладів професійно (професійно-технічної) освіти до вибору й реалізації професійної кар'єри. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання* : збірник матеріалів XII звітної Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 – 19 березня 2018 р.) / Ін-т професійно-технічної освіти НАПН України ; за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ : ПІТО НАПН України, 2018. С. 47–49.

84. Гришук Ю. В. Визначення професійної освіти і навчання: сучасні акценти. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2014. № 4(1). С. 17–22.

85. Громадянське виховання: проблеми, досвід. URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/5904/>

86. Гутиря Л. Г. Сучасна перукарська справа. Харків : Фоліо, 1997. 464 с.

87. Денисенко С. А., Гойдіна В. С. Студентоцентровані ідеї навчання відповідають вимогам і запитам сучасного суспільства. *Студентоцентрований навчальний процес як запорука забезпечення якості вищої медичної освіти* : матеріали ІІІ навч.-метод. конф. ХНМУ (Харків, 29 січня 2020 р.) / Міністерство охорони здоров'я України, Харк. нац. мед. ун-т. Харків : ХНМУ, 2020. Вип. 10. С. 49–51.

88. Дерев'янко І. В. Сфера послуг: сутність, структура та чинники формування попиту. 2013. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n21/3.pdf>

89. Дерев'янко Н., Костів В. Формування громадянської культури особистості школяра : навч.-метод. посіб. / за ред. В. Костіва. Київ : ТОВ «Праймдрук», 2011. 352 с.

90. Державний навчальний заклад «Електрорадіотехнічний ліцей м. Полтави»: офіційний веб-сайт. URL: <https://elektro-poltava.licey.org.ua>

91. Державний професійно-технічний навчальний заклад «Професійний аграрний ліцей» м. Кобеляки: офіційний веб-сайт. URL: <https://pal-kobelyaki.pl.ua>

92. Дзюбенко Ю. В., Олійник Л. В. Особливості технологічного підходу до навчального процесу у вищій школі як провідного засобу його оптимізації. 2007. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/11014/1/24.pdf>

93. Дирда І.А. Критерії, показники та рівні розвитку полікультурної компетентності студентів іноземців у процесі навчання української мови. 2017. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268530912.pdf>

94. Дмитрієва С. М. Психологічні особливості комунікативних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні. URL: <http://surl.li/alyzo>

95. Дубасенюк О. А. Загальнокультурна компетентність: сутність та наукові підходи. *Формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 5–10.

96. Дубасенюк О. А. А. С. Макаренко про роль вихователя і виховного процесу у формуванні особистості. *Національна освіта у контексті творчості А. Макаренка* : зб. наук. праць / за ред. проф. М. В. Левківського. Житомир : ЖДЦНТІЕІ, 2003. С. 6–10.

97. Его-психологія. Психосоціальна концепція розвитку особистості Е. Еріксона. URL: <https://alexus.com.ua/ego-psixologiya-psixosocialna-konceptsiya-rozvitku-osobistosti-e-eriksona/>

98. Єжижанська Т. С., Осадча М. П. Проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Культура і соціальні комунікації*. 2012. Вип. 3. С. 23–31.

99. Єжова О. Класифікація моделей в педагогічних дослідженнях. *Наукові записки КДПУ імені В. Винниченка. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2014. Вип. 5. С. 202–206.

100. Єрмакова Т. С. Розвиток ідеї формування культури здоров'я особистості у світовій педагогічній думці. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2014. № 4. С. 8–12.
101. Жданова-Неділько О. Г. Аксіодидактична система взаємодії викладача і студента при вивченні педагогічних дисциплін : монографія. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. 340 с.
102. Жданова-Неділько О. Г. Феномен успішної педагогічної взаємодії у творчому спадку А. С. Макаренка *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2014. № 4(85). С. 63–70.
103. Жданова-Неділько О. Г. Формування системи особистісно-професійних цінностей майбутнього управлінця в умовах магістратури. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. Вип. 26. С. 75–79.
104. Жданова-Неділько О. Г., Важеніна І. Л., Білай Д. В., Альберт В. Д. Формування позитивного соціального мислення суб'єктів освітнього середовища як шлях до психологічної безпеки та протидії деструктивним конфліктам. *Проектування безпечного середовища інноваційний підхід: колективна монографія / за редакцією доктора педагогічних наук О. М. Топузова, доктора економічних наук С. В. Захаріна, доктора педагогічних наук М. В. Гриньової*. – Полтава. 2023. С. 269–291.
105. Жижко Т. А. Педагогічна система – один із чинників впровадження ідеї інтенсифікації у професійній підготовці майбутніх фахівців *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. 2006. Вип. 3. С. 144–151.
106. Житнухіна К. П. Формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів закладів вищої освіти як педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 82. С. 55–59.
107. Жихорська О. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого

навчального закладу. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № 3(34). С. 33–38.

108. Завгородня, Н. (2008). Система педагогічних умов соціалізації обдарованих учнів. *Педагогічні науки: теорія та практика*, (1), 101–105.

URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/1880>

109. Загальна характеристика професії «перукар». 2021. URL: <https://kha.dcz.gov.ua/publikaciya/zagalna-harakterystyka-profesiyi-perukar-0>

110. Загіка О. О. Інноваційне навчальне середовище – запорука професійної компетентності та конкурентоспроможності випускника ПТНЗ.

URL: https://lib.iitta.gov.ua/11327/1/zagika_innov_navch.pdf

111. Закатнов Д. Теоретичні та практичні аспекти проблеми планування та розвитку професійної кар'єри учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання* : збірник матеріалів XII звітної Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 – 19 березня 2018 р.) / Ін-т професійно-технічної освіти НАПН України ; за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ : ПТ НАПН України, 2018. С. 41–43.

112. Зельман Л. Н. Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ ; Львів : Ін-т професійно-технічної освіти НАПНУ : Львів. держ. ун-т безпеки життєдіяльності, 2017. 278 с.

113. Зубчевська С. В. Формування загальнокультурної компетентності студентів аграрного коледжу у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань : УДПУ імені Павла Тичини, 2015. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/dysertatsiya-7/>

114. Іванова І. Ф. (2014). Вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів-психологів. *Психологічні науки*. Т. 2. Вип. 10(91). С. 121–125.

115. Іванова О. А. Особистість сучасного фахівця сфери послуг. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. Вип. 1(157). С. 49–54.
116. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі : колективна монографія / за заг. ред. Г. Л. Єфремової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.
117. Кабачинський М. І., Жук О. С. Конфліктологічна культура як умова професійної успішності сучасного фахівця сфери обслуговування. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 6, т. 4. С. 300–303.
118. Карплюк С. О. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі педагогічного ВНЗ. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : збірник наукових праць. Київ, 2006. Вип. 9. С. 421–429.
119. Карп'юк М. Проблеми професійного становлення учнів ПТНЗ у трансформаційних соціоекономічних умовах. 2011. URL: <http://surl.li/lyzbj>
120. Каспрік Н. М. Психологічні засоби профілактики наркотичної залежності учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_2_18
121. Квітка О. Зміст і структура загальнокультурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 1. С. 14–20.
122. Кільова Г. І. Дидактичні основи розвитку професійно-технічної освіти до сучасних реалій ринкової економіки. *Молодь і ринок*. 2011. № 3. С. 15–20.
123. Клибанівська Т. Професійна ідентичність: теоретичний аспект. 2020. URL: http://www.tpsjournal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/part_2/12.pdf

124. Ковалевська Н., Пасічніченко А. Сучасні уявлення про освітнє середовище як психолого-педагогічний феномен. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 9(63). С. 50–61.
125. Ковальова В. І. Поведінкові аспекти сучасного менеджменту. *Проблеми економіки*. 2011. № 4. С. 101–106.
126. Ковальчук В. Роль інноваційної діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти в сучасних умовах ринку праці. *Інноваційна професійна освіта*. 2022. № 2. С. 130–132.
127. Ковальчук В. Структурні компоненти педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/318316653_Cstrukturni_komponenti_pedagogicnoi_majsternosti_majstra_virobnicogo_navcanna_PTNZ
128. Ковальчук В. І. (2005). Формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю. Автореферат ... к.п.н. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ: Інститут педагогіки і психології професійної освіти академії педагогічних наук України.
129. Ковальчук В. І., Ігнатенко С. В. Упровадження дуальної освіти в професійній (професійно-технічній) освіті. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка*. 2019. № 39. С. 120–132.
130. Ковальчук В. І., Масліч С. В. Створення середовища професійного розвитку педагогічних працівників закладу професійної (професійно-технічної) освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка*. 2020. № 2. С. 29–37.
131. Ковальчук В., Оршанський Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування на засадах компетентнісного підходу. *Молодь і ринок*. 2016. № 11/12. С. 6–10.
132. Козерук, Ю. В. (2012). Формування рухових навичок учениць професійно-технічних навчальних закладів засобами фізичних вправ. Дис. ... к.п.н., 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я). Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка. 245 с.

133. Коkun О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 200 с.

134. Колєбошин В., Колєбошин С., Кремінський Б. Засади формування освітнього середовища для здійснення дистанційного навчання (на базі педагогічної системи Рішельєвського наукового ліцею). *Нові технології навчання*. 2021. № 95. URL: <http://journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/213>

135. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

136. Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів : зб. наук. статей / за ред.: В. Г. Кременя, М. Ф. Дмитриченка, Н. Г. Ничкало ; уклад.: М. В. Артюшина, В. П. Тименко та ін. Київ : НТУ, 2015. 768 с.

137. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Ельга : Ніка-Центр, 2017. 505 с.

138. Короткова Л. І. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери послуг в умовах освітньо-виробничого кластера: теоретичні і методичні основи : монографія / за наук. ред. В. О. Радкевича. Запоріжжя : Просвіта, 2020. 558 с.

139. Котуранова Т. В., Безхлібна М. А. Аналіз українського ринку індустрії краси та умови його створення. 2013. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=21190002>

140. Кравченко Л. А. Стратегічне планування розвитку регіональної системи професійно-технічної освіти як інноваційний механізм державного управління. Дис. ... к.н. 25.00.02 – Механізми державного управління. Харків, 2022. 256 с.

141. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти. 2006. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06kvkpo.php>
142. Криволапчук М. В. Історія становлення та розвитку системи професійно-технічної освіти України. 2013. URL: <http://surl.li/ffjhh>
143. Кубіцька М. Д. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 1. С. 88–95.
144. Кудін В. О. Естетичне в педагогічній методології професії. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* : [зб. наук. праць] / за ред.: І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Київ, 2001. Ч. 1. С. 27–30.
145. Кузан Г. Професійна підготовка фахівців соціономічних професій у вимірі сучасних вимог і реалій. *Молодь і ринок*. 2018. № 10. С. 68–73.
146. Кузікова С. Б. Феноменологія саморозвитку особистості: визначення поняття. 2013. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/36_9.pdf
147. Кульчицький В. Й. Формування професіогенезу особистості студентів медичних вузів України. *Медична освіта*. 2012. № 1. С. 36–39.
148. Курасова Є. Співвідношення та розмежування понять «престиж» і «авторитет» у державній службі. 2011. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11keeads.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11keeads.pdf)
149. Курашова В. О. А. Ф. Дістервег про принцип самодіяльності дитини у навчанні. 2008. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08kvopcl.pdf>
150. Лазорко О. Професійна безпека особистості в системі психологічних явищ. *Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості* : кол. монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. С. 8–29.
151. Лакатош М. О. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх фахівців аграрної галузі до професійної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 74. С. 88–92.

152. Лапшина В. Л. Професіоналізація: сутність та структура поняття. *Український соціум*. 2005. № 2/3. С. 54–58.
153. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів: СПОЛОМ. 2014. 76 с.
154. Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888 – 1998 роки). Київ : Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1999. 475 с.
155. Лобода О. Є. Феномен «освітнє середовище» з позицій сучасних підходів його осмислення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 77, т. 2. С. 19–22.
156. Майборода Г. Технологічний підхід у професійній підготовці соціальних педагогів: теоретичний аспект. 2011. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom3/09_ma_jboroda.pdf
157. Макар Л. М. Особливості контингенту учнів професійно-технічних навчальних закладів. 2016. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229047203.pdf>
158. Мармаза О. І. Менеджмент освітньої організації. Харків : ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.
159. Мартинець Л. А. Управлінська діяльність керівника навчального закладу : [навч. посіб.]. Вінниця, 2018. 196 с.
160. Массанов А. В. Психологічні бар'єри у професійному самовизначенні особистості. *Психологія і суспільство*. 2014. № 2. С. 73–89.
161. Мащак С. О. Професійне вигорання особистості як соціально-психологічна проблема. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 444–452.
162. Мельник О. Особливості самоактуалізації особистості як фактор формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості. *Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету* / за ред.: Л. П. Журавльової, В. О. Климчука,

Ю. Ю. Дем'янчук. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 9. С. 67–69.

163. Мендрух Ю. М. Структура комунікативної компетентності фахівця з маркетингу. 2009. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2009/108-95-19.pdf>

164. Мирончук М. Н. Особливості праці викладача вищого навчального закладу в контексті самоорганізації його професійної діяльності *Проблеми освіти: наук-метод. зб.* / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 147–151.

165. Моделювання педагогічного процесу та психологічного супроводу підготовки фахівців ризиконебезпечних та інших професій : монографія / за ред.: М. С. Ковалю, А. В. Литвина. Львів : ЛДУБЖД, 2023. 396 с.

166. Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / за ред. С. С. Вітвицької. Житомир : Вид-ць О. О. Євенок, 2019. 304 с.

167. Модернізація змісту професійної освіти і навчання: теорія і практика : монографія / авт. кол.: М. А. Вайнтрауб, А. М. Романова, Я. Ю. Білоконь та ін. ; за наук. ред. М. А. Вайнтрауб. Київ : ТОВ «НВП Поліграфсервіс». 2015. 328 с.

168. Моїсєєнко К. О. Структура особистісно-професійного потенціалу та особливості його розвитку в студентстві. *Психологія та соціальна робота*. 2020. Вип. 2. С. 111–124.

169. Моргулець О. Б. Закономірності розвитку сфери послуг в процесі становлення інформаційного суспільства та суспільства знань. *Ефективна економіка*. 2014. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3233>

170. Мудрик А. До питання формування особистості професіонала. 2021. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/12/5/21>.

171. Назукова Н. Яких професій не вистачає Україні, і що з цим робити. 2021. URL: <https://forpost.lviv.ua/replika/41604-yakykh-profesii-ne-vystachaie-ukraini-i-shcho-z-tsym-robyty>
172. Найдьонов М. І. Психологія престижності професій : монографія / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 160 с.
173. Ничкало Н. Г. Українські концепції професійної освіти: тенденції та перспективи. 2007. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711255/1/59.pdf>
174. Нікітіна О. Розвиток концепції навчальної діяльності у психологічних дослідженнях XX ст. 2014. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036286.pdf>
175. Ніколаєнко С., Ніколаєнко О. Поняття адаптації в різних напрямках психології. 2011. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/-/handle/123456789/39533/08-Nikolaienko.pdf?sequence=1>
176. Новіков В. М. Розвиток професійно-технічної освіти в умовах децентралізації системи управління в Україні. *Demography and Social Economy*. 2017. № 2. С. 126–137.
177. Огнев'юк В., Сисоєва С. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти. *Рідна школа*. 2012. № 4/5. С. 44–51.
178. Одинець О. А. Професійна підготовка компетентного фахівця з перукарського мистецтва та декоративної косметики засобами мистецтва. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 36. С. 310–315.
179. Оксамитна С., Стукало С. Престиж професій та занять у соціальному просторі міста. 2012. URL: http://isoc.com.ua/assets/-/files/book/stukalo/stukalo-oksamytna_occupational-prestige_2012.pdf
180. Олійник В. В. Післядипломна освіта та безперервний професійний розвиток педагога в умовах реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. *Науково-методичне забезпечення діяльності освітніх округів в умовах реформування освітньої*

галузі: темат. зб. пр. ; за заг. ред. В. В. Олійника. Рівне : ПП Лапсюк. 2012. С. 3–13

181. Онуфрієва Л. Психологічний потенціал особистісної успішності фахівців соціономічних професій крізь призму сімейного виховання. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 30. С. 448–457. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-30.%p>

182. Опольська М. В. Формування професійної спрямованості менеджера-економіста в контексті гуманізації навчального процесу. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. Вип. 1. С. 199–202.

183. Організація психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу освітнього процесу в умовах дистанційного навчання : метод. рек. / за заг. ред. І.В. Марухиної. Суми : НВВ КЗ СОППО, 2021. 80 с.

184. Ордіна Л. Культуротворче середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен. 2009. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5720/Ordina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

185. Ордіна Л. Середовищний підхід у формуванні культуротворчого середовища ВНЗ. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*: зб-к наук. праць. Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди, 2012. С. 145–153.

186. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред.: С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 430 с.

187. Остапенко Л. Освітнє середовище як впливовий чинник успішної самореалізації здобувача освіти. *Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика* : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конф. : зб. наук. пр. / редкол.: Н. В. Ільченко (голова) та ін. Ірпінь, 2020. С. 13–16.

188. Отич О. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи : підручник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
189. Паламар С. Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1/2. С. 267–278.
190. Палига О., Притула І. Інноваційні технології навчання при підготовці кваліфікованих робітників в системі професійно-технічної освіти. 2015. URL: https://vpl57.ucoz.ua/Innovacsya/innovacijni_tekhnologiji_navchannja.pdf
191. Панібратська А.. Зміст поняття «педагогічні умови». 2018. URL: <http://surl.li/hadjl>
192. Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2017. № 3. С. 55–67.
193. Парамоненко Л. М. Особливості структури професійного іміджу майбутніх фахівців з перукарського мистецтва та декоративної косметики. 2013. URL: nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN22/13plmtdk.pdf.
194. Педагог професійної школи : методичний посібник (за матеріалами Всеукраїнського науково-методичного семінару «Інноваційні методики у професійній підготовці кваліфікованих робітників» (21 вересня 2009 р.) / за заг. ред. Т. М. Герлянд. Київ : ПІТО АПН України, 2009. Вип. 1. 232 с.
195. Педагогіка здоров'я як основа розвитку потенціалу особистості / В. А. Гладуш, Н. А. Зимівець, З. П. Бондаренко, Л. М. Ніколенко та ін. Дніпро : ЛІРА, 2020. 384 с.
196. Пелех Ю., Кукла Д. Система цінностей майбутнього фахівця і його місце на сучасному ринку праці : монографія. Рівне : Волинські обереги, 2019. 184 с.
197. Первак Г. Один слюсар на сім вакансій: що не так із профосвітою в Україні. 2018. URL : <https://censor.net/ua/r3118923>

198. Перукарське мистецтво : [підручник для учнів проф.-тех. навч. закладів] / В. Ф. Орлов (заг. ред.). Кн. 1: Історія перукарської справи. Київ : Грамота, 2005. 351 с.

199. Пілевич О. А. Професійна ідентичність майбутніх фінансистів як основа професійної культури. URL: <http://surl.li/ffjnb>

200. Поліщук, І. В. Сутність поняття «професійний потенціал» у контексті наукової галузі державного управління. *Аспекти публічного управління*, 2016. 4(6–7). С. 5–13.

201. Половина О. В Україні – новий дефіцит: економіка задихається через нестачу робочих рук. 2023. URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/statti/2023-08-09/5803447-v-ukraini-defitsit-lyudey-ekonomika-zadikhaetsya-cherez-nestachu-robochikh-ruk>

202. Полуда В. В. Особливості підготовки майбутнього фахівця сфери обслуговування до професійної діяльності. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3992/Poluda.pdf?sequence=1>

203. Полтавський професійний ліцей сфери послуг: офіційний веб-сайт. URL: <https://pplsp.org.ua>

204. Полякова І. Подолання бар'єрів розвитку креативності у процесі професійного навчання майбутніх учителів початкової школи. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/4_2011/13.pdf

205. Понад 22% українців змінили професію в період воєнного часу. URL: <https://stroyobzor.ua/ru/news-ukraine/ponad-22-ukrainciv-zminili-profesiyu-v-period-voennogo-chasu>

206. Попадич О. О. Педагогічні принципи конструювання інтегративних курсів у професійній підготовці майбутніх педагогів. 2022. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/45508/1/%d0%9f%d0%be%d0%bf%d0%b0%d0%b4%d0%b8%d1%87_%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f.pdf

207. Попелишкіна А. В., Цина А. Ю. Реалізація сучасної моделі особистості спеціаліста в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 4(211). С. 49–55.

208. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

209. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України (чинний у редакції від 20.05.2020 р.). URL: <https://nmcdon.org.ua/index.php/documents/regulatory-framework/item/6631zakonukrainyproprofesiinuprofesiinotekhnichnuosvituchynnuyiuredaktsiivid20travnia2020roku>

210. Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні : Постанова ВРУ від 03.04.2003 № 699-IV. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030699?an=638214>

211. Проектна діяльність учнів професійно-технічних навчальних закладів : тренінг-курс : навч. посіб. / [В. М. Аніщенко, М. В. Артюшина, Т. М. Герлянд, Н. В. Кулалаєва, М. М. Шимановський та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Кулалаєвої. Житомир : Полісся, 2018. 180 с.

212. Пророк Н. В. Особистість і професійна діяльність: індивідуально-психологічні особливості суб'єкта праці на різних етапах професійного становлення. 2019. URL: <http://surl.li/rtueu>

213. Професійне виховання майбутніх кваліфікованих робітників : методичний посібник (2012) / С. Алексєєва, М. Вовковінський, В. Заєц, Г. Грищенко, Д. Закатнов, М. Карп'юк, А. Москаленко, А. Селецький, О. Отич, В. Смоляна, Ю. Павлов / за загал. ред. Д. О. Закатнова. К. : Вид-во ІПТО НАПН України, 2012. 583 с.

214. Професійно-технічне училище №31 м. Полтава: офіційний веб-сайт. URL: <http://ptu31.poltava.ua>

215. Психологічне забезпечення професіогенезу фахівців торгівлі і сфери послуг : монографія / М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, О. В.

Полунін, І. О. Корнієнко та ін. ; за заг. ред. М. С. Корольчука. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 288 с.

216. Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості : кол. монографія / О. Лазорко, Ж. Вірна, Л. Акімова [та ін.] ; за заг. ред. Ж. Вірної. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 588 с.

217. Пугачевська К. Й. Сфера послуг в Україні: особливості розвитку та стратегічні перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Економіка і менеджмент*. 2016. № 18. С. 52–55.

218. Пуховська Л. Професійна освіта і навчання в країнах ЄС: тенденції розвитку. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання* : збірник матеріалів XII звітної Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 – 19 березня 2018 р.) / Ін-т професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ : ІПТО НАПН України, 2018. С. 152–154.

219. П'ятничук Т. В. Критерії та показники вимірювання сформованості професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю. 2020 URL: <http://surl.li/rtufg>

220. Равчина Т., Шемелюк Г. Організація освітнього процесу в системі фахової передвищої освіти у вимірі законодавчих змін. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2019. Вип. 34. С. 198–208.

221. Радзімовська О. В. Психолого-педагогічна технологія розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів URL: <http://surl.li/ffjba>

222. Радкевич В. О. Інститут професійної освіти НАПН України: від наукових досліджень – до кращих освітніх практик. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(1). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4115>

223. Радкевич В. Проблеми розвитку професійної освіти і навчання в сучасних умовах. 2014. URL: <http://surl.li/lyyvm>

224. Революція перекваліфікацій. Навіщо інвестувати в навчання.
URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/mayzhe-vsim-potribna-perekvalifikaciya-investiciji-v-navchannya-novini-ukrajini-50105730.html>

225. Регіональний центр професійно-технічної освіти м. Зіньків:
офіційний веб-сайт. URL: <https://zrcpto.com/>

226. Розвиток професійно-технічної освіти на регіональному рівні:
проблеми, рішення, перспективи : тези X Педагогічних читань пам'яті
В. П. Жука, 29 листопада 2011 р., м. Львів. Львів : ФОП Корпан Б. І., 2011.
91 с.

227. Рудніцька К. В. Сутність понять «компетентнісний підхід»,
«компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі
сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського університету.
Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 241–244.

228. Рябова Ю. М. Педагогічні умови як складова підготовки до
професійної діяльності в багатонаціональному середовищі. *Наукові праці.
Педагогіка*. 2017. Вип. 291. Т. 303. С. 38–41.

229. Сабатовська І. С. Професійна культура особистості: структура та
критерії вимірювання. *Спецпроектт: анализ научных исследований : VI
Международ. науч.-практ. конф. (30 – 31 мая 2011 г.)*. URL:
http://www.confcontact.com/20110531/so_sabat.htm.

230. Самборська Н. М. Комунікативна компетентність у структурі
професійної компетентності майбутнього фахівця. *Педагогічні науки*. 2016.
Вип. 1(83). С. 126–130.

231. Сафонова І. О. Виховання особистості у контексті позитивної
педагогіки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019.
№ 3(90). С. 173–187.

232. Семенова О. В. Педагогічне моделювання: функції та складові.
2014. URL:
https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/10400/1/Pedagogichne_modelyvanna_funkchii_ta_skladovi.pdf

233. Сергєєва Л. І. Освітній процес: орієнтація на результати навчання. 2019. URL: <http://surl.li/nqehz>
234. Сікірницька І. А., Кучерук С. С. Перспективи розвитку сфери послуг в Україні. *Інноваційна економіка*. 2013. № 5(43). С. 164–165.
235. Сіпий В. Освітнє середовище закладів освіти в умовах дистанційного навчання (з досвіду впровадження). 2021. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728694/1/SIPII_digital_2021.pdf
236. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 220 с.
237. Созонюк О. С. Особливості проектування логістичних систем в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування. 2021. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/download/1189/1117>
238. Сорочан Т. М., Білоножко О. В. (2021). Педагогічні умови розвитку професійної культури вчителів ліцеїв у системі методичної роботи. *Вісник післядипломної освіти. Випуск 17(46) «Серія «Педагогічні науки»*. С. 161–175.
239. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти з професії 5141 Перукар (перукар-модельєр). Київ, 2017. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2017/08.02%20-1/perukar-perukar-modeler.doc>
240. Стеценко Н., Ткачук Г. До проблеми формування індивідуального стилю управління закладом освіти. *Молодь і ринок*. 2020. № 3/4. С. 52–57.
241. Столяренко Л. Д. Основы психологии. Ростов на Дону : Феникс, 1997. 736 с.
242. Супрун В. Теоретико-методологічні засади підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі професійної освіти України. 2017. URL:

https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2017/%D0%A1%D0%A3%D0%9F%D0%A0%D0%A3%D0%9D.pdf

243. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід : монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, Н. В. Базелюк, Н. М. Корчинська, С. О. Леу, В. В. Артемчук ; за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ : ІПТО НАПН України, 2018. 223 с.

244. Тавровецька Н. І. Конструкти життєвої позиції особистості як опірність кризам життя. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v14/i1/30.pdf>

245. Теплицька А. О. Модель і моделювання в професійній освіті майбутніх учителів. 2015. URL: <http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v10/i28/40.pdf>

246. Терещенко К. В. (2008). Соціальна ідентифікація в контексті організаційного розвитку. *Актуальні проблеми психології* : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. Київ : Наук. Світ. 2008. : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Ч. 21/22. С. 32–36.

247. Тимошенко Р. В., Ковальчук В. І. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів професійного навчання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Серія соціально-педагогічна*. 2022. № 35. С. 104–112.

248. Ткалич М. Г. Психолого-організаційні детермінанти самоактуалізації менеджерів комерційних організацій : автореф. дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.10. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2006. 20 с.

249. Ткаченко А. В. Категоріальний статус поняття «професійний розвиток особистості». *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2011. Вип. 8, ч. 2. С. 263–269.

250. Ткаченко А. Професійний розвиток і саморозвиток особистості. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2019. Вип. 23. С. 201–205.
251. Ткачова Н. О., Варенко Т. К. Аксіологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів. 2009. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/58.pdf.pdf
252. Товканець О. Розвиток професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. 2011. Вип. 23. С. 183–185.
253. Товканець О. С. Формування правосвідомості учнів ПТУ у процесі правового виховання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. 2012. Вип. 25. С. 209–210.
254. Умова. *Академічний тлумачний словник (1970-1980)*. URL: <http://sum.in.ua/s/umova/>
255. Управління персоналом : підручник / О. М. Шубалий, Н. Т. Рудь, А. І. Гордійчук, І. В. Шубала, М. І. Дзямулич, О. В. Потьомкіна, О. В. Середа; за заг. ред. О. М. Шубалого. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2018. 404 с.
256. Упровадження сучасних освітніх технологій при підготовці кваліфікованих робітників : електронний зб. матеріалів регіон. наук.-практ. семінару, м. Черкаси, 24 квітня 2020 р. / за заг. ред.: С. В. Соболевої, І. В. Арестової. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2020. 114 с.
257. Файєр О. А. Поняття професійної діяльності та її структурні елементи. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 126–131.
258. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців : збірник наукових праць / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 122 с.
259. Фрицюк В. А. Методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього фахівця. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 6. С. 160–167.

260. Фундаментальна акмеологія – наука XXI століття: монографія/редкол. В .О. Огнев'юк, В. М. Гладкова, Я. С. Фруктова. К.: Інтерсервіс, 2019. 206 с.
261. Харченко О. В. Ефективність професійної діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 8. С. 203–211.
262. Хмурова В. В., Новак О. С. Управління конфліктами на підприємствах сфери послуг. 2015. URL: https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/Hmurova2015060405.pdf
263. Ходань О. Л. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогічна*. 2013. Вип. 29. С. 232–235.
264. Хомич В. Студентоорієнтований підхід у методиці викладання української мови за професійним спрямуванням в аграрних закладах вищої освіти. *Грааль науки*. 2021. № 7. С. 262–265. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.27.08.2021.047>
265. Хоржевська І. М. Професіоналізм та професійний розвиток особистості. *Наука і освіта*. 2016. № 11. С. 55–60.
266. Цина А. Ю. Сутність та структура особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Молодь і ринок*. 2021. № 7/8(193/194). С. 18–23.
267. Цільмак О. М. Кар'єра як етапи професіогенезу працівників ОВС. *Наука і освіта*. 2009. № 9. С. 117–122.
268. Цільмак О. М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика : монографія. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2011. 500 с.
269. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія педагогічні науки*. 2014. Вип. 1, т. 1. С. 103–107.
270. Чубаха І. В. Основні компоненти сучасного освітнього середовища школи. 2019. URL: <https://jpvs.donnu.edu.ua/article/view/7239/7267>

271. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. XXXVI. С. 205–215.
272. Черняхів О. С. Роль ситуативності в навчанні професійно орієнтованого діалогічного мовлення. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 115–121.
273. Чмуть Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Вікар, 2002. 198 с.
274. Шестель О., Заїка О. Сучасні тенденції формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. Вип. 22, т. 2. С. 162–166.
275. Шмегельська Ю. В. Біонічне формоутворення в жіночих зачісках початку ХХІ століття : дис. ... канд. мистецт. : 17.00.07 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2018. 247 с.
276. Шмегельська Ю. В. Еклектична зачіска як продукт дизайну індустрії моди. *The 5th International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society» (January 8 – 10, 2020)*. United Kingdom, Liverpool : Cognum Publishing House, 2020. Р. 1131–1139.
277. Юнак Л. М. Соціально-психологічні особливості самоідентичності підлітків – представників різних музичних субкультур : дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.07 / КНУ ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2013. 221 с.
278. Юрик Н. Є. Роль та особливості ділової комунікації *Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід* : матеріали IV Міжнародної науково-методичної конференції Форум молодих економістів-кібернетиків (м. Тернопіль, 24–26 жовтня 2013 р.) / Тернопіль, 2013. С. 117–119.
279. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України* / за ред. акад. С. Д. Максименка. Київ : Ніка-Центр, 2010. Вип. 38. С. 378–387.

280. Яворська Г. Х. Професіогенез як механізм становлення і розвитку соціальнопрофесійної зрілості майбутнього працівника міліції. *Наука і освіта*. 2005. № 1/2. С. 104–106.
281. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
282. Янкович О., Беднарек А., Анджеевська А. Освітні технології сучасних навчальних закладів : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 212 с.
283. Яновський А. Інформаційно-освітнє середовище в умовах дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Дрогобич, 2019. Т. 14, № 30. С. 310–315.
284. Ярославська Л. І. Дидактичні умови подолання педагогічних бар'єрів у процесі навчального співробітництва викладачів та студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2010. 244 с.
285. Abiltarova E., Poberezhets H., Androshchuk I., Burak V. The Methods for Improving Vocational Education and Training in Modern Conditions. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. 2022. Vol. 22, iss. 12. P. 203–211.
286. Androshchuk I., Androshchuk I. The System of Training Future Teachers for Organizing Extracurricular Activities of Pupils. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020. Vol. 12, iss. 2. P. 60–85.
287. Maksymenko S., Klymenko W., Tołstouchow A. Psychologiczne mechanizmy powstawania, tworzenia i kształtowania osobowości. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2014.
288. Hevko I. V., Lutsyk I. B. Innovative technologies in the educational process. *Journal of education, health and Sport. Torun*. 2019. Vol. 9, n. 9. P. 708–714.
289. Hevko I. V. Teacher professionalism is the basis of quality student preparatio. *Journal of Education, Health and Sport*. 2019. Vol. 9, no. 6. P. 556–561.

290. Hevko I. V. Formation of ready for professional activity of future service favorites. *Journal of Education, Health and Sport. Poland*. 2020. Vol. 10, № 2. P. 107–113.

291. Hevko I. V. Current problems of professional training of service specialists. *Journal of Education, Health and Sport. Poland*. 2020. Vol. 10, № 1. P. 158–164.

292. Tytarenko V., Tsyna A., Tytarenko V., Blyzniuk M., Kudria O. Model of Future Teacher's Professional Labor Training (Art & Craft Teacher). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21, is. 3. P. 21–30.

ДОДАТКИ

Додаток А

ВИТЯГИ ЗІ СТАНДАРТУ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ,

затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України
від 27 грудня 2017 р. № 1691

Професія: *Перукар (перукар-модельєр)*

Код: 5141

Професійні кваліфікації:

перукар,;

перукар 2-го класу;

перукар 1-го класу;

перукар-модельєр

СП(ПТ)О визначає три групи компетентностей: загальнопрофесійні, ключові та професійні. Компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, уміння, морально-етичні цінності та інші особистісні якості.

Загальнопрофесійні компетентності – знання та уміння, що є загальними (спільними) для професії. Якщо навчання здійснюється безперервно на декілька професійних кваліфікацій, то загальнопрофесійні компетентності набуваються один раз – перед оволодінням навчальним матеріалом початкової професійної кваліфікації.

Ключові компетентності – загальні здібності й уміння (психологічні, когнітивні, соціально-особистісні, інформаційні, комунікативні), що дають змогу особі розуміти ситуацію, досягати успіху в особистісному і професійному житті, набувати соціальної самостійності та забезпечують ефективну професійну й міжособистісну взаємодію (набуваються впродовж всього терміну навчання поза робочим навчальним планом).

Професійні компетентності – знання та уміння особи, які дають їй змогу виконувати трудові функції, швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності та є складовими відповідної професійної кваліфікації.

ЗАГАЛЬНОПРОФЕСІЙНИЙ БЛОК ТА ЗМІСТ ЗАГАЛЬНОПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Позначення	Загальнопрофесійні компетентності	Зміст загально професійних компетентностей
ЗПК.1	Оволодіння основами галузевої економіки та підприємництва	Знати: основні тенденції економічного розвитку країни та галузі; основи діяльності підприємства як суб'єкта господарювання в умовах ринкової економіки; основні принципи організації підприємницької діяльності та механізм організації власної справи; застосовування отриманих знань при вирішенні економічних ситуацій реального життя. Уміти: визначати ринкову рівновагу; розробляти бізнес-план підприємства (фірми)
ЗПК.2	Оволодіння основами трудового законодавства	Знати: основні трудові права та обов'язки працівників; положення, зміст, форми та строки укладання трудового договору; соціальні гарантії та чинний соціальний захист на підприємстві; підстави припинення трудового договору; щорічні та додаткові відпустки; норми трудового законодавства, відстоювати власні трудові права
ЗПК.3	Оволодіння основами професійної етики	Знати: індивідуальні психологічні властивості особистості; особливості спілкування в сфері послуг; психологічні властивості поведінки людини; характер, причини і способи розв'язання конфліктних ситуацій у виробничому колективі; основні психологічні вимоги до перукаря; моральні вимоги до роботи перукаря; підходи до забезпечення сприятливого психологічного клімату в колективі; професійну поведінку перукаря, кодекс культури. Уміти: визначати індивідуальні психологічні особливості (самодіагностика); розв'язувати конфліктні ситуації, знаходити спільну мову зі співробітниками; володіти

		технікою ведення ділових індивідуальних бесід, слухати і переконувати
ЗПК.4	Дотримання та виконання вимог охорони праці, промислової пожежної безпеки, виробничої санітарії	Знати: правові та організаційні основи охорони праці; правила галузевої безпеки, основи пожежної безпеки; основи електробезпеки; основи гігієни праці та виробничої санітарії; надання долікарської допомоги потерпілим при нещасних випадках; попередження і усунення непередбачених негативних явищ; засоби та методи індивідуального та колективного захисту від небезпечних та шкідливих виробничих факторів; звільнення потерпілого від дії електричного струму; надання долікарської допомоги потерпілим від нещасного випадку
ЗПК.5	Оволодіння основами інформаційних технологій	Знати: поняття про інформацію та інформаційні технології; програми для створення текстових документів, мультимедійних презентацій та публікацій; загальні відомості про локальні та глобальні комп'ютерні мережі. Уміти: створювати та редагувати текстові документи; здійснювати роботу з комп'ютерними презентаціями та публікаціями; здійснювати пошук в глобальній комп'ютерній мережі; користуватись електронною поштою
ЗПК.6	Оволодіння основами розвитку перукарського мистецтва	Знати: основні силуети та форми зачісок, прикраси для волосся, використання засобів декоративної косметики; вплив технічного прогресу ХХ століття на розвиток перукарської справи; історію розвитку завивки та фарбування волосся в різні історичні епохи
ЗПК.7	Оволодіння основами перукарського мистецтва	Знати: основні поняття про норми проектування перукарень, приміщення перукарні; санітарні норми площі на одне робоче місце перукаря; освітлення перукарень; освітлення робочого місця; основні відомості про опалення, вентиляцію, кондиціонування повітря,

		водопровід, каналізацію, електрообладнання, газ; вимоги до санітарно-технічного обладнання; робоче місце майстра; правила його використання; перукарську білизну; основні поняття про інструмент, пристосування та апаратуру: правила зберігання, використання, застосування; основні правила виконання підготовчих та заключних робіт; способи миття зони волоссяного покриву голови; основні операції стрижки: зведення волосся нанівець, філірування, окантування, стрижка способом «на пальцях», градування; форми стрижки: масивна, прогресивна, рівномірна, градуйована; особливості використання барвників різних груп. Уміти: схематично зображати зони волоссяного покриву голови, основні проділи; зображати схеми основних операцій стрижки, читати схеми; визначати колір та тип, якість, текстуру волосся; правильно організовувати та використовувати робоче місце майстра; правильно тримати інструмент, користуватися апаратом для сушки волосся, клімазоном, інфрагрілкою; визначати тип волосся і підбирати миючий засіб та препаратів по догляду за волоссям; виконувати миття голови
ЗПК.8	Оволодіння основами матеріалознавства	Знати: загальні поняття про парфумерію та косметику; будову шкіри; волосся: види, будову, колір, причини випадіння; види пошкодженого волосся. симптоми нездорового волосся; характеристику сировини, яку використовують для виготовлення парфумерно-косметичних товарів; сучасний підхід до миття волосся, вимоги до властивостей та якості води; шампуні та їх види, склад і властивості, вимоги до якості; сучасні методи знезараження інструменту в перукарнях; види, найменування дезінфікуючих і

		кровоспинних засобів. Уміти: зображувати будову шкіри та волосся; розпізнавати за зразками властивості сировини для парфумерно-косметичних засобів. миючих засобів, засобів по догляду за волоссям, для укладання волосся, для фарбування волосся, для хімічної завивки
ЗПК.9	Оволодіння основами санітарії та гігієни	Знати: нормативну документацію; роль санітарно-епідеміологічних станцій в забезпеченні контролю за виконанням правил облаштування, обладнання, вмісту перукарень; анатомію та фізіологію шкіри і волосся та способи дотримання їх гігієнічного догляду; значення та завдання мікробіології, поняття про мікроби, їх класифікацію, фізіологію, життєдіяльність, способи вивчення; завдання епідеміології, поняття про інфекції та хвороботворні мікроби, інфекційний процес, види інфекцій та їх джерела; характеристики епідемічного процесу, шляхи і методи передачі інфекції; ознаки хвороб шкіри, джерела розповсюдження; вроджені особливості і недоліки шкіри, волосся; внутрішні і зовнішні причини хвороб шкіри, волосся, нігтів; профілактику захворювань; догляд за шкірою і волоссям та його значення; правила та види дезінфекції у салонах краси; дезінфікуючі засоби та санітарні вимоги до них; вимоги гігієни до облаштування та обладнання перукарень; загальні питання гігієни праці в перукарні, санітарні вимоги до роботи майстра, правила особистої гігієни перукаря; значення дотримання санітарних норм і правил при виконанні перукарських послуг. Уміти: визначати види захворювань шкіри голови. їх ознаки та методи (засоби) попередження; дотримуватися правил гігієни та санітарії на робочому місці та при обслуговуванні клієнтів

ЗПК .10	Оволодіння основами спеціального малювання	Знати: приладдя для малювання; види і жанри образотворчого мистецтва; поняття про композицію малюнка, закони лінійної та повітряної перспективи, поступовість переходу від одного тону до іншого. Уміти: зображувати геометричні фігури штрихом, тоном, тінями; малювання куба, циліндра, кулі, конуса; побудова геометричних тіл і фігур; композиційне розміщення на аркуші паперу предметів з дотриманням їх пропорцій і взаємного розташування; кольори контрастні і споріднені
---------	--	--

ПЕРЕЛІК
НАВЧАЛЬНИЙ МОДУЛІВ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ПРОФІЛЬНИХ
КОМПЕРЕНТНОСТЕЙ
(ПЕР – перукар, перукар 2 класу, перукар 1 класу, перукар-модельєр)

Код модуля	Код компетентностей	Найменування компетентностей та навчальних модулів
<i>Професійна кваліфікація: перукар (ПЕР-П)</i>		
<i>ПЕР-П.1</i>	Оволодіння основними навичками укладання волосся	
	ПЕР – П.1.1	Виконання укладання волосся феном за класичною технологією
	ПЕР – П.1.2	Виконання простої зачіски з використанням бігуді
	ПЕР – П.1.3	Виконання завивки локонів горизонтальним способом
<i>ПЕР-П.2</i>	Виконання класичних чоловічих, жіночих та дитячих стрижок	
	ПЕР – П.2.1	Виконання класичних чоловічих стрижок
	ПЕР – П.2.2	Виконання класичних жіночих стрижок
<i>ПЕР-П.3</i>	Оволодіння основними навичками фарбування волосся	
	ПЕР – П.3.1	Виконання фарбування волосся з використанням знебарвників
	ПЕР – П.3.2	Виконання фарбування волосся хімічними барвниками
	ПЕР – П.3.3	Виконання фарбування сивого волосся
	ПЕР – П.3.4	Виконання фарбування волосся рослинними та природними барвниками
<i>ПЕР-П.4</i>	Виконання хімічної завивки волосся за класичною технологією	
	ПЕР – П.4.1	Виконання хімічної завивки волосся з використанням звичайних коклюшок за класичною технологією
<i>Професійна кваліфікація: перукар 2-го класу (ПЕР-2)</i>		
<i>ПЕР-2.1</i>	Укладання волосся	
	ПЕР – 2.1.1	Виконання укладання волосся феном
	ПЕР – 2.1.2	Виконання простих та базових модельних зачісок із використанням бігуді
	ПЕР – 2.1.3	Виконання завивки волосся гарячим способом
<i>ПЕР-2.2</i>	Виконання базових модельних стрижок	
	ПЕР – 2.2.1	Виконання базових модельних сучасних жіночих стрижок
	ПЕР – 2.2.2	Виконання базових модельних сучасних чоловічих стрижок

ПЕР-2.3	Виконання хімічної завивки	
	ПЕР – 2.3.1	Виконання хімічної завивки різними способами
ПЕР-2.4	Фарбування волосся сучасними способами	
	ПЕР – 2.4.1	Виконання часткового фарбування волосся
	ПЕР – 2.4.2	Виконання тонування волосся
ПЕР-2.5	Виконання базових модельних зачісок	
	ПЕР – 2.5.1	Виконання простих елементів зачісок
	ПЕР – 2.5.2	Виконання зачісок концентрованого типу
<i>Професійна кваліфікація: перукар 1-го класу (ПЕР-1)</i>		
ПЕР-1.1	Оволодіння технологією виготовлення пастижерних прикрас	
	ПЕР – 1.1.1	Виконання обробки волосся, перед виготовленням пастижерних доповнень
	ПЕР – 1.1.2	Виготовлення пастижерних доповнень з волосся
ПЕР-1.2	Оволодіння прийомами виконання масажу голови	
	ПЕР – 1.2.1	Виконання масажу голови
ПЕР-1.3	Укладання волосся холодним способом	
	ПЕР – 1.3.1	Виконання прямих хвиль
	ПЕР – 1.3.2	Виконання косих та поперечних хвиль. З'єднання хвиль
	ПЕР – 1.3.3	Виконання укладання волосся феном
	ПЕР – 1.3.4	Виконання укладання волосся пальцями рук за допомогою засобів для стайлінгу
ПЕР-1.4	Виконання чоловічих, жіночих та дитячих модельних стрижок	
	ПЕР – 1.4.1	Оволодіння прогресивними методами стрижки
	ПЕР – 1.4.2	Виконання сучасних чоловічих стрижок
	ПЕР – 1.4.3	Виконання сучасних жіночих стрижок
ПЕР-1.5	Виконання гарячої завивки з використанням прогресивних інструментів	
	ПЕР – 1.5.1	Виконання гарячої завивки волосся з використанням прогресивних інструментів та способів
ПЕР-1.6	Виконання прогресивних технологій хімічної завивки волосся	
	ПЕР – 1.6.1	Оволодіння прогресивними технологіями хімічної завивки волосся
ПЕР-1.7	Фарбування волосся сучасними способами	
	ПЕР – 1.7.1	Виконання часткового фарбування волосся
	ПЕР – 1.7.2	Колорування волосся сучасними способами
ПЕР-1.8	Виконання модельних зачісок різних типів	
	ПЕР – 1.8.1	Виконання модельних зачісок різних типів
<i>Кваліфікація: перукар-модельєр</i>		
ПЕР-М.1	Розробка та персоніфікація сучасних моделей стрижок	
	ПЕР – М.1.1	Виконання прогресивних чоловічих стрижок
	ПЕР – М.1.2	Виконання прогресивних жіночих стрижок

ПЕР- М.2	Завивка волосся гарячим способом з урахуванням індивідуальних особливостей людини	
	ПЕР – М.2.1	Виконання сучасних видів завивки з використанням прогресивних інструментів
	ПЕР – М.2.2	Виконання сучасних видів завивки з урахуванням індивідуальних особливостей людини
ПЕР- М.3	Розробка та моделювання зачісок	
	ПЕР – М.3.1	Моделювання пастижерних прикрас; нарощування волосся різними методами
	ПЕР – М.3.2	Виконання модельних зачісок
ПЕР- М.4	Розробка креативних способів фарбування волосся	
	ПЕР – М.4.1	Розробка креативних способів та виконання креативного фарбування волосся

Перелік ключових компетентностей

Оперативність в прийнятті правильних рішень у позаштатних ситуаціях під час роботи.

Здатність відповідально ставитись до професійної діяльності.

Знання професійної лексики, та термінології.

Здатність діяти в нестандартних ситуаціях.

Здатність працювати в команді.

Дотримання професійної етики.

Запобігання конфліктних ситуацій.

(Джерело: Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 27 грудня 2017 р. № 1691. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2017/08.02%20-1/perukar-perukar-modeler.doc>)

Додаток Б

АВТОРСЬКИЙ ОПИТУВАЛЬНИК НА З'ЯСУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПРОЄКТУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

Два варіанти опитувальника створені з метою попереднього та процесуального збору інформації в ході організації експериментальної роботи задля перевірки педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

ОПИТУВАЛЬНИК ВСТУПНИКА ДО ЗП(ПТ)О

Щиро дякуємо за вибір нашого навчального закладу і просимо відповісти на декілька питань, обираючи запропоновані варіанти відповіді чи надаючи власний. Врахуйте, що на питання 2-4 можна обрати кілька варіантів відповіді.

№	Питання	Варіанти для вибору відповіді	Ваш вибір або розширена відповідь
1	У якому році Ви закінчили школу?	—	
2	Як давно Ви обрали цю професію?	А) Мрію про неї з дитинства; Б) Досить давно, хоча були вагання; В) Недавно, оцінивши запити ринку праці; Г) Недавно, оцінивши свої можливості	
3.	Як готувалися Ви до вибору цієї професії?	А) Тільки обмірковував (-ла) наміри; Б) Обговорював (-ла) з іншими людьми: рідними, друзями; В) Обговорював (-ла) з іншими людьми, в тім числі з фахівцями; Г) Маю деякий практичний досвід	
4	Чи збираєтеся продовжувати навчання після закінчення училища?	А) Лише задля підвищення кваліфікації (курси, тренінги тощо); Б) Так, можливо буду далі навчатися в цій же сфері, здобуду вищу освіту; В) Так, можливо я згодом здобуду ще й іншу професію; Г) Ні	

5	Уявіть себе вже фахівцем і оцініть свій ймовірний фаховий рівень на той час від 1 бала (дуже низький) до 10 (дуже високий)	А) зразу після закінчення училища; Б) через рік після випуску; В) через п'ять років після випуску; Г) не можу відповісти на це питання.	
---	--	--	--

ОПИТУВАЛЬНИК УЧНЯ 1 КУРСУ МАЙБУТНЬОГО ПЕРУКАРЯ

Щиро дякуємо за згоду щодо співпраці і просимо відповісти на декілька питань, обираючи запропоновані варіанти відповіді чи надаючи власний. Врахуйте, що на питання 1-4 можна обрати кілька варіантів відповіді.

№	Питання	Варіанти для вибору відповіді	Ваш вибір або розширена відповідь
1	Порівняйте, де Вам більше подобається навчатися?	А) В ЗПТО; Б) В рідній школі; В) Скрізь цікаво; Г) Скрізь є свої проблеми	
2	Чи не шкодуєте Ви про вибір професії перукаря?	А) Ще не можу сказати; Б) Мабуть, все ж треба було обрати щось інше; В) Здається, це цікавіше, ніж я думав (-ла); Г) Аж ніяк не шкодую	
3	Що є основним чинником, який впливає на Ваше ставлення до ЗПТО?	А) Навчальний процес; Б) Майбутня професія; В) Спілкування з педагогами; Г) Спілкування з ровесниками; Д) Інший варіант;	
4	Чого Вам бракує в ЗПТО?	А) Теоретичних занять; Б) Практики; В) Цікавого дозвілля; Г) Позитивних емоцій; Д) Інший варіант.	
5	Уявіть себе вже фахівцем і оцініть свій ймовірний фаховий рівень на той час від 1 бала (дуже низький) до 10 (дуже високий)	А) зразу після закінчення училища; Б) через рік після випуску; В) через п'ять років після випуску; Г) не можу відповісти на це питання.	

Додаток В

КЕЙС ДОСЛІДНИЦЬКИХ МЕТОДИК
для вивчення рівня розвитку професійного потенціалу
майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладі професійної
(професійно-технічної) освіти

1. Тест на виявлення схильності до опанування обраної професійної діяльності (за методикою Є. Клімова, авторська адаптація)

Інструкція. Прочитайте наведені твердження. Якщо Ви згодні з ними, то перед цифрою в рядку поставте знак «+», якщо ні, закресліть цифру.

№	Твердження	1 природа	2 техніка	3 знак	4 містечтво	5 людина
1	Легко знайомлюсь з людьми					1
2	Охоче і довготривалий час можу майструвати		1			
3	Люблю ходити в музеї, театри, на виставки				1	
4	Охоче і довготривалий час можу проводити обчислення, креслити			1		
5	Охоче і довготривалий час можу доглядати за рослинами, тваринами	1				
6	Із задоволенням спілкуюсь і однолітками чи малюками					1
7	Із задоволенням доглядаю за рослинами, тваринами	1				
8	Зазвичай роблю мало помилок у письмових роботах			1		
9	Мої вироби викликають інтерес у товаришів, однокласників		1			
10	Друзі вважають, що в мене є естетичний хист				1	
11	Охоче читаю про рослини, тварин	1				
12	Беру участь у виставах, концертах, розвиваю здатність до самовираження				1	
13	Охоче читаю про будову механізмів, приладів, машин		1			
14	Довготривалий час можу розгадувати			1		

	задачі, ребуси, кросворди					
15	Вмію налагодити стосунки між конфліктуючими людьми					1
16	Вважаю, що у мене є здібності до роботи з технікою		1			
17	Людам подобається моя творчість				1	
18	У мене є схильності до роботи з рослинами і тваринами	1				
19	Я можу чітко викладати свої думки в письмовій формі			1		
20	Я майже ніколи і ні з ким не сварюсь					1
21	Результати моєї технічної творчості схвалюють незнайомі люди		1			
22	Не докладаючи зусиль засвоюю іноземні мови			1		
23	Мені часто трапляється нагода допомагати навіть незнайомим людям					1
24	Довготривалий час можу займатися музикою, малюванням, читати книги				1	
25	Можу впливати на хід розвитку рослин і тварин	1				
26	Полюбляю розбиратися в будові механізмів, приладів		1			
27	Мені зазвичай вдається схилити людей до своєї точки зору					1
28	Охоче спостерігаю за рослинами і тваринами	1				
29	Охоче читаю науково-популярну, критичну літературу, публіцистичну літературу			1		
30	Намагаюсь зрозуміти секрети майстерності та випробовую свої сили в творенні краси				1	
Результати						

Обробка результатів. По кожному стовпчику підрахуйте суму. Запишіть в рядок «Результати». Найбільша отримана сума чи суми (по декількох стовпчиках) вказують на той тип професії, який для Вас більш підходить. Максимальне число балів у кожному стовпчику – 8.

У відповідності з даною класифікацією, запропонованою Є. Клімовим, коло сучасних професій можна розділити на 5 основних типів: 1 – «Людина – природа» 2 – «Людина – техніка» 3 – «Людина – знакова система» 4 – «Людина – художній образ» 5 – «Людина – Людина». Для майбутнього перукаря вважаємо важливим отримати поєднання відносно високих показників щодо схильності до професій «людина – людина» і «людина – мистецтво».

2. Тест А. Реана на визначення мотивації до успіху

Інструкція. Погоджуючись чи ні з наведеними нижче твердженнями, виберіть одну з відповідей – «так» чи «ні». Якщо вам важко з відповіддю, то згадайте, що «так» має на увазі і явне «так», і «скоріше так, ніж ні». Те саме можна сказати і щодо відповіді «ні». Відповідати слід досить швидко, довго не замислюючись. Відповідь, що першою спала на думку, зазвичай, є і найбільш точною.

Текст опитувальника

1. Включаючись до роботи, зазвичай сподіваюся на успіх.
2. В діяльності я активний.
3. Схильний до прояву ініціативи.
4. При отриманні відповідальних завдань намагаюся по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто вибираю крайнощі: або навмисно легкі завдання, або нереально важкі.
6. При зустрічі з перешкодами, зазвичай, не відступаю, а шукаю способи їхнього подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні досить важких завдань в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності погіршується.
10. Я схильний проявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Я схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то з розумом, а не відчайдушно.
13. Я не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Віддаю перевагу ставити перед собою середні за складністю, або злегка завищені, але досяжні цілі.
15. У разі невдачі при виконанні завдання його привабливість для мене знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач я більше схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Віддаю перевагу планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. При роботі в умовах обмеженого часу результативність діяльності у мене поліпшується, навіть якщо завдання досить важке.
19. У разі невдачі я, зазвичай, не відмовляюся від поставленої мети.
20. Якщо я сам вибрав для себе завдання, то в разі невдачі його привабливість тільки зростає.

Обробка результатів. Один бал отримують відповіді «так» на твердження 1-3, 6, 8, 10-12, 14, 16, 18-20 і відповіді «ні» на твердження 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17. Підраховується загальна кількість балів.

Висновки. Якщо респондент набирає від 1 до 7 балів, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі); коли ж сума від 14 до 20 балів, це мотивація на успіх (надія на успіх). Якщо кількість набраних балів у межах від 8 до 13, слід вважати, що мотиваційний полюс не виражений. Але якщо результат 8-9 балів, мотивація респондента ближче до уникнення невдачі, а 12-13 – ближче до прагнення досягти успіху.

3. Тест Г. Айзенка EPI (Eysenck Personality Inventory)

Особистісний опитувальник Айзенка EPI (Eysenck Personality Inventory) опублікований в 1963 році Гансом Айзенком і спрямований на діагностику особистості та характеристик темпераменту. Ця методика адаптована О.Г. Шмельовим.

Г. Айзенк створив тест, дійшовши висновку, що всю сукупність рис, які описують людину, можна представити за допомогою 2 головних факторів: екстраверсії (інтроверсії) і невротизму.

Перший із цих факторів біполярний і представляє характеристику індивідуально-психологічного складу людини, крайні полюси якої відповідають орієнтації особистості або на світ зовнішніх об'єктів (екстраверсія), або на суб'єктивний внутрішній світ (інтроверсія). Вважають, що екстравертам властиві товариськість, імпульсивність, гнучкість поведінки, велика ініціативність (але мала наполегливість) і висока соціальна пристосованість. Інтровертам же, навпаки, притаманні замкнутість, соціальна пасивність (при досить великій наполегливості), схильність до самоаналізу та труднощі соціальної адаптації.

Другий фактор – невротизм (або нейротизм) – описує деяку властивість, що характеризує людину з боку емоційної стійкості, тривожності, рівня самоповаги та можливих вегетативних розладів. Фактор цей також біполярний і утворює шкалу, на одному полюсі якої знаходяться люди, що характеризуються надзвичайною стійкістю, зрілістю та прекрасною адаптованістю, а на іншому – надзвичайно знервованій, нестійкій та погано адаптованій тип. Більшість людей розташовуються між цими полюсами, ближче до середини.

Інструкція. На питання тесту слід відповідати «так» або «ні», стараючись не надто довго розмірковувати над відповіддю.

Текст опитувальника

1. Чи часто ви відчуваєте потяг до нових вражень, до того щоб відволіктися, відчувати сильні відчуття?
2. Чи часто ви відчуваєте, що потребуєте друзів, які можуть вас зрозуміти, підбадьорити чи поспівчувати?
3. Чи вважаєте ви себе безтурботною людиною?
4. Чи важко вам відмовлятися від своїх намірів?

5. Чи обмірковуєте ви свої справи не поспішаючи і волієте зачекати, перш ніж діяти?
6. Чи завжди ви стримуєте свої обіцянки, навіть якщо це вам не вигідно?
7. Чи часто у вас бувають спади та підйоми настрою?
8. Чи швидко ви зазвичай дієте і говорите, чи не витрачаєте багато часу на обмірковування?
9. Чи виникало у вас колись почуття, що ви нещасні, хоча жодної серйозної причини для цього не було?
10. Чи правда, що на спір ви здатні зважитися на все?
11. Чи соромитеся ви, коли хочете познайомитися з людиною протилежної статі, яка вам симпатична?
12. Чи буває коли-небудь, що, розлютившись, ви виходите з себе?
13. Чи часто буває, що ви дієте необдуманно, під впливом моменту?
14. Чи часто вас турбують думки про те, що вам не слід було щось робити чи говорити?
15. Чи ви надаєте перевагу читанню книг зустрічам з людьми?
16. Чи правильно, що вас легко зачепити?
17. Чи любите ви часто бувати в компанії?
18. Чи бувають іноді у вас такі думки, якими не хотілося б ділитися з іншими людьми?
19. Чи правда, що іноді ви настільки сповнені енергії, що все горить у руках, а іноді відчуваєте сильну млявість?
20. Чи намагаєтесь ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю найближчих друзів?
21. Чи багато ви мрієте?
22. Коли на вас кричать, чи відповідаєте ви тим самим?
23. Чи вважаєте ви всі свої звички добрими?
24. Чи часто у вас з'являється почуття, що ви в чомусь винні?
25. Чи здатні ви іноді дати волю своїм почуттям і безтурботно розважитися з веселою компанією?
26. Чи можна сказати, що нерви у вас часто бувають натягнуті до краю?
27. Чи можна сказати, що ви весела та енергійна людина?
28. Після того, як справа зроблена, чи часто ви подумки повертаєтесь до неї і думаєте, що могли б зробити краще?
29. Чи відчуваєте себе неспокійно, перебуваючи у великій компанії?
30. Чи буває, що ви передаєте чутки?
31. Чи буває, що вам не спиться через те, що в голову лізуть різні думки?
32. Якщо вам потрібно щось дізнатися, ви волієте знайти це в книзі, ніж запитати у друзів?
33. Чи буває у вас сильне серцебиття?
34. Чи подобається вам робота, яка потребує зосередження?

35. Чи бувають у вас напади тремтіння?
36. Чи завжди ви говорите тільки правду?
37. Чи буває вам неприємно перебувати в компанії, де всі жартують один з одного?
38. Чи дратівливі ви?
39. Чи подобається вам робота, яка потребує швидкої дії?
40. Чи правда, що вам часто не дають спокою думки про різні неприємності та «жахи», які могли б статися, хоча все скінчилося благополучно?
41. Чи правда, що ви неквапливі в рухах і дещо повільні?
42. Чи запізнювалися ви коли-небудь на роботу чи на зустріч із кимось?
43. Чи часто вам сняться кошмари?
44. Чи правда, що ви так любите поговорити, що не втрачаєте будь-якої нагоди поговорити з новою людиною?
45. Чи турбують вас якісь болі?
46. Засмутилися б ви, якби довго не могли бачитися зі своїми друзями?
47. Чи можете ви назвати себе нервовою людиною?
48. Чи є серед ваших знайомих такі, які вам явно не подобаються?
49. Чи могли б ви сказати, що ви впевнена в собі людина?
50. Чи легко вас зачіпає критика ваших недоліків чи вашої роботи?
51. Чи важко вам отримати справжнє задоволення від заходів, у яких бере участь багато народу?
52. Чи турбує вас почуття, що ви чимось гірше за інших?
53. Чи зуміли б ви внести пожвавлення в нудну компанію?
54. Чи буває, що ви говорите про речі, в яких зовсім не знаєтеся?
55. Чи турбуєтеся ви про своє здоров'я?
56. Чи любите ви пожартувати з інших?
57. Чи страждаєте ви безсонням?

Обробка результатів

Шкала «Екстраверсія-Інтроверсія»

Відповідь «так» – питання 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53, 56. Відповідь «ні» – питання 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51.

Шкала «Нейротизм-Стабільність»

Відповідь «так» – питання 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57.

Шкала «Корекції»

Відповідь «так» – питання 6, 24, 36. Відповідь «ні» – питання 12, 18, 30, 42, 48, 54.

Інтерпретація результатів

Шкала «Корекції»

0 – 3 бали – відвертий; 4 – 6 балів – ситуативний; 7 – 9 балів – брехливий. Слід зазначити, що в даному випадку мова йде тільки про ступінь відвертості при відповідях на питання тесту, а не про брехню як особистісну характеристику. За умови, якщо за шкалою «корекції» набрано більше 5 балів – даним довіряти не можна.

Шкала «Екстраверсія-Інтроверсія»

0 – 2 бали – над-інтроверт; 3 – 6 балів – інтроверт; 7 – 10 балів – потенційний інтроверт; 11 – 14 балів – амбіверт; 15 – 18 балів – потенційний екстраверт; 19 – 22 бали – екстраверт; 23 – 24 бали – над-екстраверт.

Шкала «Нейротизм»

0 – 2 бали – над-конкордант; 3 – 6 балів – конкордант; 7 – 10 балів – потенційний конкордант; 11 – 14 балів – нормостенік; 15 – 18 балів – потенційний дискордант; 19 – 22 бали – дискордант; 23 – 24 бали – над-дискордант.

Якщо оцінка респондента збігається з відповіддю в «ключі», то нараховується 1 бал, не збігається – 0 балів.

ПЕРЕВІРКА ДОСТОВІРНОСТІ Й НАДІЙНОСТІ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТУ МЕТОДАМИ МАТЕМАТИЧНОЇ СТАТИСТИКИ (КРИТЕРІЙ ПІРСОНА)

З'ясування статистичної значущості отриманих відмінностей у експериментальній і контрольній групах проводилося на основі даних зведеної таблиці.

Динаміка розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів за визначеними критеріями (експериментальна і контрольна групи)

Критерії	Рівні розвитку	Початок експерименту				Кінець експерименту			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
		Ч.	%	Ч.	%	Ч.	%	Ч.	%
Діяльнісно-мотиваційний	високий	57	34,3	54	31,8	69	41,5	59	34,7
	середній	91	54,8	99	58,2	87	52,4	94	55,3
	низький	18	10,8	17	10,0	10	6,0	17	10,0
	усього	166	100	170	100	166	100	170	100
Комунікативно-компетентнісний	високий	44	26,5	39	22,9	60	36,1	40	23,5
	середній	93	56,0	110	64,7	88	53,0	112	65,9
	низький	29	17,5	21	12,4	18	17,5	18	10,6
	усього	166	100	170	100	166	100	170	100
Технологічно-компетентнісний	високий	35	21,1	40	23,5	40	24,1	42	24,7
	середній	97	58,4	88	51,8	114	68,6	83	48,8
	низький	34	20,5	42	24,7	12	7,2	45	26,5
	усього	166	100	170	100	166	100	170	100
Самоактуалізаційний	високий	42	25,3	50	29,4	55	33,1	52	30,6
	середній	102	61,4	102	60,0	99	59,6	104	61,2
	низький	22	13,3	18	10,6	12	7,2	14	8,3
	усього	166	100	170	100	166	100	170	100

За нульову гіпотезу приймемо твердження: «Середні значення двох вибірок суттєво не відрізняються одне від одного».

Для педагогічних досліджень рівень значущості (тобто, вірогідності помилки, що полягає в неприйнятті нульової гіпотези) приймається $\alpha=0,05$; при цьому критичне значення (еталонне число) для числа ступенів свободи $\nu=2$ дорівнює 5,99.

Критерій Пірсона χ^2 («хі-квадрат») обчислюється за формулою:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^l \frac{(N_{ij} - N_{ij}^0)^2}{N_{ij}^0} \quad (3.1)$$

де N_{ij} – емпірична частота,

N_{ij}^0 – теоретична частота, що обчислюється як
$$N_{ij}^0 = \frac{1}{N} N(x_i) N(y_j)$$
.

$N(x_i)$ – маргінали (підсумки) по X , $N(y_j)$ – по Y ,

N – загальна кількість об'єктів,

K – число рядків кореляційної таблиці,

L – число стовпців.

Обчислення за наведеною формулою відповідно до наведених у таблиці даних дозволило зіставити отримані результати по експериментальній і контрольній групах і визначити наступне.

За діяльнісно-мотиваційним критерієм було отримано $T_{\text{набл}}$ (емпіричне значення χ^2) = 36,02, що > за 5,99.

За комунікативно-компетентнісним критерієм емпіричне значення χ^2 становить 38,5, що > за 5,99.

За технологічно-компетентнісним критерієм χ^2 = 40,8, що > 5,99.

За самоактуалізаційним критерієм χ^2 = 18,7, що > 5,99.

На підставі зробленого порівняння нульову гіпотезу відхиляємо і приймаємо за істину альтернативну гіпотезу – в експериментальних групах динаміка показників за визначеними критеріями дозволяє стверджувати, що виокремлені педагогічні умови сприяють зростанню рівня розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в професійних (професійно-технічних) училищах.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти щодо забезпечення розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій освіті (фрагменти)

***Мета** рекомендацій: окреслити ключові моменти створення педагогічних умов для розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти України на засадах людиноцентризму*

Передмова

Сучасна освіта все далі відходить від авторитарної парадигми, що орієнтує педагога на авторитарне научування здобувачів освіти. Сучасна професійна школа – це середовище, в якому молода людина не тільки отримує професію, а вчиться бути суб'єктом професійної діяльності, тобто отримує компетентності, необхідні їй не лише для професійної діяльності в економічному сенсі слова, а й для самовираження в цій діяльності, і в перспективі – для самоактуалізації її засобами.

Кваліфікований робітник нині не є ремісником, що все життя тиражує однотипні вироби чи виконує заучені дії. Тим більше, якщо йдеться про професію перукаря.

Перукар – це фахівець, що постійно працює у змінних умовах, зі змінними вимогами до результату при дотриманні основної – якості виконаної роботи. Він – потенційний приватний підприємець, спроможний до підвищення свого матеріального стану і соціального статусу. Це носій культурних надбань народу і людства у контексті конкретного місця і часу, соціального оточення. Це людина, що повинна постійно відстежувати технологічні новинки і розвиток моди. Ймовірно це? Так! Але для цього підґрунтя її творчої професійної діяльності має закладатися в закладі професійної (професійно-технічної) освіти шляхом розвитку її професійного потенціалу.

Аналітична й дослідницька робота над проблемою такого розвитку дозволила сформулювати низку рекомендацій для педагогів ЗПТУ, що бачать сучасний освітній процес як яскраво виражену людиноцентричну діяльність у професійній та, загалом, суспільній сфері.

Розділ 1. Концептуальні основи

Явище професійного потенціалу, як і умови його розвитку, мають розглядатися і науковцями, і педагогами-практиками в контексті освітнього процесу ЗПТО як вагомій для забезпечення ефективності професійної освіти. Адже професійний потенціал – це саме той особистісний ресурс, завдяки якому людина стає відмінним фахівцем, успішно і творчо вирішує професійні завдання, досягаючи в своїй діяльності високих результатів і отримуючи відповідну винагороду, як матеріальну, так і моральну, що сприяє подальшому особистісно-професійному саморозвитку та самореалізованості.

Теоретико-філософську основу розвитку професійного потенціалу становить концепція **людиноцентризму**. Одним із головних джерел людиноцентризму як суспільної філософії, що, відображаючи державну політику, повинна забезпечувати її в повсякденному житті, виступає освіта. Закон України «Про освіту» (2017), позиціонуючи освіту як основу «інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави», наголошує вагу в освітньому процесі запитів людини як особистості і як суб'єкта суспільного буття.

У розвитку професійного потенціалу перукаря людиноцентризм окреслює наступні орієнтири, що реалізуються засобами навчальної та позанавчальної фахової підготовки:

- перукар – суб'єкт розуміння і осмислення досвіду, накопиченого людством, у всьому різноманітті і обсязі цього надбання і у його поєднанні з динамікою сучасних підходів до естетики, моди, ідеалів краси;
- перукар – суб'єкт трансформації загальнокультурних досягнень у площину потреб і запитів конкретної людини, замовника послуг;
- перукар – суб'єкт фізичної та психоемоційної взаємодії з замовником, що накладає на нього зобов'язання щодо позитивної виразності в особистісно-комунікативному сенсі й у плані чистоти й доглянутості;
- перукар – суб'єкт естетизації життєвого простору конкретної людини і суспільства, тому сам повинен бути втіленням смаку;
- перукар – суб'єкт перетворення дійсності, яка постає неперервним ланцюгом неповторних у великому й малому умов діяльності і потребує не лише творчості, а й обережності та значної відповідальності;
- перукар – суб'єкт творчої уяви і пошуку оптимальних рішень на основі розуміння потреб замовника, здатності прийняти його точку зору і при потребі ненав'язливо й переконливо її скорегувати;

– перукар – суб'єкт релаксаційних сподівань замовника послуг, тому має розвивати в себе навички психоемоційної саморегуляції та здатність конструктивно і в позитивному емоційному ключі комунікувати;

– перукар – суб'єкт інтенсивної комунікації, культура його мовлення є іміджевим чинником і інструментом підвищення престижу як свого власного, так і професії в цілому, що сьогодні для сфери послуг є актуальним;

– перукар – суб'єкт індивідуального прийняття оперативних і відповідальних рішень, людина, впевнена у собі і тверда у намірах діяти з розумінням проблем клієнта і в його інтересах;

– перукар – суб'єкт компромісної поведінки у складних ситуаціях, компетентний щодо оптимальних стратегій виходу з конфлікту та передконфліктних ситуацій;

– перукар – суб'єкт малого підприємництва, що здатен поєднувати при потребі функції майстра та керівника, створювати комфортні умови для замовника послуг та для працівника – себе самого чи колеги, володіти навичками маркетингу послуг тощо;

– перукар – суб'єкт професійного саморозвитку, що ще під час навчання освоює доступні шляхи формальної та неформальної освіти, проявляє активність у пошуку та засвоєнні нових знань та компетентностей;

– перукар – суб'єкт власного та чужого здоров'язбереження, обізнаний з правилами безпечної поведінки в умовах пандемії, з основами знань про дерматологічні та інші захворювання, що можуть поширюватися через його необережність, неохайність тощо;

– перукар – суб'єкт психоемоційного самозбереження, що вміє розпізнавати кризові ситуації в професійному процесі та успішно їх долати, запобігаючи порушенню власного та чужого психоемоційного комфорту і, на майбутнє, швидкому емоційному вигорянню;

– перукар – суб'єкт професійної ідентифікації, завдяки чому відбувається зрощування систем його особистісних і професійних цінностей, і сама професія стає однією з провідних цінностей його життя;

– перукар – суб'єкт самореалізації та подальшої самоактуалізації в професійному просторі, яка має сприйматися як зрозуміла і природна мета його професійного саморозвитку, віддача за роботу над собою, за докладені зусилля в формуванні професійної майстерності та набуття позитивно забарвленої особистісної самоврядності.

Наведений перелік слід розглядати як основу для формування змісту навчальної та позанавчальної діяльності майбутніх перукарів у закладі

професійної освіти, оскільки саме діяльнісний контекст є найбільш надійним для забезпечення особистісно-професійного розвитку людини.

Подальший зміст рекомендацій складають структурні частини, розроблені на основі матеріалів дисертаційного дослідження:

Розділ 2. Педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій освіті в ЗПТО

Розділ 3. Діагностика розвитку професійного потенціалу учня

Розділ 4. Рекомендації щодо планування позанавчальних заходів

Стислий словник термінів

Список рекомендованої літератури.

Додатки: з досвіду роботи закладів професійної (професійно-технічної) освіти Полтавщини.

Міністерство освіти і науки України
ПОЛТАВСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ЛІЦЕЙ СФЕРИ ПОСЛУГ
 м. Полтава, вул. Маршала Бірюзова 26в, 36007, тел. +38(099)42-46-871
 e-mail: pplsp@ukr.net web:pplsp.org.ua., код ЄДРПОУ 05385766

04.01.2023 №8

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Білая Дмитра Валерійовича

«Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти»,

" поданої на здобуття наукового ступеня «доктор філософії»

за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,

(спеціалізація – теорія і методика професійної освіти)

Упродовж 2020 – 2022 рр. в освітньому процесі Полтавського професійного ліцею сфери послуг використовувалися матеріали дослідження Д.В. Білая «Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти», а саме теоретичні напрацювання щодо тенденцій розвитку професійної освіти в Україні, інновацій у сфері підготовки працівників сфери обслуговування загалом та щодо підготовки перукаря зокрема, завдяки чому були внесені актуальні доповнення до змісту навчальних предметів: «Професійна етика», «Історія перукарського мистецтва», «Історія макіяжу та елементи стилістики», «Основи розвитку віражного мистецтва», тощо.

До впровадження були подані також авторські методичні рекомендації щодо формування особистісно-розвивального ресурсу середовища закладу освіти, цінні, зокрема, тим, що зорієнтовані на учнецентрованість освітнього процесу в умовах дистанційного навчання і збагачення позанавчальної роботи заходами особистісно-професійного розвитку майбутніх перукарів.

Методичною комісією викладачів і майстрів виробничого навчання з професій «Перукар (перукар-модельєр)», «Візажист», «Манікюрник» (протокол №5 від 28.12.2022 року) були розглянуті результати впровадження матеріалів дослідницької роботи Білая Дмитра Валерійовича і визнано, що вони мають практичну цінність, відображають нинішню ситуацію в професійній (професійно-технічній) освіті та спрямовані на її поліпшення, а

також містять компоненти, важливі для підвищення якості підготовки майбутніх перукарів у професійно (професійно-технічних) закладах освіти.

Отже, можна констатувати, що дисертаційна робота Д.В. Білая «Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти» є актуальною і важливою для вирішення проблем професійної (професійно-технічної) освіти в Україні, а її результати становлять значний інтерес для педагогічної спільноти і можуть широко використовуватися в освітньому процесі.

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації.

Директор

Марина ДЯЧЕНКО

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
 ДЕРЖАВНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
 «ЕЛЕКТРОРАДІОТЕХНІЧНИЙ ЛІЦЕЙ М.ПОЛТАВИ»
 вул. Європейська, 9 м.Полтава, 36020, тел.(0532)60-92-41, факс (0532)60-91-82
 e-mail:dnzertl@ukr.net, код ЄДРПОУ 02546817

26.11.2023 № 248

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Білая Дмитра Валерійовича

«Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти»,

поданої на здобуття наукового ступеня «доктор філософії»
 за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
 (спеціалізація – теорія і методика професійної освіти)

Методичною комісією «Суспільних дисциплін та комунікативних технологій» Державного навчального закладу «Електрорадіотехнічний ліцей м. Полтави» було розглянуто результати застосування упродовж 2020 – 2022 рр. матеріалів дослідницької роботи Білая Дмитра Валерійовича з теми «Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти».

Упровадження відбувалося: шляхом презентації проблеми у її науковому висвітленні та відповідно до актуальних запитів; у ході обговорення різних аспектів її прояву та можливих шляхів вирішення з педагогами закладу; у вигляді методичних рекомендацій для керівників та педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти щодо забезпечення педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів у процесі фахової підготовки; через ознайомлення педагогічного колективу з поточними результатами та підсумками проведеної експериментальної роботи в процесі роботи методичної комісії.

Визнано, що визначені дисертантом педагогічні умови такого розвитку (а саме: розвиток освітнього середовища закладу на засадах людиноцентризму; становлення професійної ідентичності майбутніх перукарів; формування особистісних засад самоактуалізації майбутнього фахівця) відображають актуальні тенденції підготовки майбутнього перукаря і фахівця сфери послуг у цілому, окреслюють цілісність педагогічного процесу, спрямованого на

становлення особистісно-професійних якостей учнів, а запропоновані Д.В. Білаєм шляхи їхнього вдосконалення можуть бути успішно реалізовані в закладах професійної (професійно-технічної) освіти і сприятимуть підвищенню якості професійної освіти.

Обговорення результатів упровадження наданих Дмитром Валерійовичем дослідницьких матеріалів на засіданні методичної комісії «Суспільних дисциплін та комунікативних технологій» (протокол №4 від 14.12.2022 року) засвідчило їхню значущість для вирішення проблем професійної підготовки перукаря в закладі професійної (професійно-технічної) освіти, можливість подальшого застосування в роботі закладу, зокрема, при викладанні низки навчальних предметів (основи професійної етики, ділова активність, тощо) та при оновленні форм і методів виховної роботи з учнями, а також як відправну точку для підвищення фахового рівня викладачів.

Таким чином, дисертаційна робота Д.В. Білая «Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти» характеризується актуальністю, теоретичною та практичною вагомістю і є свідченням його значної фахової та дослідницької компетентності, а її результати можуть бути рекомендовані до впровадження в закладах освіти, що готують зазначених фахівців.

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації.

Директор

Микола ГОРОБЕЦЬ

У К Р А Ї Н А

Полтавська обласна державна адміністрація

Департамент освіти і науки

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНЕ УЧИЛИЩЕ №31 м. ПОЛТАВА

36021, м. Полтава, вул. Степового фронту, 46, тел./факс 68-10-10,

електронна пошта: ptu31p@meta.ua

«27» грудня 2022 р.

№ 299

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Білая Дмитра Валерійовича

«Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти»,

поданої на здобуття наукового ступеня «доктор філософії»

за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,

(спеціалізація – теорія і методика професійної освіти)

На базі Професійно-технічного училища №31 м. Полтава впродовж 2020 – 2022 рр. проводилась експериментальна робота відповідно до завдань дисертаційного дослідження Білая Дмитра Валерійовича.

У ході тісної професійної взаємодії з педагогічним колективом училища, спираючись на сучасні теоретичні дослідження та враховуючи тенденції розвитку професійної (професійно-технічної) освіти, Д.В. Білай розробив та адаптував і успішно використав у дослідницькій практиці низку взаємодоповнювальних методик діагностичного характеру, що дозволили підтвердити дієвість визначених ним педагогічних умов розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів. Такими умовами було визначено: розвиток освітнього середовища закладу на засадах людиноцентризму; становлення професійної ідентичності майбутніх перукарів; формування особистісних засад самоактуалізації майбутнього фахівця. Як дослідник і як викладач закладу освіти, Д.В. Білай виявив значні організаційно-педагогічні здібності, що дозволили всебічно проаналізувати вихідні умови експерименту та сформувати і реалізувати на високому рівні його програму відповідно до сучасних вимог.

У контексті сформульованих дисертантом завдань визначені та експериментально перевірені шляхи ефективного впливу середовищних чинників освітнього закладу на розвиток особистісно-професійних якостей майбутнього майстра перукарської справи, доведено необхідність його залучення до квазіпрофесійної діяльності в онлай та офлайн режимах,

підвищення його соціальної та комунікативної компетентності. Експериментальним шляхом доведено, що розвиток професійного потенціалу учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти в процесі фахової підготовки сприяє підвищенню їхньої готовності до активного професійного саморозвитку в ході самостійної професійної діяльності.

Професійно-педагогічна і дослідницька компетентність Д.В. Білая проявилась також при проведенні ним методичних доповідей та інструктажів з викладачами закладів професійної (професійно-технічної) освіти, залученими до експериментальної роботи, у ході дослідницької інтерпретації отриманих даних. Результати його дослідницької діяльності на базі училища були обговорені на засіданні методичної комісії з професії «Перукар» (протокол №5 від 21.12.2022 року) і отримали схвалення як такі, що об'єктивно відображають проблеми сучасної професійної (професійно-технічної) освіти, дають відповідь на актуальні проблеми професійної підготовки перукаря (зокрема, в умовах онлайн-навчання), можуть бути взяті за основу подальшого розвитку освітнього середовища закладу.

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації.

Директор

Микола БУТ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ПОЛТАВСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ
ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
М. ЗІНЬКІВ**

Вулиця Воздвиженська, 82, м. Зіньків, Полтавська область, 38100, тел. (05353)
3.10.87.

E-mail: ptu_25@i.ua, Код ЄДРПОУ 05537452

«30» грудня 2022 р. № 348

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Білая Дмитра Валерійовича
*«Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій
підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти»,*
поданої на здобуття наукового ступеня «доктор філософії»
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
(спеціалізація – теорія і методика професійної освіти)

На базі Регіонального центру професійно-технічної освіти м. Зіньків упродовж 2020 – 2022 рр. здійснювався дослідницький пошук дисертанта Білая Дмитра Валерійовича відповідно до завдань його наукового дослідження та впровадження отриманих в його процесі результатів.

Дисертантом, на основі аналізу значного масиву наукових джерел, було обґрунтовано вагомість розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів, визначені педагогічні умови такого розвитку в процесі фахової підготовки в професійних (професійно-технічних) закладах освіти, а саме: розвиток освітнього середовища закладу на засадах людиноцентризму; становлення професійної ідентичності майбутніх перукарів; формування особистісних засад самоактуалізації майбутнього фахівця.

Реалізація зазначених умов у період проведення дослідження ускладнювалася необхідністю застосування технологій онлайн-навчання, що також знайшло відображення в роботі. Проте завдяки об'єктивно-науковому підходу дисертанта до педагогічних засад розвитку професійного потенціалу майбутніх перукарів зроблені ним дослідницькі висновки виходять за межі локальних проблем організації фахової підготовки.

Одержані результати дослідження та їхнє впровадження в освітньому процесі закладу при викладанні навчальних предметів (основи менеджменту, технологія пошуку роботи, основи професійної етики, тощо) були обговорені

і схвалені на засіданні методичної комісії «Перукарської справи» (протокол №4 від 23.12.2022 року) і дозволяють стверджувати, що експериментальна робота дала позитивні результати; було підтверджено наукову коректність і вагомість теоретичних висновків дослідження, визнано, що розроблені і апробовані в її процесі методичні матеріали організаційно-педагогічного, дидактичного та виховного спрямування можуть бути впровадженні до освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти, а робота Д.В. Білая «Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти», як самостійне, цілісне, завершене дослідження, що характеризується актуальністю, теоретичною та практичною значущістю, є підставою для присудження йому вченого ступеня «доктор філософії» за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, (спеціалізація – теорія та методика професійної освіти).

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації.

Директор

Надія Харчук

УКРАЇНА
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ДЕРЖАВНИЙ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРОФЕСІЙНИЙ АГРАРНИЙ ЛІЦЕЙ» М.КОБЕЛЯКИ
 вул. Покровська, 52, м. Кобеляки, Полтавської області, 39200, тел. (05343) 3-11-92
 e-mail: pal.kobelyaky@ukr.net web: <http://pal-kobelyaki.pl.ua> Код ЄДРПОУ 02546855

05.01.2023 № 05-14/6

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Білая Дмитра Валерійовича

«Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти»,

„ поданої на здобуття наукового ступеня «доктор філософії»
 за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
 (спеціалізація – теорія і методика професійної освіти)

Підвищення якості професійної (професійно-технічної) освіти є сьогодні одним із важливих завдань, оскільки відображає актуальні потреби українського суспільства, сприяє його економічному і культурному розвитку, тож дисертація Дмитра Валерійовича Білая з теми «Розвиток професійного потенціалу майбутніх перукарів у фаховій підготовці в закладах професійної (професійно-технічної) освіти», безумовно, має наукове і практичне значення.

У ході опрацювання наукової теми Д.В. Білай спирався на сучасне законодавство у сфері освіти, звертався до значного масиву наукових джерел, вивчав сучасний стан професійної (професійно-технічної) освіти. Це дозволило йому створити актуальні методичні розробки, які в 2020 – 2022 рр. упроваджувалися педагогічним колективом Державного професійно-технічного навчального закладу «Професійний аграрний ліцей» м. Кобеляки до освітнього процесу, як у навчальній, так і в позанавчальній роботі.

Привертає увагу, зокрема, зорієнтованість дисертанта на вирішення особистісно-розвивальних завдань в умовах онлайн освіти, на оновлення змісту навчальних дисциплін (зокрема, «Професійна етика і естетика», «Технології», «Навички для успішної кар'єри», «Громадянська освіта» тощо), що було взято на озброєння викладачами закладу.

У теоретичному аспекті привертають увагу описані Д.В. Білаєм педагогічні умови розвитку професійного потенціалу майбутнього перукаря (розвиток освітнього середовища закладу на засадах людиноцентризму; становлення професійної ідентичності майбутніх перукарів; формування особистісних засад самоактуалізації майбутнього фахівця), що можуть бути використані при оновленні стратегічних цілей розвитку професійно-технічного навчального

закладу, діагностичний апарат для визначення їхньої дієвості, важливий у складі управлінського інструментарію.

Методична комісія викладачів та майстрів виробничого навчання з професій «Перукар (перукар-модельєр). Манікюрник», «Кухар. Кондитер», «Оператор комп'ютерного набору. Обліковець з реєстрації бухгалтерських даних» на своєму засіданні (протокол № 5 від 28.12.2022 року) розглянула і схвалила результати застосування в освітньому процесі дослідницьких матеріалів Д.В. Білая та рекомендувала їх до подальшого впровадження.

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації.

Директор

Таміла ШЕВЧЕНКО